HERINNERINGEN UIT SPANJE.

HERINNERINGEN

UIT

SPANJE,

DOOR

Dr. A. CAPADOSE,
MEDE-AFGEVAARDIGDE TER ZAKE DER ALDAAR VERDRUKTEN
OM DES GELOOFS WILLE.

'S GRAVENHAGE,
H. J. GERRETSEN.

—

1864.

Gedenkt der gevangenen.
Hebr. XIII : 3.

AAN

MIJNE LIEVE VROUW!

Aan wie zou ik dit boekske beter en liever opdragen, dan aan U, mijne lieve, die de vermoeijenissen van de reis niet alleen maar ook de aandoeningen des harten, de zorg en blijdschap zoo trouw met mij biddend en dankend gedeeld hebt en die ook later met mij dezelfde vreugde mogt smaken bij de van God gegevene uitkomst.

De lezing dezer bladzijden, zal U, hoop ik, bij vernieuwing voor den geest brengen de trouwe en liefderijke leiding Gods, die wij te zamen hebben mogen ondervinden van den dag onzer afreize tot onze terugkeering in het Vaderland, en wij zullen Hem den dank onzer harten geven.

Dr. CAPADOSE.

VOORWOORD.

De aanhouder wint *zegt het spreekwoord en zoo dacht ook menig een, die bij herhaling, niettegenstaande ik reeds op vele plaatsen eenige bijzonderheden van mijn reis naar Spanje voor een groot gehoor had medegedeeld, niettegenstaande de brieven, die reeds vroeger uit Spanje gezonden, door den* Heraut *zijn gedrukt, bij mij aanhielden met het dringend verzoek, die reis in haar geheel uit te geven en algemeen te maken. Ik weigerde steeds. Wacht, zeiden zij, wij zullen maar aanhouden:* de aanhouder wint.

Neen, liet ik er op volgen, al dringt gij nog zoo; al steunt gij nog zoo sterk op de vermeende waarheid van Uw spreekwoord, ik zal niet onderdoen.

Maar ziet, lang daarna kwam een zachter, maar dieper doordringende stem, die voerde ook een spreekwoord aan maar dat ging op het geweten af. Belofte maakt schuld. *„Gij weet, dat gij het mij beloofd hebt" en ja, het was zoo: eenmaal bij weigering van wederom een spreekbeurt*

over dit onderwerp te houden, had ik gezegd „Ik beloof U dat ik het op papier zal brengen, dan kunt gij het lezen.” En ziedaar die herinnering greep mij aan en wat geen aanhouder *vermogt, werd door een beroep op pligtmatige vervulling eener vrijwillig gedane belofte verkregen en... ik nam de pen in handen.*

Moge deze overweging, hoe vertraagd ook de uitgave dezer brochure zij, den lezer goedgunstig stemmen: hij houde daarbij steeds in het oog, dat ik volstrekt geen reis door Spanje gedaan heb, nog dacht te doen, maar slechts één doel, de zaak der verdrukte geloofsgenooten, beoogende al het overige van mijnen weg om dat eenig onderwerp als 't ware groepeeren moest.

's Hage, April 1864.

Aangenaam en soms leerzaam mag het heeten, om de eerste beginselen van min of meer gewigtige gebeurtenissen op te sporen. Meermalen treft het bij dergelijke onderzoekingen, dat groote zaken uit niet noemenswaardige beginselen ontwikkelen, zoodat het in honderdvoudige toepassing kan gebragt worden, wat de Heere van het Koningrijk der Hemelen zegt: 't is als een mosterdzaad, dat wel het kleinste der zaden is, als 't in den grond geworpen wordt, en als 't opgewassen is, een groote boom wordt, in welks takken de vogelen nestelen.

Welnu, indien ik dan bij die groote dingen kleine mag vergelijken, verneem dan, goedgunstige lezer, den geringen oorsprong, het mosterdzaadje, van hetgeen eene der gewigtigste episoden mijns levens moest worden.

Het was een gure November-avond, toen ik in 1860 bij de warme kagchel zat, en onder eenige dagbladen en tijdschriften, die op mijne tafel lagen, het laatstuitgekomen nommer nam der *Archives du Christianisme*, een blad, dat ik altijd met genoegen lees en welks hoofd-redacteur D^{r}. F. MONOD ik steeds hooge achting

heb toegedragen, als een, die, om de stem des Christelijken gewetens te volgen, groote zelfverloochening heeft betoond; (thans geniet hij reeds de rust, voor 't volk Gods bewaard). Daar las ik den volgenden brief van MATAMOROS, geschreven aan zijn vriend A. M. W. GREENE, en gedateerd uit de gevangenis van Barcelona den 17 October 1860.

„Geliefde en Geëerde Broeder in J. C!

„Ik heb met groote vreugde Uwen goeden brief van den 9 Oct. ontvangen; dezelve was mij in dit huis des lijdens eene ware vertroosting. Dienzelfden dag werd ik te zeven ure in den morgen gearresteerd om de eenige misdaad Christen te zijn en mijne landgenooten lief genoeg te hebben, om te wenschen, dat ook zij den Heere mogten kennen, door wien alleen wij kunnen zalig worden. Door een telegram uit Grenada werd aan de regering van Barcelona order gegeven mij gevangen te nemen en een naauwkeurig onderzoek ten mijnent te doen bewerkstelligen. Na de nietigste en meest tyrannische onderzoekingen heeft men in mijn bezit gevonden een pakket brieven uit onderscheidene deelen van Spanje; deze stukken hebben mij zeer benadeeld. Men nam mij gevangen en na mij acht dagen in eene smartelijke en volstrekte eenzaamheid gelaten te hebben, werd ik tweemaal door de regtbank ondervraagd, daarna opgesloten, gelijk ik nog ben, met misdadigers. — Ik heb mijn geloof beleden voor mijne regters, maar

bewaar anders het striktste geheim, geen mijner broeders in gevaar willende brengen. De Overheden hadden verwacht, dat ik mijn geloof zou verzaken en dat het verschijnen voor mijne verdrukkers, die vijanden van CHRISTUS, mij zou doen teruggaan. — Zij hebben zich bedrogen. „Belijdt gij het Katholiek, Apostolisch en Roomsch geloof, zoo niet, welk is dan uwe Godsdienst?” vroeg men mij, en ik antwoordde: „Mijne Godsdienst is die van JEZUS CHRISTUS; het Woord Gods, de heilige Bijbel, de eenige grond en regel mijns geloofs: en wel zoo, dat er geen tittel of jota van afgenomen of toegevoegd, of veranderd mag worden; ik beroep mij hiertoe op het getuigenis der Apostelen in hunne brieven en op de laatste verzen van de Openbaring. De Roomsche Kerk, niet op dat beginsel rustende, zoo kan ik aan hare leerstellingen niet gelooven en nog minder hare voorschriften volgen.” De Regtbank scheen verwonderd bij het aanhooren dezer woorden, en de regter zeide mij: „Weet gij wel wat gij zegt?” „Ja Mijnheer,” was mijn antwoord met vaste stem, „ik kan niet terugtrekken wat ik betuigd heb, ik heb de hand aan de ploeg geslagen en mag niet terugzien.” — De Regter antwcordde niets en de zitting werd gesloten.

Waarde Broeder, wat mij persoonlijk betreft, ik vrees niets, maar ik ben verdrietig als ik aan al de gevangennemingen denk, die in Andalousië voor en na de mijne geschied zijn. Ik denk aan al die familien in ellende, aan mijne arme oude moeder, aan mijne twee broertjes, die ik heb moeten achterlaten. Dit,

en dit alleen, stoort den vrede en de rust mijns geestes; die dingen doen mij groote moeite aan; ik lijde, o! ja, ik lijde veel.

„Onze roeping, mijn Waarde Vriend, is om d zielen uit de duisternis van Rome, van het atheïsme, van de onverschilligheid tot de heerlijke kennis van den CHRISTUS te brengen, hen die gelooven te vereenigen, in één woord, gemeenten te stichten Gode en der wereld waardig. — Waarschijnlijk zal ik wel eenige maanden gevangen blijven; ik kan hier echter wat doen; de broeders komen mij bezoeken en ik kan u eenige berigten mededeelen. Te Barcelona is het werk volstrekt niet gestoord. Het hangt nu van mij af, en liever stierf ik, dan dat ik die zaak zou verraden of mijne broeders door mijne schuld doen lijden. De verdrukking heeft in Andalousië een grooten slag te weeg gebragt, maar ik voed de hoop, dat de tijd den indruk van dien schrik zal uitwisschen en de broeders de goede zaak weêr ter hand zullen nemen. Het goede zaad is ruimschoots in het land gezaaid en de vijand vermag dat niet meer uit te roeijen. God is met ons en strijdt met ons."

Toen ik dien brief gelezen had, werd ik diep bewogen, en eene onuitsprekelijke liefde voor dien jongen belijder drong met zulk eene kracht in mijn hart, dat ik hem van dat oogenblik steeds dagelijks, ja meer dan ééns daags, voor Gods troon moest gedenken. — Ik nam de pen, stortte mijn gevoel in eenige warme regels op 't papier uit, waarmede ik eene gift

vergezelde, die ik aan mijn vriend F. MONOD zond voor de verdrukten in Spanje. Het schijnt intusschen, dat de briefwisseling tusschen de Fransche en Spaansche broeders niet zeer druk was. Van tijd tot tijd vernam ik uit datzelfde blad een klein artikel over de voortgezette vervolging in onderscheidene steden van Spanje. Of mijne in haast geschrevene regelen werkelijk naar Spanje gezonden waren, wist ik niet, maar zeker had ik geen oogenblik rekening gemaakt op een antwoord uit de gevangenis. Het ging mij even als vroeger, toen de MADIAIS, om dezelfde zaak des gewetens, in de gevangenis te Florence zuchtende waren, en ik hun een troostbrief en bewijs van Christelijke sympathie had geschreven, dien Lord RODEN zoo vriendelijk was bij zijn bezoek hun te overhandigen. Eerst lang daarna ontving ik een hartelijk weerschrijven. Drie jaren later te Genève zijnde, waar destijds de MADIAIS bij den, nu reeds voor Gods troon juichenden, kolonel S.... logeerden, was ik hen gaan bezoeken, en hun den brief toonende, dien zij mij uit de gevangenis hadden toegezonden, bragt MADIAI op zijne beurt uit zijne tabakdoos den brief te voorschijn, die zij van mij hadden ontvangen. Doch laat mij tot MATAMOROS terugkeeren. Onverwachts ontving ik op 1 Junij 1861 een uitvoerigen brief van hem tot antwoord, waarvan de inhoud mijne reeds bestaande hooge belangstelling in zijn lot en persoon op het nadrukkelijkst versterkte en de heilige banden van gemeenschap in CHRISTUS ons Hoofd tusschen ons voor altoos toehaalde. Van dien tijd af ben ik twee jaren in

afgebroken correspondentie met hem geweest. De meeste dier brieven heb ik uitgegeven in *de kracht des geloofs* en *de ijver des geloofs.* (A) Ik was daardoor met de andere gevangenen meer bekend geworden, en kwam ook in briefwisseling met MATAMOROS vrienden in Engeland en Frankrijk. Veelvuldig waren vooral de brieven, die er gedurende die twee jaren, van 1861—1863, tusschen den President en Secretaris van de *Evangelical-Alliance* en mij gewisseld zijn, en het was mij, die zoo veel genoten heb van de steeds even bezielde taal van MATAMOROS in al zijne brieven, hoogst aangenaam in die van den waardigen President van de *Evangelical-Alliance* (*Brit. Organisation*), den B^t. Culling Eardley voor deze zaak eene hartelijke en steeds warme belangstelling te vinden, die zich niet één oogenblik verloochend heeft. Nog weinige dagen vóór mijn vertrek uit Madrid, dat is zeer korten tijd vóór zijn afsterven, hetwelk juist na den dag geschiedde, waarop de straf van de Spaansche gevangenen in ballingschap veranderd werd, had ik daarvan het bewijs. Vooral was mijne correspondentie met den voorbeeldeloos werkzamen en liefdevollen Baronet zeer druk tijdens de overleggingen omtrent eene deputatie naar Spanje: hij wilde volstrekt dat Holland, waarvan de bevolking op eene voorbeeldelooze wijze zich het lot der gevangenen heeft aangetrokken, aldaar de eerste plaats zou innemen; hetgeen natuurlijk door ons niet gewenscht en daarom beleefdelijk geweigerd werd. Doch laat ons niet vooruitloopen. Toen het plan aangaande eene deputatie tot eenige rijpheid gekomen was, beijverde ik mij om geachte en hooggeplaatste Roomsch-Katholieken met

de verdrukking om des gewetenswille bekend te maken, en te zien of ik ook hierdoor zou kunnen in staat gesteld worden van hen een document, een adres voor de Koningin van Spanje te verkrijgen, hetwelk de pogingen ter bevrijding der gevangenen, welligt eens door eene deputatie aan te wenden, kon ondersteunen en aantoonen, dat de gewetensvrijheid voor ieder in Nederland, zoowel bij Katholieken als bij Protestanten, hoog gewaardeerd werd. Ik moet betuigen, dat ik bij alle door mij persoonlijk dienaangaande geraadpleegde Katholieken zamenstemming gevonden heb in den afkeer van alle gewetensonderdrukking; doch wanneer het op stuk van zaken aan kwam, om eenige poging te ondersteunen, dan waren er, zooals dit meermalen geschiedt, duizende bezwaren, die onoverkomelijk schenen. Eindelijk zocht ik Jonkhr. VAN NISPEN VAN PANNERDEN op, die mij met de meeste welwillendheid ontving, met aandacht aanhoorde, naar alle details van geheel deze gebeurtenis belangstellend vroeg en blijken gaf van groote sympathie voor de lijders. Ik had ZijnEd. te kennen gegeven, dat de onderscheidene takken der *Alliance-Evangélique* te allen tijde, waar verdrukking, om der Godsdienst wille plaats greep, pogingen hadden in 't werk gesteld, om die noodlottige verschijnselen te doen ophouden en ten blijke, dat het niet ter verdediging is van het regt en de vrijheid des gewetens, alléén ten gunste onzer geloofsgenooten, verhaalde ik ZijnEd., hoe wij nog, eenige jaren geleden, ten behoeve van eenige verdrukte Roomsch gewordene ingezetenen van Zweden, die, volgens de toen

nog bestaande strafwetten des lands, gebannen waren, bij Z. M. den Koning van Zweden door adressen en eene deputatie pogingen hadden aangewend, die zulk eene treffende en onverwachte uitwerking hebben gehad, dat niet alleen de uitgebannenen teruggekeerd en aan hunne gezinnen hergeven zijn, maar eenige maanden daarna de verdrukkende wet zelfs veranderd is. — De heer VAN NISPEN had dit blijkbaar met veel belangstelling aangehoord, en beloofde mij, zoo ik ZijnEd. de zaak wilde toevertrouwen, zijn best te doen om aan mijn verlangen te beantwoorden, mij de hoop gevende, dat zoo niet vele, echter sommige Katholieken, die met ZijnEd. eenstemmig dachten, tot het onderteekenen van zulk eene verlangde petitie bereid zouden zijn. En inderdaad, eenige weken later bleek de welwillende medewerking van gemelden heer, die mij een in keurigen band gebonden adres voor de Koningin van Spanje toezond, het geheel aan mij overlatende, om hetzelve, hetzij door eene eventueel te vormen deputatie, hetzij door eenig voornaam persoon in Spanje, (zooals mij was aangeboden), in handen der Koningin neer te leggen. (B)

Zoodra ik dit bezat en daarvan kennis had gegeven aan mijn hooggeschatten vriend in Engeland, was deze daarmede zeer ingenomen en het was hem tot aanmoediging, om de zaak der vorming eener deputatie te bespoedigen. — Nu gevoelde ik mij verpligt ook in mijn Vaderland daarvan werk te maken. Eene openbare vergadering, waaraan ook eenige vrienden en broeders van Amsterdam en elders deel

namen, had plaats den 24 Febr. 1862. Nadat ik alles in het breede had uiteengezet met betrekking tot de geschiedenis van de eerste beginselen der vervolging, den hoogklimmenden nood dier broeders, de veroordeeling tot zeven of meerdere jaren galeistraf, die voor den zwakken MATAMOROS met de doodstraf gelijk stond, werd de Vergadering geheel doordrongen van de noodzakelijkheid, om zoo mogelijk pogingen ter bevrijding in 't werk te stellen en met acclamatie werd tot de vorming eener deputatie, waaraan ook Holland deel zou nemen, besloten.

Vervolgens werd door den Heer Baron K. T. VAN LYNDEN de zaak verder met warmte besproken, stellende Zijn Ed. ten slotte der Vergadering voor, den President als afgevaardigde te benoemen, 't geen welwillend door alle leden werd goedgekeurd. In antwoord hierop betüigde ik mij gedrongen de aanvaarding van dit zoo gewigtige mandaat, dubbel gewigtig op mijne jaren, afhankelijk te stellen van de leden, die mij zouden vergezellen, waartoe ik de Heeren VAN LYNDEN en VAN LOON van Amsterdam voordroeg, welke voordragt ook bij acclamatie werd goedgekeurd. Beide die Heeren konden zich die benoeming zoo dadelijk niet laten welgevallen, evenmin als de President, daar ze ons allen even verrassend als onverwacht was; — wij namen de opdragt intusschen in bedenking; kort daarop de toezegging van beide vrienden ontvangende, dat zij bereid waren om de reis te ondernemen, kon ik mij zelven ook niet onttrekken, en ik beken het, het werd mij

eene zaak van ontzagchelijken ernst en eene stof des gebeds. Hij, wien de inwendige worstelingen en strijd der ziel niet onbekend zijn, waar het eene gewigtige zaak geldt, die ten uitvoer staat gebragt te worden, hij verstaat mij als ik zeg, dat ik, als ware het bij het licht eens bliksemstraals, in eens het waarom leerde kennen van de bewegingen van heilige gemeenschap met die verdrukte broeders, van zuchten en smeeken, van lijden met de lijdenden, welke gedurende zoovele maanden bij mij onafgebroken in het plaats gehad. Ziet, nu werd 't mij klaar, en in het geloof onwankelbaar staande, had ik geen oor meer voor de veelvuldige bezwaren, die mij van vele kanten voorgesteld werden, zoo over de gevaren der reis, als over die voor mijne jaren en mijn zwak gestel; „het zou toch niets baten," „het was te vergeefs" voerde men mij te gemoet, doch boven en over al die bergen van bezwaren zweefde ik in het geloof en ik had de verzekering in de ziel, dat ook wij door God zouden worden gebruikt om iets toe te brengen tot de redding dier martelaars, tot de bevrijding vooral van mijnen Matamoros. En hoe kennelijk was de hand Gods met mij. Ik vond in mijne dierbare vrouw, die mij steeds op mijne reizen vergezeld heeft, alles wat ik wenschen mogt: hetzelfde geloofsvertrouwen, denzelfden moed, dezelfde vreugde, die mij het hart vervulde, bij de gedachte, dat wij te zamen door het aanschouwen en vertroosten van martelaren om Jezus wille, aan dien Heiland onzer ziel met vernieuwde kracht zouden verbon-

den worden, Hem met vermeerderden gloed zouden liefhebben; diezelfde gedachte bezielde ook haar, zoodat wij met een vrolijk en dankbaar hart ons tot die gewigtige reis konden voorbereiden. Immers, hoezeer men, na veelvuldige correspondentie met Engeland en andere landen, die elk hun contingent voor de deputatie zoude leveren, tot het besluit gekomen was om, ten einde zoo kort mogelijk van huis te zijn, een telegram uit Grenada, ons de veroordeeling en dus den afloop der hangende procedure aankondigende, af te wachten, eer wij op reis zouden gaan, kon ik echter persoonlijk mij daaraan niet verbinden. Zeker, indien mijn eenig doel geweest was als lid der deputatie naar Madrid te gaan, dan ware er geen geschikter middel geweest om in den kortst mogelijken tijd die gewigtige zaak af te doen; — maar neen, onverdraaglijk was mij de gedachte in Spanje te zijn geweest, zonder minstens alle pogingen in het werk te hebben gesteld om hen te zien, aan wie ik mij zoo zeer verbonden gevoelde; ja, ik gevoelde de roeping en de aandrijving Gods in mij, om die verdrukten hetzij in hunne kerkers, hetzij verborgen in hunne huizen, een woord van christelijke sympathie en vertroosting te gaan brengen. Ik moest bij hen gaan vertegenwoordigen die duizende met hen lijdende, met hen en voor hen biddende harten in Nederland en hun iets aanschouwelijk maken van die christelijke gemeenschap en broederliefde, die zij nimmer in hunne omgevingen en zoo hoogst zeldzaam van vreemden in hunne verdrukkingen ondervonden hadden. Alles aldus bereid zijnde

en als op de gebeden van vele vrienden gedragen, kwam weldra de dag onzes afreizens, de 26ste Maart.

Ontveinzen mag ik het niet, dat ik ook nu ondervinden mogt, wat ik in meerdere gewigtige omstandigheden mijns levens vroeger had ervaren; eene inwendige drijving namelijk, eene buitengewone opwekking en verlevendiging, die mij alles even gemakkelijk van de hand deed gaan, en zoodanig eene harmonie in de gesteldheid mijns geestes en mijns ligchaams daarstelde, dat ik mij als jonger gevoelde. — Als de zon van Gods liefde de ziel bestraalt, o! dan is alles zoo ligt en zoo gemakkelijk. — 's Morgens, nadat wij met onze dienstboden het Woord Gods gelezen en zoowel de met ons gaande als de achterblijvende aan de bescherming Gods hadden bevolen, vertrokken wij per spoortrein van half elf ure; te negen ure des avonds kwamen wij over de schoone overdekte brug, welke over den heerlijken Rijn ligt, in ons logement *La Couronne* te Keulen. De vermoeijenis van den dag, welken wij reizende hadden doorgebragt, en het vooruitzigt van den volgenden morgen tijdig weêr te moeten vertrekken, deden ons vroeger dan gewoonlijk ter ruste gaan, terwijl wij reeds te vier ure in den morgen onze reis moesten voortzetten. — Gelukkig was de morgenstond heerlijk en verkwikte ons het gezigt van dat steeds rijzend licht, dat de Schepping kwam doordringen, ons als het ware eene voorstelling der ziele-wedergeboorte gevende, die den nacht der zonde en des doods als door het instroomend en zich ontwikkelend licht en leven van boven in ons binnenste verdrijft en over-

wint. — Deze en dergelijke gedachten hielden mij bezig, daar wij op reis geen aangenaam gezelschap aantroffen. Wij mogten des avonds te zeven ure te Bazel aankomen; het was zeer goed maar frisch weder; wij troffen het naar wensch in het logement *des trois Rois*, lieten ons een gezellig vuurtje maken, lazen te zamen in Gods woord, schreven brieven en hadden eene verkwikkende nachtrust, zoodat wij goed uitgerust, dankbaar, ja vrolijk in onzen Heer, ons weldra weder reisvaardig maakten. — Wij hadden nog eenige oogenblikken om de schoone Cathedrale in oogenschouw te nemen met hare heerlijk geschilderde glasruiten, met haar uitnemend orgel, met haar ameublement à deux mains, zoowel voor concerten als voor kerkdienst ingerigt; onzen tijd daar te lang hebbende doorgebragt, hadden wij slechts eenige minuten om de zeer belangrijke verzameling van oudheden, oude handschriften, archieven en boeken, die in eene kamer van de Cathedrale bewaard zijn, te overzien. Door prachtige landouwen langs tuinen, met de schoonste bloemen versierd, vervolgden wij onze reis per spoortrein, terwijl de hoogte der bergen nog met het door zonnegloed schitterend sneeuwgewaad bedekt was. — Eindelijk kwamen wij te Neufchatel — geliefd plekje gronds, waar wij meermalen en nog in 't vorige jaar zulk een groot genoegen en zegen hadden gesmaakt, en waar ik een mijner oudste en warmste vrienden mogt wederzien, die met geheel zijn gezin ons als altijd op de teederste en hartelijkste wijze ontving en opnam. Wanneer ontmoetingen en omgang met boezemvrienden,

waarmede wij door de innigste banden van liefde en geloof in Hem, die ons eerst heeft lief gehad, verbonden zijn, reeds hier beneden te midden van zooveel gebrekkigs, dat ons steeds aankleeft, zulke onuitsprekelijke genoegens en zielsverlustigingen schenken, wat zal het eenmaal zijn, wanneer wij, vrij van alle aardschgezindheid, in de heilige plaats der zaligheid elkander zullen ontmoeten en te zamen op volmaakte wijze de groote en verhevene daden onzes nooit volprezenen Heilands zullen vermelden, en bovenal, waar Hij zal zijn, wiens beschermende en zegenende hand reeds hier beneden zijne kinderen leidt, bestuurt en in de woestijn dezes levens zulke heerlijke *oasen* verleenen wil.

Zulk eene liefelijke rustplaats vonden wij onder het herbergzaam dak van onze vrienden PETAVEL, op de *Rocher de St. Jean*, waar vader, moeder, de drie zonen, als zoovele maccabeën, den ouden vader steunende, en de lieve dochters als om strijd de weinige dagen, die wij daar konden verblijven, voor hart en verstand verkwikkend wisten te veraangenamen. De gewigtigste gesprekken, de hartelijkste uitstortingen, de gelukkigste verrassingen van de altijd vindingrijke christelijke liefde, gepaard met die gulheid, met die opgeruimdheid, met dat geluksgevoel, hetwelk men alleen daar vindt, waar men in den Heere vereenigd is, alles, ook het schoone weder, liep zamen om in die weinige dagen nieuwe krachten en frisschen moed te verkrijgen voor onze volgende reis. Al onze oude vrienden mogten wij wedervinden met de niet veranderde hartelijkheid en

gulheid ons hunne belangstellende vragen, nu over onze lieve kinderen, dan over MATAMOROS en onze aanstaande reis, voorleggende.

Echter heeft het ook daar niet ontbroken aan gelegenheid tot ernstige overdenkingen en de heilzame herinnering, dat wij hier als vreemdelingen verkeeren en ons aardsch bestaan spoedig kan worden afgebroken. In het vorige jaar hadden wij een alleraangenaamsten dag doorgebragt op het prachtig landgoed van den vermogenden heer BOVET, die, dank zij God, zijn grootsten schat in den hemel had. Te *Grand-champ* waren wij in hun onvergelijkbaar schoone woning geweest: een ruim chalet, op de smaakvolste wijze als uit den grond hoog oprijzende, te midden van heerlijk groene valleijen, omringd door een muur van bergen leverde een prachtig schouwspel op. — De gulle vriend had mij zijne uitgebreide plannen tot verbetering en verfraaijing van dat oord meegedeeld; en nu, geen twaalf maanden daarna, vonden wij dezelfde woning, maar gesloten, ontbloot van alle pracht, en in eene opperzaal zagen wij de treurende weduwe, die een paar maanden te voren haren dierbaren echtvriend, vol levenskracht en levenslust, in den bloei zijner jaren had verloren. Eene zaak was echter in denzelfden toestand gebleven: het was de weldadige instelling, die hij op zijn landgoed had, waar een vijftigtal kinderen kosteloos gevoed, gekleed en opgevoed werden in den geest van Hem, die gezegd heeft: „laat de kinderen tot Mij komen."

Zalig zijn de dooden, die in den Heer ontslapen zijn,

ja van nu aan; en hunne werken volgen hen na.

Op vergaderingen, in voorname gezelschappen, in het oratorium, allerwege werd ik een en andermaal door mijne lieve vrienden aangezocht, om eenige bijzonderheden aangaande MATAMOROS en mijne correspondentie met hem en andere Spaansche broeders mede te deelen; allen betoonden eene toenemende belangstelling in het lot dier martelaren, en stortten in vurige gebeden hun gevoel dienaangaande uit, biddende tevens dat de Heere onze verdere reis, en vooral het doel daarvan, met Zijnen zegen mogt begeleiden en bekroonen. — Nadat wij nog in gulle huiselijke vreugde het 72ste jaarfeest van onzen geliefden gastheer hadden mogen bijwonen, namen wij een aandoenlijk afscheid, daar het, aangezien zijne hooge jaren, wel de laatste maal konde geweest zijn, dat wij elkanders aangezigt hier beneden gezien hadden; wij gevoelden echter eene heilige vertroosting bij de gedachte aan het kernachtige woord *à-Dieu*, als het midden- en brandpunt van al onze wenschen en begeerten, en als aanwijzende, waar wij elkander zeker zullen wederzien, en dan zonder ooit te scheiden.

Den 2 April vertrokken wij naar Genève, waar wij spoedig onze waarde gastvrouw van het vorige jaar Madme. MALLET DE HAUTEVILLE gingen bezoeken, die, even vriendelijk en hartelijk als vroeger, ons ook nu wilde herbergen, hetgeen wij zeker zouden hebben aangenomen, indien wij niet reeds in het *Hôtel du Rhône* onzen intrek hadden genomen. Ons plan was daarenboven niet langer dan een paar

dagen te Genève te vertoeven. Wij hadden het voorregt al onze Geneefsche vrienden nog te ontmoeten; het eerst bezochten wij mijn ouden vriend MALAN, aan wiens nederige woning wij kwamen langs een uitnemend fraaijen weg, waar zoo de aanblik als geur der schoonste bloemen ons verkwikte; wij vonden hem wel oud geworden, maar toch voor zijne jaren nog zeer wel; wij hadden een zeer aangenaam en broederlijk gesprek, en mogten nog te zamen het aangezigt van dien God zoeken, wiens goedertierenheid wij eene zoo lange reeks van jaren hebben ondervonden. De waardige grijsaard bad met een regt warm hart eenen zegen over onze reis af. Van daar reden wij naar de *Grotte.* Ik had vernomen dat de geliefde Professor GAUSSEN weer een smartelijken val had gedaan en men zeer bekommerd over de gevolgen was. Groot was mijn verlangen hem nog eens de broederhand te drukken, en hoezeer hij anders niemand meer zag, liet hij mij boven bij zich komen en zeide mij: „cher frère, soyez le bienvenu, j'ai été toute la matinée occupé de vous, demandant à Dieu qu'il daigne bénir votre voyage auprès des Martyrs.” — (Zijt welkom, waarde Broeder, ik ben den geheelen morgen met u bezig geweest, en heb God gebeden dat hij uwe reis naar de Martelaars zegenen wilde.) Zoo werd ik van stap tot stap met de zegenwenschen van mannen Gods begeleid, hetgeen mij niet weinig tot aanmoediging strekte, want mijn hart mag gelooven aan het dierbaar woord der Gods beloften, die wij vinden in Matt. XVIII: 19.

Met aandoening drukte ik den waardigen lijder de hand, wel gevoelende, dat het de laatste maal zou zijn dat ik hem hier beneden mocht ontmoeten; zeer kort daarna is hij dan ook tot zijn Heiland opgenomen, dien hij in zijn leven zoo getrouw gediend had.

Den avond vóór ons vertrek woonden wij nog de dienst in het Oratorium bij, waar de Leeraar NEFF tot onze groote stichting over het 53ste Kap. van JESAÏA sprak; daarna deelde ik, op dringend verzoek der vrienden, eenige bijzonderheden mede, aangaande de Spaansche gevangenen, om de sympathie en gebeden der broeders op te wekken en levendig te houden. — Wij vertrokken van Genève den 3 April, waar wij een paar zoo aangename dagen hadden doorgebragt en al de vrienden met groote hartelijkheid naar de broeders in Holland gevraagd hadden. Voorwaar, zulk reizen als het onze zou ook den grootsten twijfelaar hebben kunnen overtuigen, dat er werkelijk eene gemeenschap der Heiligen bestaat, en dat er onder hen, die één geloof in den gezegenden Heiland hebben, een band van liefde te vinden is, dien de wereld met al hare woeling niet kent. Wij mogen zeggen dat wij van plaats tot plaats als door de liefde der broederen gedragen werden. Te Lyon hebben wij ons slechts één nacht opgehouden; bij eene vroege morgenwandeling waren wij, zoo door het weelderig gewas als door de heerlijke boomenpracht, opgetogen van bewondering; ook trok de rijkdom der winkels, die wij op onzen weg aantroffen, zeer onze aandacht; daar wij intusschen nog denzelfden avond te Mar-

seille wilden zijn, moesten wij Lyon spoedig verlaten. Na eene niet aangename reis kwamen wij laat aan, stapten aan het *Hôtel des Colonies* af, en, vermoeid zijnde, werden wij door eene goede nachtrust verkwikt om 's morgens op den gezegenden dag des Heeren in die voor ons geheel vreemde stad naar eene der Protestantsche kerken te vernemen. Ook hier moesten wij ondervinden hoe 't in waarheid de hand des Heeren was, die ons leidde. Er is voor Hem niets te groot of te klein, en het is den Christen altijd goed God te kennen in al zijne wegen. Ook in de kleine dingen ziet hij dat Vaderlijk oog, dat het verlangen van het kind verstaat en voorkomt. Opmerking, zegt de Schrift, is beter dan het vette der rammen, en zoo wij ons gewennen *op te merken*, dan gewis worden wij dikwerf die zorgende liefde Gods ook in ondergeschikte dingen gewaar, die wij anders ligtelijk zouden voorbijzien. — Zoo als ik zeide, wij waren geheel vreemd in die vrij groote stad en wij vreesden te laat te zullen komen om de Protestantsche kerkdienst te kunnen bijwonen, toen wij ons juist in eene straat bevonden, waar eene menigte menschen voor eene kerk stonden; meenende dat het eenen Roomsche kerk was, waren wij bijna voorbij gegaan. Op mijn vragen vernam ik evenwel, dat het de Protestantsche kerk was, en ziet, wij traden juist binnen toen Ds. H. Monod de bediening zou gaan houden, waaraan wij met innig dankgevoel in het hart deelnamen. Alles was buitengewoon plegtig; een dertigtal jonge meisjes, allen katechisanten, geheel in het wit gekleed met lange gazen sluijers

zaten eerst aan, en werden met veel getrouwheid terwijl zij zigtbaar waren aangedaan door den waardigen leeraar toegesproken. Wij vernamen dat Prof. DE FELICE, van Montauban, des avonds zou preeken en mogten ook toen nog een goed deel van zijne krachtige rede aanhooren. Na de dienst werden wij omringd door vrienden, die van mijne komst verwittigd waren, en het was toen de eerste maal, dat wij ons met eenige Spaansche Christenen in een kleine opperzaal bij den waardigen Leeraar BOUBILA mogten bevinden, welk zamenzijn ons groote stichting en opwekking des harten te weeg bragt. Wij baden te zamen, lazen de Schrift, spraken daarover, stortten ons dankgevoel in heerlijke hymnen uit en allen betoonden ons als om strijd niet alleen liefde maar zelfs dankbaarheid, dat wij hunne Spaansche, onder de verdrukking lijdende broeders gingen opzoeken en vertroosten. Een hunner, reeds bejaard vol levend geloof en liefde, was Evangelist; daar waren wel een 30 of 40 personen met hunne vrouwen bijeen, zoodat wij zeer op elkander als het ware gepakt zaten, en toch was 't ons hoogst aangenaam, want de Heere was in ons midden. Wij vernamen eenige zaken van Spanje, en o. a. hoe deze ijverige broeders in staat waren gesteld eene menigte Spaansche Nieuwe Testamenten over te zenden, door tusschenkomst van matrozen, die, wanneer de schepen voor Spanje bestemd, Marseille aandoen, dien onwaardeerbaren schat medekrijgen. De Spanjaarden, die ik hier leerde kennen, waren, behalve den Evangelist MANUEL FUSTER, MANUEL LAMBRÉ, MARTIN VINCENTS, GOSÉ GORNES,

Felix Cap de Villa, Domingo, Manuel Pardès en Domingo Saragista. Maar ook andere lieve broeders hebben ons veel vriendschap bewezen; zoo hebben wij een dag en avond doorgebragt bij een zeer beminnelijken broeder; Mr. Faucher, vroeger Roomsch-Catholyk en nu met grooten ijver en Christelijke wijsheid werkzaam om het Koningrijk des Heeren in zijne stad uit te breiden; wij hadden bij hem op een avond, eene aangename bijeenkomst met eenige broeders en zusters uit den aanzienlijken stand, waaronder ook drie te Marseille gevestigde leeraren. Ik werd verzocht, ook daar eenige bijzonderheden aangaande Matamoros en de andere gevangenen mede te deelen, waarna Ds. H. Monod eenige stichtende woorden sprak.

De jongelieden gingen daarna wat muziek maken in een nabijgelegen vertrek, en wij hadden een aangenaam en onderhoudend gesprek, hetwelk tot vrij laat duurde.

Wij zochten het aangezigte Gods en het was treffend en aandoenlijk voor ons te zien, hoe de Heere wilde, dat wij ook niet van hier zouden gaan, dan gedragen op het gebed van zoovele lieve broeders.

Onder geleide van meer dan een, gingen wij naar ons Hotel terug, van waar wij den volgenden morgen ons naar de stoomboot begaven, om de zeereis naar Malaga aan te vangen. Het was een schoone dag en eene kalme zee; het gezelschap was niet wat wij wenschten, evenwel wij hadden het goed; de herdenking aan de tot dusver ondervondene liefdevolle leidingen Gods, de troostrijke verrassingen, de aangename gesprekken en kennismakingen met zoovele mede-

erfgenamen van het eeuwig koningrijk, alles verkwikte ons, vooral bij de gedachte aan de velen, die zich vereenigd hadden, om Gods zegen over onze verdere reis af te smeeken. De nacht was prachtig; dat hooge donkerblaauwe gewelf, bezaaid met vonkelende sterren; die onmetelijke waterspiegel, waarin wij, op weinig afstands van de boot, de dolfijnen zagen springen; die onuitsprekelijke en plegtige stilte, alleen door het zachte en eentoonige geklots der golven afgewisseld, alles vereenigde zich, om de ziel tot eene zoete mijmering en een diep gepeins over de ontzagchelijke grootheid en majesteit Gods te stemmen. Voorwaar, ik heb het meermalen ondervonden en betuigd: niets is er, dat mij zoo krachtig de nabijheid Gods doet smaken, dan een stille nacht op zee. Mijne ziel was vol aanbidding, en ik hield, als 't ware mijn adem in, om met de stille ademhaling der zee in harmonie te blijven.

Zij die de zee bevaren
Met schepen rijk bevracht
Zien op de groote baren
Gods wijsheid, gunst en magt.
Daar leeren zij de daân
Des Heeren klaar bemerken
En in de diepe paan
Zijn groote wonderwerken.

Ps. CVII.

Eindelijk, in den vroegen morgen, naderden wij Barcelona, waar wij te half negen ure aanlandden, doch om er slechts eenige uren te vertoeven. Wij mogten intusschen dien korten tijd zeer goed besteden;

wij hadden een brief voor eene Zwitsersche familie, daar woonachtig, en gingen er onmiddelijk heen. Ook hier mogten wij onze trouwen Leidsman opmerken, die ons overal leidde, en nu ook te Barcelona, waar wij niemand kenden, ons een persoon deed ontmoeten, die niet alleen met groote vriendelijkheid ons ontving, maar zich geheel aan ons toewijde, en ons tot dat wij weer aan boord gingen, vergezelde. Met hem zagen wij eenige bijzonderheden van de plaats; de schoone hoofdkerk; de ruïne van een voormalig paleis met een deel van een tuin, waar de hooge citroen- en oranjeboomen met vruchten overladen een heerlijk gezigt opleverden. Voorts bragt hij ons op de merkwaardige begraafplaats, die men eigenlijk geen begraafplaats noemen moest, daar de dooden in Barcelona, evenmin als in het zuiden van Spanje, begraven worden. De doodkisten worden op elkander, een twintigtal of meer, geplaatst, en dan digt naast elkander, zoodat wij langs hooge muren van doodkisten en als in zeer lange lanen of straten wandelden. Het smalle voeteneind is naar voren geplaatst, waarop men bij elke kist, den naam van den gestorvene, den dag zijner geboorte en die zijns doods, dikwerf met eene spreuk of een textvers geschreven vindt.

Het trof mij zoovele namen te lezen, die onder de Portugeesch-Joodsche familien in Holland en elders, ja op mijn eigen geslachtsboom te vinden zijn. — Mij dunkt, die gewoonte om de dooden boven aarde te laten is zeer ongepast, en zooveel mij bewust is, bij geen ander beschaafd volk in gebruik. Het

rotsige van den bodem zal er welligt de eerste aanleiding toe gegeven hebben, doch daar moeten toch ook deelen zijn, waar de grond genoegzame diepte zal hebben om de dooden te bergen, waardoor het: stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren, veel nadrukkelijker herinnerd wordt. Nadat wij te zamen het middagmaal gebruikt hadden, bragt onze vriendelijke leidsman ons naar de dèbarcadère (aanlegplaats), waar een schuitje gereed lag om ons naar het schip te brengen, waarheen wij gingen met een dankend hart en in de steeds levende bewustheid, dat het de Heere was, die ons geleidde.

Wij stoomden naar Alicante; ook nu was de zee kalm en rustig, maar een zware nevel bedekte ons het gezigt der Spaansche bergen. — Ook de geheele stad was als in eene wolk gehuld en omgeven van schepen van allerlei kaliber en vlag. — Honderden dienstvaardige schuitjes boden zich aan om de reizigers aan wal te brengen. In sommige grootere zaten de roeijers, gekleed met roode hemden en zwarte kleine hoeden; — zij bragten ons de Douaniers aan boord, die, bij hun uiterst norsch uitzigt, toch zeer bescheiden waren. Wij konden dan nu ook de boot verlaten; vele passagiers spoedden zich met die soort van ongeduld van boord te gaan, waarmede elk op zijne wijze bezield is, als hij naar een pays inconnu gaat. Wij intusschen, begrijpende, dat wij den volgenden morgen tijd genoeg zouden hebben om Alicante te zien, bleven rustig aan boord met eene Amerikaansche dame, die geheel alleen reisde; — bij onze

gesprekken konden wij het met haar niet verder brengen, dan om haar die Majesteit Gods te doen opmerken, dien avond zoo zichtbaar aan den hemel, waar duizenden helderblinkende sterren in zee weerkaatsten. Weldra kwamen ook de andere passagiers terug, daar zij ook liefst aan boord vernachten wilden. Den volgenden morgen gingen wij bij tijds aan wal; men kan zich geen denkbeeld maken van de drukte die daar heerschte door het laden en lossen van schepen van allerlei grootte. Wij spoedden ons naar den eenigen persoon aan wien wij adres hadden te Alicante, namelijk aan den Hollandschen consul, of liever waarnemend consul van Holland, want hij was een Duitscher, een zeer vriendelijk man, die ons eerst gelegenheid gaf de hoofdkerk te zien; deze is een massief gothisch gebouw, van binnen rondom met beelden van allerlei heiligen versierd of liever ontsierd; men vindt er groote schilderijen van martelaars en van krijgsverrigtingen zonder waarde; maar was het getal van beelden groot, niet minder was dat van bedelenden, die ons haast op de voeten liepen. Alicante zelve was niet aanlokkelijk: kale dorre rotssteenen met eene breede laag stof bedekt, gaven duidelijk te kennen, dat er sedert maanden geen regen gevallen was. Tegen vier ure terug keerende, vonden wij onzen consul gereed om het overige van dien dag geheel ons toe te wijden. Hij ontving ons in een allerprachtigste salon met marmere colonades en hooge Etrurische vazen versierd en overal op de kwistigste wijze voorwerpen van Oostersche weelde vertoonende; wij dachten niet te Alicante zoo iets te zullen aantref-

ten; de grond was van eene gekleurde steen-soort met een rand van witte lelien beschilderd en de belendende vertrekjes, allen met ingelegde steentjes van allerlei kleuren bevloerd, schenen één groot en prachtig mosaic. Weldra kwam de rijke equipage van onzen gastheer voor de deur, om ons naar zijn buitengoed te brengen. Alleen de gedachte om te midden der dorheid, die de rotsige grond rondom ons vertoonde, eenig frisch groen te zien, deed ons met gretigheid de uitnoodiging aannemen. Weldra hielden wij stil aan een zeer eenvoudig landhuis, waarachter het buiten van onzen leidsman lag, hetwelk alleen bestond uit uitgestrekte velden met palm- en vijgenboomen beplant. Een schoon gezigt kan ik het niet noemen, — omdat het vrij stijf was en veeleer eene boomkweekerij scheen uit speculatie, dan een lusthof, die door smaak en geur de zinnen treft. Evenwel het was iets zonderlings om tusschen duizenden hooge palmen, vele in vollen bloei en even zoo vele rijk beladene en hoogopgeschotene olijfboomen eene wandeling te doen — maar wat zeer bezienswaardig mag genoemd worden, is de schoone wijze van irrigatie (besproeijing), die wij hier voor het eerst en voorts in andere deelen van Spanje bemerkten. Op eenigzins glooijend terrein, waarop de boomen worden geplant, maakt men rondom elken boom eenen met andere in verband staande groeve, terwijl op de hoogte een wijde put gevonden wordt, waarin een groot rad, dat rondom van steenen potten voorzien, in beweging gebragt wordt door een steeds rondloopend paard. Bij elken toer scheppen die potten een aanzienlijk ge-

wigt waters, dat zij in een groot reservoir uitwerpen, hetwelk door buizen met al de groeven in gemeenschap staat, zoodat, in zeer korten tijd, onmetelijke tuinen, soms meer dan eens per dag, langs dien weg van water worden voorzien, hetgeen ook wel hoog noodig mag heeten, deels om den hevigen zonnegloed, deels om den zeldzaam voorkomenden regen. Intusschen was het onze tijd geworden, om naar de boot terug te keeren. De consul bragt ons met zijn schoone equipage aan strand, en weldra kwamen wij aan boord, waar toebereidselen gemaakt werden voor het feestelijk vertrek van een Beijerschen Prins, die nadat wij lang gewacht hadden, eindelijk verscheen bij bulderend geschut, vuurwerk en Bengaalsch vuur; hij vertrok met een vaartuig niet ver van het onze gelegen. Nu traden wij in de kajuit, om wat te gebruiken, en de boot ving hare reis naar Malága aan. Er waren eenige andere passagiers gekomen, en daaronder een Zwitsersche heer en dame, met wie wij eene regt aangename conversatie, ook naderhand, op geheel onze reis, tot Grenada toe, gehad hebben. Even zacht en kalm, als tot hiertoe, was de zee bij ons vertrek; eene zachte onuitspreeklijk zoete avondlucht deed ons eene regt rustige reis verwachten, maar neen, weldra begon een stevige wind uit het N. O. op te steken, die steeds vermeerderde, en eenigzins storm werd, terwijl de zee hol stond. Ik had het geluk te behooren onder de weinige passagiers, die in staat waren zich op 't dek te houden, en het even verheven als ontzagchelijk schouwspel te genieten (Ps. 33 : 4). Als een

regiment cavallerie, dat een kasteel met geweld komt bestormen, kwamen de schuimende golven van verre aanrollen, om zich tegen en over het schip met vreeselijk geraas te breken. In zulke oogenblikken weet men mceijelijk, waarin men de grootheid Gods meer moet bewonderen, òf in het ontzagchelijk tooneel, dat zich voor onze oogen vertoonde, dan wel in de gaven aan den mensch gegeven, om te midden der woedende zee een zoo wrak vaartuig te kunnen besturen en zijn koers regelen. De wind bleef steeds pal tegen, zoodat wij niet vóór Zondag avond de eerste sporen van de kust van Malaga konden te zien krijgen.

Wij kwamen des avonds laat aan, en daar de zee nog woelig was en wij, in stikdonkeren nacht, met half zieke passagiers langs een beweeglijken en zeer hoogen trap met al onze bagaadje, ons in een klein, altijd geslingerd wordend schuitje moesten begeven, daar wij nog vrij ver van strand af waren, zoo was dit op mijn leeftijd, en na de vermoeijende reis, niet gemakkelijk, maar mijn hart was biddende en vertrouwende; en ziet, onze Zwitsersche vrienden, die met ons dit traject moesten maken, hadden een uitmuntende dienstknecht als gids bij zich, een godvreezend man, die mij bij name kende. Welnu, God zond ons dien als een engel, om ons te helpen en voor een noodlottigen val te bewaren. Ik zwaaide op dien beweeglijken ladder, toen hij mij met forsche armen aanpakte en zoo half gedragen in de sloep bragt. Wij konden geen hand voor oogen zien en moesten in de grootste stilte (waartoe wij trouwens van zelve gestemd waren) met

de zwaar beladen, en toch op en neergaande boot, strandwaarts roeijen. De gids van onze Geneefsche vrienden, die goed Spaansch kende en buitendien in Malaga niet geheel onbekend was, liet ons naar het hotel l'*Orient* brengen, hetwelk hij voor het beste hield; voorzeker, het kon niet in eenige vergelijking komen met onze gewone hotels, maar voor ons, die wel wisten hoe achterlijk vooral het zuiden van Spanje in alles was, waren de appartementen tamelijk wel, vooral zindelijk, en dat verlangden wij het meest. Wij spoedden ons ter ruste en mogten ondervinden, wat een dichter, dien ik anders zelden aanhaal, zeer goed bezongen heeft.

> Du Dieu, qui nous créa, la clémence infinie
> Pour adoucir les maux de cette courte vie
> A placé parmi nous deux êtres bienfaisants
> De la terre à jamais aimables habitants:
> L'un est le doux sommeil et l'autre est l'Espérance:
> L'un, quand l'homme accablé sent de son faible corps
> Les organes vaincus, sans force, sans ressort,
> Vient par un calme heureux secourir la nature
> Et nous porter l'oubli des peines qu'elle endure.

Ná zulke vermoeijende dagen was eene goede nachtrust zeer verkwikkend. Ik hield steeds mijn hoofddoel voor oogen: mijn oogmerk was niet eene reis van louter pleisier te doen door Spanje; neen de lijdenden onder de verdrukking om huns geloofs wil te bezoeken, de broederhand te drukken, een woord ter vertroosting toe te spreken en pogingen ter bevrijding der

gevangenen te doen, ziedaar, waarom ik de reis had aangevangen. Van daar dan ook, dat mijn eerste bezoek was bij onzen consul. Hij moest mij de gelegenheid geven de gevangenissen binnen te treden; maar wel wetende, dat ik in Spanje was en alles vermijden moest, wat in de verste verte het vermoeden kon opwekken van het ware doel, hetwelk ik te bereiken had, zocht ik de vervulling mijner wenschen met eenige list te verkrijgen. Gij zoudt mij groot genoegen doen, heer consul, zeide ik, door mij gedurende den korten tijd, dien ik te Malaga denk door te brengen, mij in staat te stellen het merkwaardige der stad te zien. Wees zoo goed mij toegangkaarten te bezorgen voor fabrieken, muséa, gevangenissen, enz.; — zoo liet ik het laatste, waar 't mij eigenlijk om te doen was, omdat mijne lieve broeders in den Heere, Marin, Corrasco en Gonsales er gevangen zaten, zoo maar achter aankomen om geen vermoeden te doen onstaan. „Ik zal mijn best doen," was het antwoord, „om u kaartjes te doen toekomen, maar wat de gevangenissen betreft, ik raad u ten sterkste af, om uw tijd te besteden met daar heen te gaan. Daar is niets bezienswaardig aan: het zijn oude, nare gebouwen en alles is daar nog „*le vieux style.*" En evenwel, zeide ik, zult gij mij zeer verpligten mij ook den toegang daartoe te bezorgen. Zoo gij het begeert, het is mij wel, ik zal mijn best doen." Wij stonden op en een gids nemende, gingen wij eerst de prachtige hoofdkerk zien, die zeer schoon en rijk is. Evenwel verlieten wij haar spoedig, daar ik altijd in het

midden van die afgodische tempels een weemoedig gevoel en zekere gejaagdheid heb, die mij haastelijk verwijderden. Wij vonden, te huis komende, twee toegangsbilletten voor een ijzerfabriek en spinnerij maar nog niets voor de gevangenis, dat mij wel een weinig neersloeg maar evenwel den moed niet benam, mijn brandend verlangen vervuld te zien. Wij namen intusschen bij het magnifique weder een open calèche en reeden naar de cimeteria óf begraafplaatsen, die een half uur buiten de stad zijnde en op de route der fabrieken, door ons eerst bezocht konden worden. De Spaansche of Catholyke begraafplaats was, even als die van Barcelona maar grootscher en met eenige bloemterrassen versierd. De vegetatie is daar rondom heerlijk; de geranium's in volle bloei van manshoogte, bij bosschen, lanen bloeijende aloës, zouden ons nog meer getroffen hebben, was niet alles met lagen stof overdekt. De Eugelsche of Protestantsche begraafplaats, waar de dooden behoorlijk onder den grond liggen, is sedert niet vele jaren te Malaga na lange debatten verkregen, daar voor dien tijd de Protestant, die ongelukkig in Malaga kwam te sterven, in het open veld, op zekere distantie van de. stad, kon worden begraven. Daar hebben dan de Engelsche, door hunne overal volhardende pogingen een eigen begraafplaats verkregen, en deze is wel waardig bezien te worden; de schoonste monumenten en catafalken van wit marmer, met smaakvolle zinnebeelden, omringd van hooge cypressen en bloemenpracht, staken zeer af bij hetgeen wij op het eentoonige Roomsche cimeterium gezien hadden. Van daar zijn wij naar

een ontzaggelijk groote ijzerfabriek gegaan, dat wel met dat in Glasgow kon evenaren, en zoo veel ik bij een vlugtig overzigt bemerken kon, wel op de hoogte des tijds scheen, wat de gebezigde werktuigen betrof. Mij trof zeer een groot instrument, waar beweging door de lucht of ventilatie geschiedt en waarvan de kracht weinig voor de kracht van de stoom behoeft onder te doen. Meer dan 600 man waren daar elke dag aan 't werk. Toen wij daar van daan kwamen, moesten wij een klooster voorbij, wij wilden dat eens bezien, maar het was geheel ledig: sedert de kloosters geseculariseerd zijn en de groote schatten die daar gevonden zijn, ten nutte des lands en uitbreiding der steden gebruikt, zijn vele dier gebouwen ledig. Van hier gingen wij een reusachtige spinnerij bezien en reden er heen door lanen van hooge cactussen die hier zeer algemeen zijn, bloeijende aloës, oranje- en citroenboomen, waarvan de vruchten veel grooter scheenen dan die wij in Europa hebben en welligt is de rede daarvan daarin te zoeken, dat men, die verzonden worden half rijp afplukt om ze te kunnen bewaren voor verrotting. Ook de granaatboom was aan het ontluiken en geheel de vrolijke natuur verkondigde rondom ons de grootheid en goedheid des Almagtigen. Van de spinners komende, herinner ik mij, dat eenige maanden, geleden toen een mijner brieven aan Matamoros niet te regt gekomen was, de naam en woonplaats van een zijner vrienden te Malaga door hem waren opgegeven en door mij op mijn zakboekje opgeteekend. Ik herinnerde mij juist,

dat ik dat boekje bij mij had; ook hierin mogt ik alweer de bijzondere leiding van mijn God ondervinden. Ik vroeg mijn gids of de straat, waar die persoon woonde, ver af was. Neen, was het antwoord, wij moeten er juist voorbij. En het duurde niet lang of wij stonden met het rijtuig voor de *calle de gigantes (reuzenstraat)*, (*dwergensteeg* ware een betere naam) stil. Het was een zeer smal steegje van Arabische constructie. Ik stapte met den gids af, doorkruiste menig kronkelend straatje, tot dat ik het nommer vond van 't huis of liever van de schuur. Op mijn kloppen deed een jonge timmerman van een vriendelijk uiterlijk mij open. De persoon, naàr wien ik vroeg, was naar Grenada, maar werd dien avond terug verwacht. Welnu, zeide ik, zeg hem dan, dat een zijner vrienden, die hem spreken wilde, hem bij zich aan 't hotel *l'Orient* zal afwachten. Wij waren gelogeerd in een vleugel van het logement, die als geheel op zich zelven en afgezonderd stond van het groote gebouw, zoodat men zelfs door een afzonderlijken trap aan onze kamers komen moest. Deze kamers waren daarenboven verre van aangenaam: bij mijne aankomst was ik niet tevreden dat wij ons in een zoo afgezonderd deel van het hotel bevonden; ja, had ik mijne eerste opwellingen gevolgd, dan was ik naar een ander hotel gegaan. Doch de christen leert alles in afhankelijkheid van zijn God beschouwen en krijgt dan naderhand dikwerf antwoord op het w a a r o m van menige verborgene zaak. Zoo was het ook hier. Wij moesten natuurlijk even goed betalen als voor de beste vertrekken, alhoewel onze kamers

veeleer op eene wachterswoning geleken, dan geschikt waren om reizigers te herbergen. Door een klein ruitje kon men zien elk, die de poort van het hotel in of uit ging. Maar ziet, het waarom werd ons des avonds klaar, toen wij reeds vrij laat aan onze deur hoorden kloppen en ik vóór mij zag staan een man van een vijftig jaar, een volbloed Spanjaard, die zonder een woord te spreken, mij een kaartje vertoonde met den naam van MATAMOROS en deze woorden van zijne hand: Al muy amado DR. CAPADOSE, (aan den zeer beminden DR. C.) Hij kwam binnen met een die fransch sprak. Ik verzocht hem te gaan zitten, en gaf hem te kennen, dat hij zonder eenigen schroom zich kon uiten, want dat wij van het overige deel des hotels geheel afgezonderd waren. Nu zag ik de wijze besturing Gods en ik kreeg het oogenblikkelijk helder en klaar in te zien, dat de Heer mij den wensch mijner ziele zou geven, om te Malaga met de gevangenen in aanraking te komen; ja al de verdrukten om JEZUS wille een broederlijk troostwoord te mogen toespreken. Intusschen, hoe kwam die persoon op dat uur bij mij? Hij was niet degeen, dien ik 's morgens was gaan opzoeken, maar hij was de eigenaar van dat huis en ook een broeder in den Heer. Hij, wetende, dat zijn vriend naar Grenada was gegaan, kwam eens (zoo de mensch zegt) toevallig in 't voorbij gaan, hooren of hij reeds terug was en vernam toen, dat er een vreemdeling was geweest, die in het hotel *l'Orient* gelogeerd was. De ijverige en werkzame MATAMOROS had namelijk van uit zijne gevangenis aan alle zijne

vrienden, hoe weet ik niet, van mijne reis naar Spanje kennis gegeven, zoodat zij mij als wachtende waren. Ook deze persoon, die nu bij mij zat, was vroeger gevangen geweest, maar door verandering van zijn naam, die aan zeer velen in Malaga bekend was, had hij de waakzaamheid der Spaansche politie weten te ontsnappen. Nu heette hij NUMA POMPILIUS. Deze zeer kalme, voorzigtige man had mij het kaartje van MATAMOROS bij wijze van introductie voorgehouden, opdat ik heel vertrouwelijk met hem spreken zou, hetgeen dan ook geschiedde. Hij was een goede en verstandige broeder en gaf mij te kennen, dat er behalve degenen, die in de gevangenis waren, nog vele verborgene broeders en zusters binnen Malaga gevonden werden. Oogenblikkelijk gaf ik hem mijn innig verlangen te kennen, die allen op te zoeken en over onze eeuwige vreugde te spreken. Ja, zeide hij mij, dat zal zoo gemakkelijk niet gaan: immers, wanneer ik, vreemden vergezellende, de stad doorkruis, dan zal de aandacht op mij gevestigd worden, en ik loop gevaar verdacht te raken en weer in handen der politie te vallen. Het spreekt wel van zelve, dat ik dit in de eerste plaats moest voorkomen en eerder mijne begeerte verloochenen wilde, dan aanleiding geven dat mijn brave NUMA POMPILIUS door mij zich in gevaar zoude begeven. Na eenige oogenblikken bedenkens, riep hij met blijdschap uit: ik weet er wat op. Ik zal u een dertig passen voorgaan en gij moet mij maar van verre volgen, ga ik links of regts eene straat in, volg mij; klop ik ergens aan een huis en

word ik binnengelaten, volg ook daar mijne schreden. Ik zal de deur openlaten, treed gerust binnen en gij zult zeker eene broeder of zusterhand kunnen drukken. Dat plan was uitnemend. Hij vertrok, nadat wij te zamen gebeden hadden en kwam den volgenden morgen vroegtijdig terug, zonder dat iemand in ons hotel er van verwittigd kon zijn. Eerst bragt hij ons bij de twee advocaten, die MARIN en de broeders te Malaga verdedigd hadden. Beide waren allervriendelijkst en zeer levendig; zij spraken goed Fransch en kwamen mij voor zeer liberaal te zijn; ik beken het, de liberalen in mijn land heb ik dikwerf bestreden en zou ze nog bestrijden; maar liberalen in Spanje, te midden van het barbaarsche Catholicismus, dat, bij vrije toelating der schandelijke zedeloosheid, verdrukking, gevangenis en galeijen der eenvoudige christenen, naast de versierselen eener valsche godsdienst, handhaaft, staan mij zoo niet tegen, omdat zij deze gruwelen met mij haten, al is het dan nog slechts in naam der menschheid.

Na eenige oogenblikken eerst bij den eenen en toen ook bij den anderen advocaat vertoefd te hebben ging onze getrouwe leidsman weer voor ons heen en wij volgden maar. — Door groote en kleine straten hebben wij de stad als doorkruist; hier vonden wij een broeder in eene diep verborgen achterkamer; daar zagen wij in een hoog vertrek andere broeders of zusters, met wie wij de wonderwegen Gods bespraken en wien ik eenige vertroostingen uit het Woord mogt achterlaten. — Elders in een welbeklanten winkel, waar

ons bij het binnentreden zwijgend gewenkt werd naar een bovenvertrek te volgen, vonden wij een aldaar verborgen broeder, terwijl er onder het spreken nog een paar andere broeders bij kwamen; allen waren onuitsprekelijk blijde mij te zien, daar ook zij van mijne komst eenigzins verwittigd waren. — Onmogelijk is het mij uit te drukken, hoe aandoenlijk die ontmoetingen en die korte gesprekken waren, die soms onder tranen van weerszijden plaats hadden. De liefde Gods, die mijne gebeden zoo zigtbaar in deze verhoord had, was mij ook daarin kenbaar, dat Hij mij zoo merkbaar hielp en ondersteunde bij de weinige kennis, die ik van de Spaansche taal heb, daar zulks mij niet verhinderde mijn hart aan die lieve broeders uit te storten. Dankbaar en bemoedigd keerden wij na een vrij vermoeijenden morgen naar ons hôtel terug, en ziet, mijne blijdschap rees ten top, toen ik nu van den vriendelijken Consul ook een kaartje ter bezigtiging der gevangenissen vond. Wij hadden voorgenomen den volgenden dag Malaga te verlaten en ziet, nu werd de vervulling van mijne zielsbegeerte mij geschonken, om ook de in den kerker zwoegende martelaren de hand te gaan drukken. Oogenblikkelijk gingen wij daarheen; aan het einde van eene donkere kleine straat zagen wij een vervaarlijk gebouw, zoo als wij ze hier niet hebben, een van ouderdom zwart geworden kasteel, zeker lang vóór de middeleeuwen gesticht, met ontzettend dikke muren en groote steenen. weinig opening en tot in de hoogte van dubbele ijzeren traliën voorzien. Onze leidsman was nu een jonge

man, frisch in het geloof, die zelf onder de gevangenen geweest en onder toezigt der hoogere politie was losgelaten: hij wilde ons brengen bij de gevangenen en toen ik hem vroeg, of het voor hem niet wat gewaagd ware, antwoordde hij met een blijmoedig gelaat en eene eigenaardige geestkracht, terwijl hij eenige haren van zijn hoofd met de hand ophief: Hij die deze geteld heeft, heeft ook mijne dagen geteld. Nu ja, antwoordde ik, bewogen door de geloofstaal, die God gaat ook met ons mede en wij stapten moedig voort. De ingang van dit schrikkelijk verblijf was bezet door soldaten; op vertoon van mijne kaart lieten ze ons ongemoeid door; — nu werden wij eerst binnen gelaten in eene soort van secretarie; — daar zaten aan eene groene tafel, eenige personen van een norsch uiterlijk; zij lieten ons op eene bank zitten en de eene, reeds bejaard en donker van uitzigt, vroeg mij, over zijn bril mij van het hoofd tot de voeten opnemende, wat eigenlijk het doel was van mijne komst; wel, antwoordde ik op luchtigen toon, dat is immers op het kaartje aangeteekend, ik verlang de gevangenissen en de gevangenen eens te bezoeken. Nu gaf hij mijn kaartje aan een nevens hem gezeten confrater ter lezing over en ik kreeg een agent mede, die mij den weg zou wijzen. Wij stapten door een engen gang en kwamen voor eene groote ijzeren deur, die tot het binnenste van de gevangenis toegang gaf. Toen die deuren open gingen, kwam een benaauwende hoogst onaangename walm van menschenlucht ons tegen. De groote verwulfde zaal was

opgepropt vol van gevangenen, wier vreeselijk akelige gezigten en onreine lompen diepe deernis verwekten: van sommigen hunner deden de groote blinkende oogen ons onwillekeurig sidderen. Naauwelijks hadden wij, want mijne waarde vrouw heeft mij ook hier verzeld, eenige voetstappen in dat verblijf der ellende gedaan, of drie der gevangenen springen als 't ware uit de menigte, vallen mij om den hals, terwijl in oog, handdruk en voorkomen het mij oogenblikkelijk klaar werd, dat zij het waren, die mijn hart hier zocht, de nog jeugdige en zoo gunstig bij de andere afstekende ANTONIO CORASCO, de moedige MARIN en de stille GONSALES; ook deze waren, hoe weet ik niet, verwittigd, dat ik dezer dagen in Spanje zou komen. O, dat oogenblik, dat onvergetelijk oogenblik! hoezeer in 't eerst geen onzer een woord kon spreken, verstonden wij elkander zeer wel, wij gevoelden het aan den handdruk, dat wij broeders waren in Hem, die ons eerst heeft liefgehad. Wij deelden elkaar toen onze gewaarwordingen, zooveel wij konden, mede; wij spraken van de trouw en liefde van JEZUS; ja, wij deden dit als of wij alleen in een onzer vertrekken waren. De lieve discipelen des Heeren waren zoo ontzaggelijk verheugd eens iemand te vinden, die met hen over den Heiland kon spreken. Zij wisten niet, wat zij mij doen zouden om hunnen dank te betoonen. MARIN kwam tot ons met een tak van een oranjeboom, waar zes groote vruchten aan hingen; — naderhand gaf hij ons eene zijner statuetten, die hij op eene keurige wijze gewoon is te maken. Allertreffends was het de ver-

bazing te zien, die op het gelaat van al de overige gevangenen lag; zulk een tooneel hadden zij nog nooit gezien; het was als of zij vroegen, wie zijn die vreemdelingen, wat komen zij doen, en waarom die handdrukken, die tranen van aandoening en liefde? Ach! de ongelukkigen, zij weten niet wat christelijke liefde, wat gemeenschap der Heiligen is. Ik wilde zoo gaarne, dat die drie mij hunne namen opschreven; geen inkt bij de hand hebbende, gingen zij, de agent ons steeds vergezellende, met ons in eene kamer naast de gevangenis, de audiencia of regtszaal, zoo als elke gevangenis in Spanje er eene heeft. Toen wij zoo een half uur met elkaar geweest waren, namen wij een echt broederlijk afscheid en verlieten dat sombere gebouw. Onze leidsman bragt ons nu nog bij de vrouw van Marin, wie ik ook zoo gaarne een blijk van broederliefde wilde geven. Wij kwamen in een winkel, die nog de teekenen droeg van vroegeren voorspoed, maar die nu als uitgeplunderd was. Daar zat zij, die voortreflijke vrouw met haar sprekend, energisch gelaat, waar verdriet en smart groeven in gemaakt hadden; haar gitzwart oog drukte een onuitsprekelijken weemoed uit, en, zonder te weenen, blonk toch een traan in hare oogen, die ons diep aandeed, terwijl zij het verhaal deed van dien schrikkelijken nacht, toen die Vandalen haar woning kwamen binnenstormen om haar man te arresteren. Men heeft ons verhaald, dat die wreede agenten, den avond nadat zij haar man hadden ontvoerd, terug waren gekeerd om het huis te doorzoeken; dat toen een mandje van de oudste dochter, waarin een brief van

MATAMOROS, omviel, en die brief nu op nieuw een *corpus delicti* werd. Ja, zeide de moedige dochter van 19 jaar, DOLORES MARIN, dat is een brief van onzen geliefden vriend, wiens gevoelens ook ik ben toegedaan. Dan zult gij ook mede naar de gevangenis, zeiden de monsters en wilden het meisje grijpen. Maar de edele moeder stond op en stelde zich tusschen de geregtsdienaars en haar dochter. Houd op, riep ze, kent gij eene Spaansche moeder niet? meent gij dat ik het dulden zal, dat gij mijne dochter ontvoert? terug van hier, terwijl zij hare dochter in hare armen klemde, gij krijgt haar niet, of gij moet mij met haar naar de gevangenis leiden. En inderdaad, zij werden te zamen dien nacht in de gevangenis gebragt en het huis met de jongere kinderen werd alleen gelaten. Men begreep echter, dat die verdrukking, op zulk eene wreede wijze voortgezet, ontevredenheid bij het volk zou opwekken en men liet de beide vrouwen den volgenden morgen weer los. Intusschen las die waardige moeder ons een aandoenlijken regt christelijken brief voor van haar dochter, die toen reeds te Londen was. Alles in huis toonde groote armoede en toen ik die lieve vrouw eenige tegemoetkoming gegeven en haar troostwoorden uit het Evangelie toegesproken had, wist zij niet hoe ons hare dankbaarheid te betoonen. Zij stond er op, dat wij nog twee statuetten zouden medenemen en liep naar haar tuintje, waar uit zij een vrij grooten Oranjeboom vol vruchten medebragt, dien wij volstrekt moesten aannemen; met moeite konden wij haar tot de overtuiging brengen, dat zulk een geschenk niet

door reizigers kon worden medegenomen. Wij verlieten die woning niet, zonder dat ons hart een zegen over de bewoners afgesmeekt had.

Hoe schoon, hoe verheven kwam ons het Evangelie voor, dat het zondig gemoed zoo kan veranderen, dat men vrijwillig en getroost zulk een lijden ondergaat: maar ook hoe afzigtelijk, hoe anti-christelijk kwam ons het gelaat van die godsdienst voor, die zulke gruwelijke verdrukkingen aan weerlooze mannen en vrouwen doet ondergaan, eenig en alleen omdat zij Jezus en Zijn woord wenschen te volgen! Met deze en dergelijke overdenkingen kwamen wij terug in ons hotel, waar wij al spoedig bereidselen tot ons vertrek maakten, want ik verlangde zeer naar MATAMOROS. In Malaga had de Heer ons zoo bijzonder gezegend, dat wij, met dubbelen moed toegerust, ons reisvaardig maakten om naar Grenada te gaan. Wij hadden nu eenigermate met Spanje en Spanjaarden mogen kennis maken en bevonden dat de broeders en zusters, die wij ontmoet hadden, in vergelijking met andere Spanjaarden, veel kalmer en bedaarder waren, dan ik mij had voorgesteld. Welligt is de oorzaak daarvan te zoeken in den gedurigen angst voor de verdrukkende magt en benaauwdheid, waarin zij onophoudelijk verkeerden, zoodat zij in hunne zamenkomsten allerlei listen moesten uitdenken om de gevangenneming te ontgaan; dan eens zaten ze allen om eene gedekte tafel, als of zij te zamen gingen eten; dan weder hadden ze allerlei muziek-instrumenten bij de hand, om bij het minste gerucht den schijn aan te nemen, alsof zij te zamen muziek maak-

ten. Het spreekt van zelve, dat zulk een gejaagd leven, als zij vroeger geleid hadden, noodwendig door eene zekere afmatting vervangen werd. — Intusschen was het eindelijk tijd geworden, om de reis naar Grenada aan te vangen. — Ik kreeg gelukkig twee plaatsen in de cabriolet; op het billet, dat ik daartoe ontving, stond naar gewoonte dat de goederen der passagiers, bij verlies vergoed zouden worden door de Directie, uitgenomen echter, zoo stond er letterlijk bij, *in geval men door roovers op weg aangevallen ware geworden* — eene bekendmaking, die, voor vreemdelingen althans, niet zeer bemoedigend kan genoemd worden. — Wij gingen evenwel vol moed op reis. Onze brave leidsman bragt ons nog bij ons afscheid met twee Spaansche jufvrouwen, die ook de goede zaak voorstonden, in kennis, zoodat ik al de vrienden te Malaga persoonlijk heb leeren kennen; nu stapten wij in de cabriolet waar nog eene dame had plaats genomen; naauwelijks waren alle passagiers binnen, of de negen voorgespannen paarden werden oogenblikkelijk in vollen galop gejaagd; ijlings verlieten wij de stad en waren weldra aan den voet van een vrij steil opgaanden berg; — nu moest de lange zweep op de paarden; naast de paarden liep met onbegrijpelijke vlugheid een man, die met aanhoudende inspanning, onder oorverdoovend geschreeuw en voortdurend slaan, de beesten voortdreef; zoo holden wij onverpoosd den berg op, die zeer hoog en moeijelijk te beklimmen was; gelukkig ging de weg steeds zigzagsgewijs, maar dat maakte dan ook, dat wij

meermalen ons voorspan reeds den hoek om en als boven ons zagen, terwijl wij met het volgeladen rijtuig op den niet zeer breeden weg den omzwaai nog moesten doen langs eenen diepen afgrond, waaruit de hooge mastboomen hunne kruinen verhieven. De natuur rondom ons was wild en woest, maar onuitsprekelijk schoon; de plantengroei prachtig; nimmer vergeet ik die eerste morgenstralen in die rijke en grootsche schepping, waar elke boom zijn eisch heeft om onbelemmerd en vrij zijne forsche takken uit te breiden. alsof zij zoo vele om hulp smeekende en uit onafzienbare diepten zich omhoog heffende armen waren, terwijl de stikdonkere nacht nog in de laagte heerschte, door geen straaltje licht getroost of vervrolijkt. Alles was poëzy, wat mij omringde; ik ademde poëzy, die hemelsche, heilige poëzy, die ons met den Maker van dit alles in gemeenschap houdt. Eindelijk, na steeds te zijn geklommen, want de weg van Malaga naar Grenada is altijd opgaande over hooge bergen, daalden wij eenigzins af, en tegen acht ure waren wij, lovend en dankend, aan de niet schoone voorstad van Grenada. Bij het rinkinken der bellen van de paarden en het uitblazen van een sterken stoom uit de bloedige neusgaten der verhitte beesten, naderden wij de stad. Wij reden nu langzaam binnen; eindelijk kregen wij de *Funda Medusa* in 't oog, wâar de diligence ophield. *Daar is zij, daar is zij*, riep ik met levendig gevoel uit; en ja, zij was het ook; DOLORES GARCIA, de teedere moeder van MATAMOROS zat daar op eene bank nabij den stal, reikhalzend uitziende

naar de naderende diligence, met welke zij verwittigd was, dat wij zouden aankomen. Wij waren allen diep geroerd, en waren de woorden, die wij met elkander wisselden weinige, o, de taal des harten sprak, ook bij zwijgende lippen, luide en veel; een jongeling, die fransch sprak, vergezelde haar, hetwelk ons toen vooral van groot nut was. Het zien van die zoo geschokte moeder deed ons zeer aan; nimmer vergeet ik dien treurigen aanblik, dien weemoed harer gelaatstrekken bij de zachte tint van 't oog, als uitdrukking van geloof en vertrouwen, waardoor zij slechts bij oogenblikken de gewondheid van het hart boven de vertroostingen Gods scheen te gevoelen. Nadat wij eenige oogenblikken in ons hotel *Alameda* geweest waren, om ons wat te verfrisschen en wat te gebruiken, dat hoog noodig was, gingen wij, door een onuitsprekelijk ongeduld voortgedreven, naar de audiencia, naar dat somber gevaarte, dat zooveel dierbaars bevatte en waaruit sedert anderhalf jaar zoovele mij aangrijpende brieven van den martelaar MATAMOROS aan mij waren afgezonden. De moeder en de jongman die haar vergezelde, geleidden ons dadelijk naar de gevangenis. Zij, geen vreemdelinge zijnde voor de schildwacht bij den ingang, maakte ook ons den toegang gemakkelijk. Wij volgden haar zonder de minste moeite. O! hoe joeg mij het bloed door de aderen; wij bevonden ons te midden van vele gevangenen, die voor het meerendeel eenig handwerk verrigtten; de verblijfplaats van MATAMOROS binnentredende, was het zien en omhelzen het werk van één en hetzelfde

oogenblik; nimmer te voren mogt ik op eene tot die hoogte opgevoerde wijze de bewustheid van de kracht der eenheid, die er in de gemeenschap der heiligen werkelijk bestaat, ondervinden. Wij hadden geene tranen, want wij waren als verzonken in stille aanbidding van Gods liefde. Er zijn omstandigheden in het leven, die ons als in een toestand van halve bewustheid plaatsen, waarin wij niet weten of wij al dan niet werkelijk wakende zijn. Hoe, wat ik op mijn studeervertrek, mij bezig houdende met brieven naar Grenada te schrijven, vroeger naauwelijks had durven vragen, dat gebeurde nu? Ik zag, ik sprak MATAMOROS, ik drukte hem aan mijn hart en dat binnen de muren van de audiencia! O, ja! God is onuitsprekelijk rijk in magt en goedertierenheid! MATAMOROS was toen 27 jaren oud; slank en rijzig van gestalte, heeft hij in al zijne bewegingen, die meestal vlug zijn, iets zeer bevalligs; uitgemergeld mager, leed hij van tijd tot tijd aan borstkrampen en pijn in de zijde. Zijn gelaat is zeer mager, maar gelijk zijn gitzwart oog eene groote levendigheid te kennen geeft, zoo ligt diezelfde uitdrukking op geheel zijn wezen; alles duidt beslistheid aan. Ernst en groote blijmoedigheid tevens teekenden zich daarop af en gaven den vrede zijner ziel uitdrukkelijk te kennen. Hij spreekt zeer vlug, en toch zeer verstaanbaar, maar zijne stem draagt wel de blijken van veel geleden te hebben; hij is volmaakt een Spanjaard en heeft ook in de gevangenis de étiquette niet vergeten; zij, die daar bij hem kwamen, werden bij hun heengaan begeleid tot aan de ijzeren deur, waar hij

met eene buiging afscheid nam; zijne handen zijn uitgemergeld, en toen ik het voorregt had bij hem te zijn, rustten die steeds in de mijnen en ik was gelukkig ze een weinig hierdoor te kunnen verwarmen, want zij waren steeds ijskoud.

Zijn verblijf in de gevangenis was een groot vierkant hok met steenen grond en vensters van zware dubbele ijzeren traliën voorzien, die zoo hoog waren, dat hij, zonder er bij te klimmen, er niet door zien kon. Ik zeide daar vensters, doch noem ze beter openingen in den ontzaggelijk dikken muur, immers een raam was er niet; de buitenlucht, soms zeer guur en koud, kwam vrijelijk in, zoodat de gewone kilheid van het verblijf bij ruw weder en vooral ook gedurende de nachten, onzen lieven broeder veel moet hebben doen lijden. De muren waren wit en kaal; alleenlijk hingen er, boven een klein schrijftafeltje, naast zijne zoogenaamde slaapstede, de in lijstjes gevatte photogrammen van sommige zijner vrienden. Ik zag er mij zelven ook onder. Ziedaar al zijn huisraad. Op den steenen grond is eene cirkelvormige opening (gelijk in vele huizen in Spanje), waarin men bij guur weder een koperen bak met houtskolen ter verwarming plaatst. De lieve man had die kolen voor ons laten aanmaken, vreezende, dat wij op dien steenen grond koude voeten zouden hebben. Zoodanig is de plaats, waar hij toen reeds vier en dertig maanden zat en *zuchtte*; neen, dat mag ik niet zeggen, waar hij *dankte*, want in waarheid, zijn leven was daar één dank, en wel een blijmoedige dank aan zijn getrouwen God,

en had hij mij vroeger zoo dikwerf in zijne brieven geschreven *yo soy feliz* (ik ben gelukkig), geheel zijne uitdrukking gaf mij dit op de krachtigste en nadrukkelijkste wijze te kennen; ik staarde hem soms peinzend aan, en dacht dan aan de woorden van Johannes: *hetgeen van den beginne was, hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij aanschouwd hebben en onze handen getast hebben van het Woord des Levens*, enz. Ja, soms verdween als 't ware de broeder uit het oog en ik zag niet anders dan den trouw en Jezus, dien ik in stilte aanbad, want de Mozessen en Eliassen moeten onder de wolken schuilen, opdat Hij alleen blijve.

Naast Matamoros zat de teedere moeder, wier photogram beter is geslaagd; het gelaat toont, dat het hart gewond is, en toch is zij kalm en helder. Bij de eerste ontmoeting, zoowel als bij de volgende, baden wij te zamen en lazen Gods Woord. Doch ik wil dat groepje in de gevangenis nader beschrijven; naast Matamoros en zijne moeder zat de forsch gespierde, breedschouderige Alhama, met zijn vreeselijken baard en scherpe trekken, hebbende niets van die fijnheid in 't gelaat, Matamoros zoo bijzonder eigen; maar eene groote zachtmoedigheid scheen uit zijne lichte oogen, die, men kon het hem aanzien, gewoon zijn tranen te storten, en veeleer de uitdrukking hadden van groot gevoel, dan van kracht. Hij is een der gezegendste middelen geweest, om velen tot de kennis der waarheid te brengen. Naast hem zat Trigo, een fatsoenlijk man, wel opgevoed, zeer ernstig en vriendelijk, ook

naar het scheen van een zacht en liefderijk gemoed, die altijd met zijn lief dochtertje van acht jaren in ons midden was; zoowel hij als ALHAMA, die niet, gelijk MATAMOROS, in een afzonderlijk door hen gehuurd verblijf, maar te midden der grootste misdadigers en boeven, al dien tijd hebben doorgebragt, hadden altijd tot hunne vertroosting dag en nacht een hunner kindertjes bij zich, waarmede zij speelden, die zij liefkoosden en wier kinderlijke liefde hun van tijd tot tijd tot troost en afleiding was onder al het treurige en akelige, dat zij steeds onder hunne medegevangenen hoorden en zagen. Vervolgens zaten daar nog, gedurende onze zamenkomsten bij MATAMOROS, de vrouw van TRIGO, de vrouw van een anderen broeder, die ons te Malaga zoo veel dienst had bewezen; voorts de stiefvader van MATAMOROS, een brave, dienstvaardige man, en een jongeling, die de Fransche taal sprak. Van tijd tot tijd kwamen dan nog de lieve kinderen van ALHAMA binnen stormen, vol vreugde en kinderlijke levendigheid. Die vrolijke onschuld, welke plaats en omgeving geheel deed vergeten, maakte het tafereel in de gevangenis diep indrukwekkend.

Daar, in dien kring en op die plaats, heb ik met mijne dierbare vrouw dagelijks van den 16den tot den 21sten April meer dan twee uren doorgebragt en dubbel geleefd. MATAMOROS en ik waren gestadig in gesprek, vragen, wedervragen en antwoorden. Het eerste dat wij deden, toen wij zamen kwamen, was het gemeenschappelijk gebed en het lezen van Rom. VIII, waaraan zich voor MATAMOROS onvergetelijke herin-

neringen verbonden. En zoo werd in onderlinge liefde en geloofsgemeenschap, zag ik een traan in de oogen der moeder opwellen, een of andere troostrijke tekst uit den Bijbel voorgelezen; tusschenbeide sprak ik, alhoewel stamelend, toch verstaanbare woorden tot opwekking, vooral voor de bedroefde vrouwen; dan weder zocht ik de lieve broeders tot standvastigheid te bewegen, hen wijzende op de onverwelkelijke en onverderfelijke kroon, die hen wachtte. Op die wijze hebben wij, onder gemeenschappelijk verkeer met de geliefde gevangenen en hunne vrouwen, onvergetelijke dagen doorgebragt.

Toen wij den eersten dag in ons Hotel terug kwamen, waren wij *gelijk degenen die droomen;* wij hadden beide zoo veel genoten van de goedertierenheid Gods en gevoelden ons zoo gesterkt in den Heere, dat wij Hem, de levende bron van elke weldaad, onzen vurigsten dank moesten brengen; aan den avond van dien dag kwam de moedige advocaat Don Antonio Moreno Dias, ons een bezoek brengen; wij hadden ernstige gesprekken en bleven tot zeer laat bij elkander. Deze brave jongman is een dier personen, zoo als ik er meer in Spanje ontmoet heb; aan onverzettelijken moed paart hij grooten afkeer van bijgeloof, is niets ingenomen met de Roomsche Kerk, dan in zooverre zij een deel der Spaansche nationaliteit uitmaakt, is echter niet ongeloovig, maar heeft bij veel overtuiging, geen kennis van het eigen hart, en daardoor geen schuldgevoel, noch behoefte aan een Verlosser, — in een woord geen harte-werk; — hij is zeer ingenomen met alle vrijheden, bovenal die des

gewetens, waarvoor hij dan ook in zijn pleidooi met groote onversaagdheid in de bres gesprongen is. Zijn karakter is zeer vrolijk en nog weinig tot ernst gestemd. Eens wilden wij onzen Spaanschen vrienden een genoeglijk avondje geven; wij hadden daartoe de vrouwen der gevangenen, den jongeling, die overal met ons geweest was, den advocaat en ook de moeder van MATAMOROS uitgenoodigd. Op ons verzoek werd de Spaansche guitare (eene soort van Mandoline) medegebragt. Het lied, door eene jonge vrouw voorgedragen, was niet zeer aantrekkelijk; zij had ook in zoo lang niet gezongen, en deed mij aan DAVID denken, *„Wij hebben onze harpen gehangen aan de wilgen, die daar in zijn; als aldaar die ons gevangen hielden, de woorden eens lieds van ons begeerden en men ons vroeg, zingt ons een van de liederen Sions* enz. enz. De stad zelve is zeer oud en heeft niets schoons; de straatjes zijn, even als in Malaga, smal en van Arabische constructie; overal ontmoet men bruinkleurige geiten, die bij menigte in de straten ronddwalen, en den voorbijgangers soms zeer tot last, onverhinderd de winkels, die meest allen open zijn, in- en uitloopen. Daarbij zijn er tallooze armen en kreupelen en ledig-gangers, sommige geleken mulatten, met allerlei gekleurde dekens en mantels; bij groepen staan zij gewoonlijk in het midden van de straat te praten.

Het weder was niet gunstig, vooral gedurende de eerste dagen die wij te Grenada doorbragten; het stormde geweldig; in den nacht gevoelden wij eene hevige schudding, waardoor wij ontwaakten; des mor-

een tooverkasteel, waar de liefde haar troon gevestigd had, omgeven van al wat de zinnen kon opwekken. Zij was het Eden van den dichter, die er eene zachte lucht kwam inademen en eene frissche koelte tevens, die den dichtader deed vloeijen; zij was het pronkstuk der Arabische bouwkunde, waarin de vorderingen in allerlei kunsten en de schatten van het volk van Grenada werden ten toon gespreid. Een hooge schoon bewerkte muur plagt dat geheele gebouw of liever die groep van gebouwen te omgeven; hooge ijzeren poorten, die bewaakt werden door eenige hoofden van overoud geslacht, waren de toegangen tot die gebouwen. De Alhambra stond boven de 2600 voeten hoog uit den grond en was zoo groot van omvang, dat het gebouw 40,000 strijdbare mannen kon bevatten. Door eenige onderaardsche wegen was er op sommige belangrijke punten gemeenschap met de stad gemaakt. Het Koninklijk verblijf, op eene hoogte geplaatst, beheerschte het geheel en de schoonste hoven met keur van bloemen en hooge vruchtboomen, waarvan nog eenige te zien waren, wedijverden met de prachtige en rijk ontwikkelde kunst, die ieders bewondering opwekte. Onbegrijpelijk dat nog zoo veel is bewaard gebleven, na zoovele eeuwen en na zulke ontzettende lotverwisselingen, waarvan die plaatsen getuigen geweest zijn. Het geheel laat een indruk na van de grootheid der bouwmeesters en doet een blik slaan in het grootsch en moedig karakter van het Arabische ras. Maar ik moet het bekennen, mijn hart was zoo zeer vervuld met mijn eigenlijke missie in Spanje, en met de ontmoetingen der om Christus

wille in den kerker lijdende broeders, dat ik niet met die belangstelling, welke de verheven kunst zoo waardig is, de bijzonderheden van dat groote Arabische mosaïk heb kunnen nagaan. Dat was ook de rede, waarom wij niet naauwkeurig genoeg de overblijfsels opnamen van de Cartucha, een oud klooster, dat eene onvergelijkbare pracht in bouworde en rijkdom van inwendige constructie ten toon spreidt; de hooge deuren waren met het fijnste schildpad geheel overdekt en met de schoonste figuren van zilver en paarlemoer ingelegd, voorzien van een van massief zilver allerkunstigst slot en hangende in zes zware zilveren hengsels. Als men de groote, hoog gewelfde, marmeren zaal inkomt, die met heerlijke schilderderstukken prijkt en voorzien is van eene menigte Ladetafels, even als de deur met zilver, paarlemoer en schildpad ingelegd, waarin de geestelijken gewoon waren hunne prachtige kerkkleederen te bewaren, dan kan men zich een denkbeeld maken van den rijkdom en de weelde, die in vroegere eeuwen in deze zoogenaamd van de wereldsche ijdelheid afzonderende gestichten gevonden werden. O! veel schooner, veel rijker voor mijn hart was de woning van Alhama, waar wij ons lieten brengen, en de weenende oude moeder met het tweejarig kindje vonden; zij gaf ons de beschrijving van dien schrikkelijken nacht, toen, op bevel der regering en der verdrukkende priesters, geregtsdienaren als Vandalen die eenvoudige woning, waaruit de vader des huisgezins, de arbeidzame, brave, algemeen geachte werkman, om zijns geloofswille, een paar dagen geleden, gevangen

was gesleept, op nieuw zijn komen instormen, alles van den wand werpen en ledig plunderen, ja de met papier beplakte zoldering baldadig openscheurden, om te zien of er ook het een of ander verborgen zou zijn. — In die gescheurde wanden, in die ledig geplunderde kasten, in die overblijfsels van baldadigheid en woede, bij dat bitter weenend oud vrouwtje zag ik meer, oneindig meer dan in die prachtige incrustatiën van de Cartucha. — Ik las daar: *Mijn Koningrijk is niet van deze wereld*, maar ook: — *Zalig zijn ze, die vervolgd worden om der geregtigheid wil — verblijdt en verheugt U, want uw loon is groot in de hemelen.* — Elken dag gingen wij minstens twee uren in de gevangenis bij MATAMOROS en de andere broeders en verkwikten ons in de zamensprekingen over de groote liefde onzes Heilands, en in de blijde toekomst, welke Hij voor zijne discipelen, die geleerd hadden zich te verloochenen, hun kruis op te nemen en Hem te volgen, verdiend, en hun toegezegd had. — Wij lazen en baden en bragten te zamen zalige oogenblikken door. — Als wij van elkander gingen was het altoos: *A la manana*, tot morgen. — Wij deden ook wel wandelingen met de lieve moeder en onzen jongen franschen taalman. Zoo wilden ze ons eens naar een zeer beroemden hermiet vergezellen, die niet ver van Grenada op eene hoogte naast eene kapel woonde en in het bezit was van een levensgrooten engel, die, zoo het heette, het bijzonder vermogen had, om aangeroepen, na groote droogte regen te geven Wij klommen, niettegenstaande de groote hitte, den

steilen weg op, daar ik gaarne met dien ongelukkigen, zoo gelukkig met zijn afgod, een woord wilde wisselen. Toen wij intusschen op de hoogte waren, vernamen wij dat de pater hermiet van huis was en zijn engel medegenomen had, die zeker in de eene of andere kerk moest worden gebragt om daar door de geloovigen (!?) te worden aangeroepen, vermits er sedert vele weken geen regen gevallen was. De teleurstelling was intusschen niet groot, daar zich een der heerlijkste panorama's van die hoogte af voor onze oogen ontrolde. Zoo naderde aldra de dag, dat wij het aloude Grenada zouden verlaten. Wij waren nog een oogenblik in de hoogst nederige, ja bijkans armoedige woning van de moeder van MATAMOROS geweest, en besloten den volgenden dag te vertrekken. MATAMOROS en de andere vrienden dachten dat het voor de goede zaak zelve nuttig kon wezen, als ik wat vroeg te Madrid zou zijn; ik zou daar met een aanzienlijk ook mij door briefwisseling bekend persoon in aanraking kunnen komen, en welligt eenige bijzonderheden vernemen, die naderhand, als ik met de deputatie vereenigd zou zijn, van dienst konden wezen. Wij besloten dan, hoezeer van beide zijden met wezenlijke opoffering, den volgenden dag afscheid te nemen, maar hadden reeds den vorigen dag bepaald, dat wij allen dan te zamen zouden komen en te zamen den dood des Heeren plegtig gedenken. — Noch hij noch ik dachten aan het Darbysme, ja, al had DARBY nimmer bestaan, dan nog hadden wij, bij de toen bestaande groote waarschijnlijkheid, dat wij

elkander hier beneden nimmer meer zouden zien, niet anders kunnen afscheid nemen, dan onder het genot der teekenen en zegelen van 's Heilands sterven voor onze zonden, midden- en brandpunt onzer heilige en blijvende gemeenschap, omdat wij gemeenschap met Hem hebben, die ons Leven is.

Wij waren dan, nadat wij ons door het gebed voorbereid hadden, allen 's morgens te zamen in de gevangenis. MATAMOROS, ALHAMA, TRIGO met zijne vrouw en dochtertje, nog een paar andere zusters, de moeder en stiefvader van MATAMOROS, de ons meest overal vergezellende jongeling, (ook een welgezinde suppoost van de gevangenis) en wij beiden waren te zamen, diep doordrongen van het plegtige dier oogenblikken. MATAMOROS wilde dat ik, welligt als de oudste in jaren, en die den langsten tijd den Heere had mogen belijden, de uitdeeler der heilige teekenen zoude zijn, maar ik sloeg dit natuurlijk af, diep in de ziel mijne minderheid gevoelende in het midden dier martelaren; — alleenlijk las ik de sacramentele woorden, waarop MATAMOROS, na een kort gebed, in allen eenvoud het brood brak en rondgaf; voorts in een glas een weinig wijns schonk en ronddeelde; wij ontvingen die zegelen van Gods liefde in stille overpeinzing en in onbeschrijfelijke aandoening, waarna MATAMOROS, terwijl wij allen voor het aangezigt Gods geknield lagen, een zeer vurig en krachtig gebed met dankzegging uitstortte, dat mij door merg en been ging. — Ik hoû mij verzekerd, dat de engelen een welgevallen hadden in die groep, welke voor JEZUS in het stof

gebogen, met heiligen dank Zijn dood in den kerker gedacht. Dat was in waarheid een kerk van CHRISTUS. Toen MATAMOROS zijn *Amen* geuit had, kon ik mij niet weêrhouden, en stortte in eenige stamelende woorden een kort gebed uit; terwijl ik nog bezig was, werd bij herhaling en steeds harder aan de deur geklopt. De vrouwen vooral verschrikten zeer, vreezende dat zij in eenig ongeval zouden geraken. Wij openden de deur, en zie, daar stond een zekere Fransche heer voor ons, die onder groot misbaar ons kwam mededeelen, dat zijne pogingen, bij de koningin aangewend ter bevrijding der gevangenen, mislukt waren. Zijne daad heb ik sterk afgekeurd, als eene onbekookte en dus hoogst nadeelige. — Doch hierover nader. — Weldra sloeg het uur van afscheid. Neen, ik zal niet trachten in woorden weêr te geven, wat toen bij ons is omgegaan. Onder tranen gaven wij elkander den broederkus en bleven eenige oogenblikken in plegtige stilte in elkanders armen. Onze gedachten waren hooger dan daar, waar men afscheid neemt. Allen te zamen verlieten wij toen het vertrek en gingen tot aan de hooge deuren. De overige gevangenen zagen ons met verbazing na, want zij merkten wel dat er iets bijzonders plaats had. — Daar waren wij dan genaderd tot de ijzeren poorten, en nu, ja nu, moesten MATAMOROS en zijne medegevangene broeders achterblijven, maar de vrouwen en de overigen deden ons verder geleide. Wij komen buiten de deur, en ziedaar, niet *voor*, maar letterlijk *tusschen* de traliën in die hooge openingen van zijne kamer staat MATAMOROS in zijne lengte, de

handen tot ons uitstrekkende en met zijn groet en zegen ons achtervolgende. Diep tot in de ziel getroffen gevoelde ik toen dat God onze sterkte, ook alleen ons doel moest zijn. Is het wonder, dat ook toen (en het was voor de eerste maal sedert ons vertrek) de kramphoest mij aangreep, die niet ophield, dan toen ik een vloed van tranen kon storten, en toch het was niet alleen uit smart; een zeker hemelsch gevoel van blijdschap kwam gedurig lichtstralen schieten in die sombere oogenblikken; de onverwelkelijke kroon, de ontzaggelijke waarheid des Christendoms, de eeuwige trouw van een God van Waarheid, die aan allen die Hem liefhebben, beloofd heeft alle dingen te doen medewerken ten goede, al die heerlijke zaken kwamen mij gedurig voor den geest en troostten mij zeer op dien onvergetelijken morgen; ik had al die ongelukkigen, die ook bij ons het Evangelie bestrijden, toen in de gevangenis willen zien. Geene argumenten van het menschelijk vernuft kunnen stand houden, waar op zoo nadrukkelijke wijze de werkelijkheid der waarheid van het Evangelie openbaar is. De steenen in die witte muren spraken luide en waren als zoovele bazuinen, die de Jericho's muren des ongeloofs en der leugen zouden hebben doen ineenstorten.

Zoo waren dan die weinige dagen in eenen ons zoo geheel vreemde omgeving, te Grenada, onder velerlei aandoening en veelzijdig genot, voorbijgegaan. De rijke en prachtige plantengroei, de hooge oranje en citroenboomen, wedijverende met de frissche cypressen, de reusachtige cactussen en de bosschen van bloeijende

geranium's hadden ons op onze wandelingen verkwikt. Eene regt aangename conversatie met onze Geneefsche vrienden, die wij te Grenada weder ontmoet hadden, de avonden, die wij van tijd tot tijd met den advocaat van MATAMOROS doorbragten en met wien wij gewigtige gesprekken over de heils-leer gehad hadden, maar bovenal het daaglijksch verkeer met MATAMOROS en de andere broeders in de gevangenis, al deze dingen blijven onuitwischbaar in mijne ziel geprent. Nu was de dag daar, dat wij onze reis naar Madrid zouden aanvangen. In den morgenstond kwamen de moeder van MATAMOROS en nog eenige anderen zoo vrouwen als mannen, afscheid van ons nemen; de reusachtige diligence, bespannen met negen paarden en muilezels, stond voor het hôtel *l'Orient* gereed: wij moesten ons behelpen met binnen plaatsen (places de l'interieur) daar tot ons leedwezen de Berliner reeds genomen was. Met de snelheid van een vuurpijl ontvoerde ons het rijtuig van die gedenkwaardige plaats, die ik wel nimmer meer zien zal en waar ik een mij zoo dierbaar geworden vriend en broeder achterliet, met de vrees in het hart, dat hij welligt spoedig naar de schrikkelijke galeijen zou vervoerd worden. Ook op deze reis trof ons de schoone natuur; wij bewonderden de weelderige vegetatie, de heerlijke schilderachtige landstreken, die wij op hooge bergen en in diepe dalen ontwaarden, en waar intusschen vele werkzaamheden plaats hadden, daar men bezig was aan het leggen van een spoor van Grenada naar Madrid. In den vallenden avond stonden wij plotseling stil; daar was vóór ons een

wagen, door acht of tien ossen voortgetrokken, waarop een zeer groote locomotief getransporteerd werd. De wagen, ontzettend zwaar geladen, was diep in den kleiachtigen grond gezakt en het had reeds uren geduurd, dat men vruchteloos getracht had het gevaarte in beweging te brengen. De passagiers besloten niet te wachten maar het rijtuig te verlaten en naar een eerstkomend dorp te loopen, hoezeer er nog al regen viel en de hooge berglucht frisch was. Na een kwartier geloopen te hebben, zagen wij de diligence ons volgen; na eene onaangename nachtreis zouden wij eindelijk den volgenden avond in het woelig en beweeglijk Madrid aankomen. Wij waren het dorp Loja gepasseerd, waar een paar jaren geleden een gewapende opstand had plaats gehad, waarvan men MATAMOROS en de andere gevangenen om des geloofs wil, getracht heeft als de leiders te doen doorgaan. Al de wegen intusschen over de bergen zijn tegenwoordig zeer veilig, daar men elk kwartieruurs afstand twee goed gewapende marechaussé's ontmoet.

Wij kwamen dan weldra te S^{t}. Cruz de Modena, vanwaar de spoortrein ons eindelijk tegen elf ure des avonds te Madrid bragt. Ik had vooraf gezorgd bij aankomst een rijtuig te vinden, maar door misverstand had men een dag later op mijne aankomst gerekend. Het was alles behalve aangenaam zoo laat in den avond in eene groote vreemde stad aan te komen; weldra waren wij omringd door eene massa van die geldzuchtige mannen en jongens, die als om strijd onze goederen wilden bemeesteren en een taal spraken,

waar ik geen woord van verstond, want het spaansch van het volk, met eene onvergelijkbare snelheid uitgesproken, is voor een vreemdeling, ook die de taal anders kent, bijkans onverstaanbaar; als men dit alles nadenkt, zal men gewis niet verwonderd zijn, als ik dit oogenblik van aankomst het moeijelijkste, het meest bezwarende noem van geheel mijne reis. Gelukkig herinnerde ik mij den naam van een der voornaamste hotels en riep toen met heldere stem *a los Ambassadores*, en zie, de wagen van dat hotel stond gereed, doch, daar wij met vele passagiers gereisd hadden en er ontzaggelijk veel bagage was, moesten wij zoo lang wachten totdat de koetsier goed vond ons naar het hotel te brengen. Daar aangekomen, konden wij *au troisième*, worden gelogeerd, waar wij evenwel uitnemend nette en vrolijke appartementen betrokken. Intusschen kwam een der pakkers, die mijne goederen zou halen, en vroeg mij om de sleutels der koffers, om de goederen te laten onderzoeken, die NB. te Malaga reeds geïnspecteerd waren. Ik wilde de sleutels natuurlijk niet afgeven, maar besloot, hoezeer het reeds half twaalf en ik zeer vermoeid was, den langen weg van het hotel naar het spoorwegstation nog eens te gaan. Ik moest daar dadelijk reeds het bewijs krijgen van de schandelijke geldzucht, waartegen de vreemdeling zich dikwerf met kracht verzetten moet, gelijk ik dit niet zonder succès deed. Ook in het hotel hadden wij een tweede bewijs daarvan. Immers onbekend met de gewoonte in Spanje, om in een voornaam hotel bij aankomst conditiën ten aanzien der verblijfkosten met

den kastelein te maken, had ik de mooije appartementen voor dien eenen avond en nacht zonder voorafgaande prijsbepaling geoccupeerd, daar ik, wel wetende dat ons verblijf in Madrid eenige weken zou duren, voorgenomen had den volgenden dag gemeubileerde kamers in een der zoogenaamde *Casas huespedes* te zoeken. Wij moesten bij het verlaten van dat hotel voor dien éénen avond en nacht met ontbijt dertig gulden betalen!

De Heer CONRADI, vroeger Ambassadeur van Spanje en Portugal, met wien ik reeds in Holland een en andermaal gecorrespondeerd had, is een strijder voor gewetensvrijheid en een edelaardig mensch. Hij had zich belast om voor ons kamers te nemen, die wij dan ook den volgenden dag betrokken; het was eene groote vrolijke kamer met ruime alcove, maar helaas, wij merkten reeds de eerste week een gebrek aan zindelijkheid, dat ons zeer tegenstond en ons later noodzaakte andere appartementen te nemen. Van dien Heer C. en zijne lieve vrouw hebben wij veel vriendelijkheid genoten, en daar zij zeer goed fransch spraken, was onze conversatie regt aangenaam. De stad is ontzaggelijk groot, maar, enkele punten uitgezonderd, niet schoon; voorts zeer gelijkende aan alle andere hoofdsteden. Wij woonden voorzeker in eene der meest woelige straten *(Calla St. Geronimo)*, waar wij langzamerhand gewoon werden aan het vreeselijk geraas der onophoudelijk voorbijgaande rijtuigen en het onaangenaam gekraai van jongens, die volksbladen te koop uitriepen als, *la liberia*, *la correspondencia*, enz.; sommige dier populaire bladen durven soms zaken

verdedigen en artikels opnemen en onder het volk verspreiden, die men noode in de voorname dagbladen vinden kan. Zoo had ik eens zulk een blad gekocht, om den geest der redactie te kennen, en las daar het volgend artikel, hetwelk ik naderhand aan de leden der deputatie medegedeeld heb en in de protocollen werd opgenomen: „Wij lezen in de statistieke opgaven in een vreemd blad het volgende: de volken op de wereld, waar verdraagzaamheid of vrijheid van godsdienst heerscht, zijn: Rome, Frankrijk, Engeland, Oostenrijk, Pruissen, Italië, Zwitserland, Denemarken, Zweden, Rusland, Holland, België, Portugal, de Duitsche Staten, Griekenland, Turkije, Egijpte, Tunis, Marocco, Algiers, Perzië, Indië, China, Japan, Australië, Mongolië, Mogal, Cochin-China, Congo, Nigritia, Abyssinië, de Republiek van San Marino, de Sandwichs-Eilanden, Zuid- en Noord-Amerika. De volkeren op de wereld, waar noch verdraagzaamheid noch godsdienstvrijheid bestaan, is Spanje en het Dal van Andorra." eene niet onaardige wijze om het exceptionele der Spaansche gewetens-onderdrukking in een ongunstig daglicht te plaatsen.

Daar zijn vele liberale dagbladen, sommige zelfs het radicalismus en het socialismus predikende — maar die zijn niet in eenig respect. — Het blad, dat onder de liberalen zoowel om den stijl als de moedige volharding in den strijd voor liberale beginselen geacht wordt is de *Clamor publico*, waarvan bovengemelde heer C. hoofdredacteur is, die merkwaardige vertoogen in zijn blad schrijft, om het gecrystalliseerd Spanje uit de oude

banden der midden-eeuwsche zeden los te scheuren. Deze heer is een waarlijk edel mensch, met groote talenten begaafd, een nobel en indrukwekkend uiterlijk, vastheid en welberadenen moed uitdrukkende; tweemaal is hij lid van de Cortes geweest en behoort onder de consequente *Progressistos*. Door zijn moedig uitkomen voor zijne beginselen heeft hij vele verdrukkingen, zelfs eens gevangenisstraf ondergaan, en is met groote opoffering en zelfverloochening zijne beginselen steeds getrouw gebleven. Ik heb hem met uitstekend genoegen leeren kennen en acht hem hoog, hoezeer hij èn catholiek èn liberaal is, maar zijn liberalismus in het stikdonkere Spanje is van een ander allooi dan in andere landen, waar het met verlating ja bestrijding der heiligste beginselen gepaard gaat, en zijn Catholicismus bestaat veeleer als element van zijn hooggestemd nationalismus, dan in gehechtheid aan de Moederkerk. Ja ik houd mij verzekerd, dat werd eenmaal de energie, waarmede hij alle staatkundige questiën onderzoekt, op godsdienstig gebied overgebragt, hij een warm en levendig evangelisch christen zou zijn, die betoonen zou alles voor zijne godsdienstige beginselen over te hebben. Wij hebben even als vroeger met den advocaat, zoo nu met hem, allerbelangrijkste gesprekken te zamen gehad, en hij was niet alleen met de Deputatie ingenomen, maar waar hij kon, heeft hij ons loyaal zijn hulp aangeboden en geschonken. Hij is een van die, waarvan ik zeggen mag: hij is niet ver van het koningrijk der hemelen, en toch nog zeer verre, omdat de cederboom des hoogmoeds nog niet

in hem geknakt is. Zijne lieve en waarlijk beminnenswaardige vrouw kan voorzeker zich evenmin als de man met de beginselen der Roomsche Kerk vereenigen, maar bij haar waren het meer de banden van gehechtheid aan haar teedere moeder, die haar in het verder doordringen in zaken der godsdienst belemmerden. Zeer weinige personen van dien aard heb ik in Spanje ontmoet, waar veeleer naast de domme bijgeloovige Roomsche, spotters of in godsdienst onverschillige wereldlingen, of ongeloovigen gevonden worden, maar als eenmaal gewetens- en Godsdienstvrijheid ten volle erkend zou worden, en in een Evangelische kerk een kundige en cordate Evangelischgezinde man optreden, dan zouden voorzeker velen onder den zegen Gods en vooral mijn hooggeschatte vriend C. zich daartoe voegen. Ik zeg met opzet een Evangelische kerk, want noch in Italë, noch in Spanje zou men, mijns inziens, eene bepaald Protestantsche kerk bij het volk kunnen overplanten. Dat gaat zoo niet, hoezeer het wezen der kerken uit de kennis des Woords ontsproten; voorzeker in hetgeen den grond des geloofs en der hope betreft, altijd hetzelfde zal zijn, zullen zij echter, wat haar uitwendigen vorm betreft, vooral bij volkeren, die nog drie eeuwen na het tijdstip der Hervorming hunnen vroegeren, naauwlijks gewijzigden vorm bewaard hebben, eene groote verscheidenheid openbaren. Die vorm zal steeds met het particularismus van het nationalismus in verband blijven; en men wachte zich daarom wel, naar mijne zienswijze, om iets anders dan het

zaligend Evangelie, afgezonderd van allen kerkvorm, die zich eigenaardig ontwikkelen zal, tot die zuidelijke volkeren te brengen, wil men met zegen arbeiden en aan eene gevoelde behoefte voldoen. Groote wijsheid behoort daarom hen te bezielen, die de eerste Evangelieverkondigers van Spanje zullen zijn, en ik beaam om die rede met geheel mijn hart het plan, dat reeds begint in werking gebragt te worden, om jonge Spanjaarden zelve, die lust tot onderzoek hebben en zich van de Roomsche Kerk los gevoelen, door opleiding in Evangelische kennis, bekwaam te maken, om eenmaal (o, mogt 't spoedig zijn!) ook in hun Vaderland den zuurdeesem des Evangelies in te voeren.

De belangrijke kennismaking met den edelen C. kwam ons reeds de eerste dagen van ons verblijf te Madrid te stade. De Cortes zouden hunne laatste sessie hebben en nu kwamen die lieve vrienden ons uitnoodigen, om met hen in eene gereserveerde loge te gaan, van waar wij alles best zien en hooren konden. Het gebouw is schoon maar geheel van moderne architectuur, hier is niets gotisch; van binnen eene ruime, magnifiek beschilderde zaal met 14 hooge kolommen, waaraan de schilden der 14 provinciën hangen, voorts schoone gaanderijen en loges, en het plafond, door voorname schilders beschilderd, toont de vier hoofd perioden der Spaansche geschiedenis. Het Grieksche en Romeinsche Spanje, het Gothische, het Aragonesische en eindelijk het Spanje der restauratie, uitnemend uitgewerkt met allerlei zinnebeelden en af-

beeldingen der voorname mannen, die Spanje heeft opgeleverd in onderscheidene vakken en tijden. De Vergadering, die juist aanving toen wij inkwamen, bevat 349 leden, zijnde één op elke 35,000 zielen der bevolking. Verbaasd stond ik van al de tribunes zoo bezet te zien en het publicke leven hier naar 't scheen zoo ontwikkeld. De gewone tribune was letterlijk stampvol en zeer luidruchtig nam het publiek deel aan de discussie, goedkeuring of afkeuring betoonende op eene wijze, die het geduld van den met zijn schel gewapenden voorzitter scheen op de proef te willen stellen. Maar ook de gereserveerde loges waren zeer bezet zoo zelfs, dat, daar het getal dames steeds toenam en ik mijn plaats dus inruimde, mijn edele vriend mij met zich nam in de diplomatique-loge, mij plaats gevende naast den ambassadeur van Oostenrijk. De Kamer is tegenwoordig verdeeld in *conservatores*, *moderatos* en *progressistos*, en deze laatsten waren weer onderverdeeld. De redevoeringen duurden vreeslijk lang en met gesticulatiën en stemverheffingen niet geëvenredigd naar de belangrijkheid van het onderwerp in discussie. Met groote vrijheid werd ook uit de gereserveerde loges het gevoelen der toehoorders geuit: eenige der sprekers werden van daar letterlijk hardop uitgelagchen. De ligging van de Cortes of zoo als het genoemd wordt *el Palacio de los Deputados*, is heerlijk bij den ingang van de schoone wandeling, het juweel van Madrid, het wijdberoemd *el Prado;* een weinig voor dat men komt aan de twee paleizen der hertogen van Medina-Celi en Villa-Hermosa, twee prachtige hoek-

gebouwen tegen elkander over. De Prado is nu een zeer uitgebreid terrein met lange lanen, waar in het midden een rijk gestoffeerd monument opgerigt is ter vereeuwiging der gedachtenis van den heldenmoed van eenige honderden militairen, die zich daar met voorbeeldelooze standvastigheid tegen een groote magt der vijanden, tijdens den Franschen oorlog, tot den dood toe verdedigd hebben. Voorts is de Prado de toegang tot schoone tuinen en lommerrijke wandelingen, (*el Rêtiro* genaamd), die ook elken dag bij de heete zon een ons verkwikkende toevlugt waren. Menigen Zondag morgen gingen wij daar heen met Gods woord, om in dat bekoorlijk oord ver van 't volksrumoer ons aan dien stroom der levende wateren te laven. De schoonste tuinen en lommerrijkste lustplaatsen behooren der Koningin; maar met een kaart zijn er dagen in de week, dat ook de vreemdelingen die bezigtigen kunnen. In dat zelfde el Prado is ook een prachtig museum opgerigt, uitwendig niet zoo in 't oogloopend, maar bevattende in zich een rijkdom en verscheidenheid van schilderijen der eerste meesters van alle landen van Europa, zoo als men ze vruchteloos in eenig land zoeken zou. Men heeft verscheidene dagen, ja weken noodig om die menigte van chef d'oeuvres allen te beschouwen. Het boeide ons zeer en menig uur hebben wij in die lange zalen, waarachter een prachtig museum van beeldhouwkunde zich aansluit, met onverzadelijk genoegen doorgebragt. En toch, het spreekt van zelve, de hoofdzaak waarom ik in Spanje was gekomen, bleef steeds elken dag

ook hoofdzaak in mijne gedachten en overleggingen.

Wij waren nu reeds meer dan veertien dagen in Madrid en geen enkele der Gedeputeerden was nog aangekomen. De vrees bekroop mij soms dat het welligt te laat zou zijn, eer wij allen te zamen waren of wel dat wij geen accès bij de Koningin zouden verkrijgen, dewijl de onbedachte stap van dien Franschen vriend, die door middel van een hoog aan het hof geplaatst persoon onder 't oog van hare Majesteit had weten te brengen het album-adres door 30000 Fransche dames onderteekend, om de vrijlating van MATAMOROS, de Koningin zeer verstoord had. Wie weet, zoo dacht ik bij mij zelven, of niet die onberaden daad om gratie te vragen, terwijl het geregt zijn laatste vonnis nog niet had uitgesproken, en dus de zaak nog hangende was, ook aan de deputatie zal worden geweten, en hare positie daardoor zeer ongunstig maken. Om dit te voorkomen heb ik eene poging gedaan om bij den eersten minister, de markies van MIRAFLORES ter audientie te worden toegelaten. Maar daar zijne excellentie met het hof naar Aranjuez was, zoo kreeg ik een zeer vriendelijken brief in antwoord met verzoek mij bij den Secretaris van staat aan te dienen. Die heer ontving mij zeer vriendelijk, maar daar ik niet voor niet in Spanje was en omzigtigheid geleerd had, zoo herhaalde ik dezen heer mijnen wensch om persoonlijk bij den Markies te worden toegelaten, gereed zijnde daartoe op geappointeerden tijd naar Aranjuez te komen, daar mijne mededeelingen van dien aard waren, dat die niet wel aan eenen derden konden

gegeven worden. De hooggeplaatste staatsdienaar verbond zich toen vriendelijk mijn antwoord den minister te zullen overbrengen. Na verloop van eenige dagen ontving ik weder antwoord; maar herhalende het verzoek om bij eerstgenoemden staatsman terug te komen. Deze keer werd ik zelfs met groote onderscheiding ontvangen, maar de secretaris betuigde dat 't zijn excell. zeer leed deed mijn verzoek niet te kunnen inwilligen, maar dat zijne excell. wel bewust, wat ik kwam solliciteren, mij den vriendelijken raad gaf om liever mijn terugreis aan te nemen, en de vrienden, die ik wachtende was, aan te sporen om liefst niet te komen, daar het hun toch niet baten zou. Ik beken, dat mij dit antwoord verstoorde, en daar ik wat Spaansch bloed in de aderen heb, zoo gaf ik kalm maar ferm dit ten antwoord. Ik verzoek U zijn excell. te willen zeggen dat zijn excell. zich bedriegt aangaande het motief van mijn verlangen naar de eer eener audiëntie, want dat ik geen gunst wilde vragen, maar eenige mededeelingen doen. Voorts dat ik zijn excell. dank voor zijnen vriendelijken raad, maar dat het mij leed doet dien niet alleen niet te kunnen opvolgen, maar dat ik integendeel pogingen zal aanwenden, dat mijne vrienden zoo spoedig mooglijk zullen herwaarts komen. *Je serai fidele rapporteur de votre reponse monsieur*, was het antwoord en hiermede liep deze zaak af. Naderhand vernam ik dat men nog al verlegen was bij het vernemen, dat eene aanzienlijke deputatie uit zoo vele voorname landen weldra te zamen te Madrid zoude komen, om zich met de netelige zaak der gevangenen om des geloofswille

bezig te houden. Het ministerie immers ook in Spanje wordt niet door eigene beginsels geleid, maar tusschen de clerikale en liberale partij zwevende kan het niet anders of elke beweging op het gebied van godsdienst moest hetzelve met vreezen vervullen.

Ik had intusschen van een mijner vrienden uit Bayonne de namen opgekregen van eenige weinigen in Madrid, met welke ik in zamenstemming des harten over den gezegenden Heiland zou kunnen spreken, waarnaar wij soms groote behoefte hadden in die stad, die met zooveel licht en pracht en rijkdom, zoo duister, zoo onuitsprekelijk arm voor 't hart was. Zoo kwamen wij in aanraking met twee jonge Spaansche dochters, naaistertjes, die hare opvoeding bij een predikant in Frankrijk ontvangen hadden, waar zij zes jaren en niet zonder zegen voor haar hart geweest zijn. Deze zocht ik in een der achterbuurten op en sedert kwamen zij van tijd tot tijd een avond bij ons om vertroosd te worden bij het lezen van Gods woord en het gebed. Maar onder de mij aanbevolene namen was die van een heer, die mijn vriend mij beschreven had als een NICODEMUS en van wien hij voorts niet veel zeide. Ik was verblijd een naam te hebben en daar ik wel wist, dat men groote behoedzaamheid moest in acht nemen, wanneer men naar bijzondere personen informeert, liep ik eerst een en andermaal de groote straat, die men mij had opgegeven, op en neder of ik ook dien naam aan een der deuren mogt vinden; doch het was vruchteloos: eindelijk een liverei-knecht voor een groot dubbel huis ziende staan, verstoutte ik mij hem te vragen of hij

ook wist waar mijnheer N. N. woonde. *Si signor*, was het antwoord, *in ista misma casa* — ja mijnheer, in dit huis. Daar werd ik in een voorkamer gelaten, een deur ging open en daar nadert mij een heer van een goede vijftig jaar, maar een type van een Spanjaard van den ouden tijd, met diep doordringenden blik, iets ja wantrouwens in 't gelaat: hij ontving mij echter vriendelijk, ging naast mij zitten op de canapé, en vroeg mij wie ik was en hoe ik tot hem kwam. Daar ik in waarheid een oogenblik onzeker was of ik wel bij den regten broeder was aangeland, opende ik den brief van mijn vriend en wees hem zijn naam, maar ziet, terwijl hij dien leest valt zijn aandacht op de woorden, *il est un Nicodème. Je ne suis pas un Nicodème*, zeide hij in zijn gebroken fransch eenigzins glimlachende, *mais j'espère être un chrétien prudent. Ik ben geen* NICODEMUS, *maar hoop een voorzigtig christen te zijn.* En nu nam hij mij bij de hand en bragt mij in zijn geheimzinnig cabinet, daar al de wanden rondom gesloten kasten waren. Maar daar, naast elkander gezeten, sprong de bloem open en liet mij haar schoone kelk doorzien. Ik was in aanraking gekomen met een broeder, zoo als ik er geen in Madrid had aangetroffen. Een wetenschappelijk man, die, na met gewetens naauwgezetheid een tiental jaren geleden de schriften in het oorspronkelijke te hebben onderzocht, van de waarachtigheid des Evangelies en van de leugen van Rome overtuigd was geworden, maar ook tevens de behoefte zijner ziele in het zaligend zoenbloed des Heilands had mogen vervuld zien, en sedert een geheel afgezonderd

en als verborgen leven leidde. Onze eerste ontmoeting zal ik nimmer vergeten. Uitwendig was mij in den aanvang alles afstootend, maar hoe meer ik met den waardigen man sprak, hoe meer ik van zijn vroom gemoed en zijne geloofsvastheid overtuigd werd. Hij hing mij een tafereel van den zedelijken en maatschappelijken toestand van Spanje op, die geen vijand zwarter kan kleuren, en toch had hij eene vurige liefde voor zijn Vaderland. Hij zeide mij bij latere en steeds meer vertrouwelijke gesprekken, dat hij de overtuiging had, dat ieder die door God bekeerd wordt, eene zekere roeping heeft: dat hij zelve, toen dat gewigtig tijdstip voor hem gekomen was, met bidden en smeeken tot het inzigt was gekomen van zijne eigene roeping en die bestond in de aanwending van zijn aanzienlijk fortuin tot eere Gods. Immers onderzocht hebbende de geschiedenis van zijn vaderland vóór en tijdens de hervorming, was hij verbaasd geweest van te zien, dat het Evangelie tijdens de hervorming met zulk een enthousiasmus onder de uitnemendste mannen in Spanje was opgenomen, en de schoonste geschriften der Hervormers en vele oorspronkelijke werken over de ware Godsdienst toen spoedig in Spanje gedrukt en verspreid waren, waarvan nu haast niets meer over was. De Jezuiten met hunnen helschen ijver, zeide hij mij, hebben eerst niet gerust, voor dat zij tot de laatste belijders van het zuiver Evangelie op brandstapels hadden afgemaakt, en toen de levende stemmen tot zwijgen gebragt waren op geheel het Spaansch gebied, toen hebben zij jagt gemaakt op de schatten, die reeds de bibliotheken

begonnen te vervullen en in aller handen kwamen; die aartsvijanden hebben toen niet gerust voor dat ook alle die zoo uitnemende en nuttige werken van Spanje's grondgebied verdwenen waren. Nu had deze onze broeder door zijne zucht tot studie en onderzoek hier en daar een enkel van die werken gevonden, en dat heeft hem aangespoord om in stilte te zien, of hij er niet meer kon verzamelen, waarin hij niet ongelukkig geslaagd is. Dan was 't in de rijke boekerij van den Hertog van Medina-Celi of van VILLA-HERMOSA, dan weder van andere Grandes van Spanje, waar hij als geleerde gemakkelijk toegang had, dat hij zich boeken of geschriften van dat tijdstip, als object van geleerd onderzoek had weten te verschaffen, en toen hij eenige dier werken, nu zoo hoogst zeldzaam, bijeen had, heeft hij ze voor het opkomend geslacht in Spanje willen bewaren en liet ze zeer in het geheim bij duizende en duizende exemplaren op eigen kosten drukken; die alle worden in zijne ruime zalen bewaard voor betere tijden dan nu, daar ze nu aan het licht komende, voorzeker het leven van den uitgever in groot gevaar zouden brengen en het lot der vorige drukken ondergaan, dàt is regterlijk vernietigd of verbrand te worden. Zoo heeft hij met de grootste zorg en onbekrompenheid op nieuw laten drukken de werken van den beroemden VALDES, PEREZ, VALERA en anderen, reeds meer dan twintig in getal, die hij alle in zijn eigen huis bewaart, in de hope dat ze eenmaal als een vruchtbare vloed over het dorre Spanje zullen kunnen stroomen. Onberekenbaar zijn de kosten, die

hij daaraan besteedt, als men bedenkt, dat ook het drukken met de grootste geheimzinnigheid en door handen van dezulken, die geheel van hem leven en zich hem geheel toewijden, geschieden moet. Dat die personen ook in zijne denkwijze moeten deelen, zou men daaruit moeten opmaken, dat zij zich anders tot een zoo gevaarvol werk niet zouden geleend hebben. De nadenkende en zorgvuldige man, bevreesd, dat, als hij eens verraden of ontdekt zoude worden, en zijn geheele voorraad hem zoude worden ontnomen, daardoor de moeite van zoo vele jaren arbeid te vergeefs zou zijn aangewend, en die schatten toch voor Spanje verloren zouden zijn, heeft van elk werk, dat hij op nieuw uitgaf, aan elk der Koninklijke Bibliotheken in onderscheidene landen een exemplaar present gezonden, opdat ook wanneer zijn geheele rijkdom te niet zoude gaan, die exemplaren althans zouden bewaard blijven. Ook onze Koninklijke Bibliotheek in den Haag bezit ze alle. Hij is zoo vriendelijk geweest ook mij vele ten geschenke te geven, waaronder een der laatste herdrukken, de *Instituten van Calvyn*, wie zou het ooit gedacht hebben, vertaald reeds in 1597 in het Spaansch door den beroemden VALERA. De volledige titel is deze: *Instituzion de la Relijion Christiana; compuesta en cuatro libros; i dividida en capitulos por* JUAN CALVINO. *I a hora nueva omente traduzida en Romanze Castellano por* ZIPRIANO DE VALERA — en Casa de *Ricardo del Campo* 1597. Intusschen denke men niet, dat mijn geleerde vriend in allen deele met LUTHER of CALVYN zamen-

stemde. Zij hadden volgens hem, veel uit de Roomsche kerk mede genomen. Zeer bijzonder meende hij dit ten opzigte van de uitwendige kerk, waar hij vond dat ook bij de kerken der Reformatie de apostolische eenvoud ontbrak. — Zelfs heeft hij zich verstout eenige weinige aanmerkingen achter deze Spaansche vertaling van de *Institutiones* te plaatsen, waarin hij zijne zienswijze in een enkel punt tegenover die van CALVYN verdedigt. In de belangrijke gesprekken, die ik van tijd tot tijd met hem had, moest ik weer bij hem de meermalen door mij gemaakte ervaring hernieuwen, hoe elk Christen het karakteristieke van zijn landaard niet alleen behoudt, dat zeer natuurlijk is, maar in zijn Christendom als 't ware invoert.

Zoo zal de Franschman, door zijn ijdele en voor de vermaaklijkheden des levens zeer geneigd karakter, als hij waarlijk bekeerd en Christen wordt, het Christendom van uit de blijde hoop, die vreugde geeft, meer bepaaldelijk beschouwen. De in alles naauwgezette en ijverig arbeidende Engelschman, een nieuw hart verkrijgende, zal zich het Christendom meer van zijne praktische zijde toeëigenen en het erg denkend, geheimzinnig en meer verborgen karakter van den Spanjaard zal ook na zijne bekeering in zijn christelijk leven, werkzaamheid en omgang een zekere overdrevene voorzigtigheid of vreeze openbaren, als ware hij gedurig in gevaar van zich zelven te bedriegen of door anderen bedrogen te worden. Zoo was het ook met mijn geleerden vriend, en ja ik mag zeggen broeder in den Heer, dien ik heb leeren waarderen en liefhebben.

Intusschen bleef ik geduldig de deputatie afwachten; eindelijk kwam de aangename dag dat de eersten te Madrid aankwamen. Het waren de lieve broeders van het genootschap der zoogenaamde vrienden (kwakers genaamd). De heer FOK met zijne lieve dochters, Sir SAMUEL GURNEY, lid van het Parlement en de waardige JOHN HODGKIN, kwamen dadelijk tot ons en onuitsprekelijk dankbaar en blijde waren wij van hart tot hart met die lieve broeders en zusters van nu aan dagelijks te mogen omgaan en van den eersten dag af ook biddend zaam te komen. Zij stelden even als wij het levendigst belang in de heilige zaak, die ons te zamen bragt. Ik was reeds den eersten Zondag, daar wij in dat groote Madrid vruchteloos een bedehuis zochten, naar de Engelsche en Pruissische Ambassade geweest, om mij te informeren of er ook een of andere godsdienstige zamenkomst aan een der Ambassades verbonden, plaats had, maar neen, sedert de Engelsche predikant nu een paar jaar geleden gestorven was, had men niemand anders ontboden. Onze Ambassadeur de heer Baron VAN ITTERSUM, van wien wij gedurende ons verblijf te Madrid veel vriendelijkheid genoten, had mij ook reeds berigt, dat er in geheel Madrid geen Protestansche dienst noch verborgen noch openbaar plaats had. Later echter hield de heer R. BLACKWOOD, die ook tot de deputatie behoorde, in het Engelsch hotel, een of tweemaal dienst, die wij dankbaar hebben mogen bijwonen. Maar zoo als gezegd werd, hoezeer wij de gemeenschappelijke dienst Gods derven moesten, menig op-

beurend en Godverheerlijkend uurtje bragten wij des Zondags en andere dagen in het heerlijke Retiro of lusthof door, te midden der bloeijende amandelen- en rozenpracht, of gezeten onder een' of anderen bloeijenden en lommerrijken kastanjeboom; want aan het in huis blijven des Zondags was niet te denken, van wege het ontzettend en onophoudelijk geraas van honderde ja duizende rijtuigen en equipages, die vooral op dien heiligen dag, onder een altijd doorloopenden stroom van menschen, ons huis voorbijsnelden; waartoe? om naar eene of andere Kathedraal te gaan? neen, om het stierengevecht bij te wonen. Men kan zich volstrekt geen denkbeeld maken, wat dat voor Spanje, althans voor Madrid is. Een enthousiasme, een geestdrift, die inderdaad aan dolzinnigheid en razernij grenst, schijnt zich op dat uur van de gansche bevolking meester te maken. Van den hoogsten adel tot de geringste klasse, van de oudsten tot de jongsten in de huisgezinnen, alles, alles moet des Zondags naar dat feest, dat schandaal voor eene geciviliseerde natie der 19de eeuw, naar den *Tauros*. Men snelt, men ijlt, men vliegt bij duizenden naar den even buiten de stad opgerigten reuzen-circus. Het voor het onderhoud des gezins met moeite en niet zonder groote opoffering door den arbeid gewonnen penningske moet voor een billet naar den *Tauros* worden uitgespaard. Ja ik houde mij verzekerd, dat hij, die op den duur zich van deze monsterachtige vermaken terughield, zijne reputatie als echt vaderlander zou verliezen. Het is de band, die meer dan een de bur-

gers aan elkander verbindt, de rendez-vous van het volk; daar is het volk meer dan in de Cortes vertegenwoordigd, of neen, het is er tegenwoordig? Het midden- en brandpunt van het nationalismus, waar men, te beginnen met de Koningin zelve, het Hof, de hooge adel zich met alle andere standen als badende kan vinden in dezelfde stroomen van koortsige aandoeningen, die alle hartstogten in beweging brengen. Zoolang alleen op den rustdag die feesten plaats hadden, kon ik het van mij niet verkrijgen daar heen te gaan, en den dag des Heeren mede te ontheiligen; maar toen men ook eens den Maandag daartoe bezigde, heb ik het bijgewoond. Ik voegde mij bij de daar heensnellende volksmassa van de *Porto del Sol* tot aan het einde van de *Calle de Alcala* en trad den enormen grooten circus binnen, waar behalve eenige prachtige overdekte loges, een groot aantal banken amphitheaters gewijze gevonden werden; nooit had ik een zoo aangrijpend tooneel gezien als hier, waar tusschen de 12 à 13,000 menschen digt op elkaar gezeten, in uitbundige vaciferatie, geestigheden, vrolijk gelach, hunne losgelaten blijdschap te kennen gaven. Een achttal jonge, welgevormde en vlugge mannen in schitterend costuum met hunne rood en geel gekleurde vaandeltjes in de hand stonden reeds gereed in den circus; daar begonnen de bazuinen te schateren; ontzettend was de spanning in dat oogenblik: het geraas en geroep, de koortsige beweging stegen ten top, toen een groote deur aan het uiterste opengaande, een jonge schoone stier er uit vloog, in 't midden

van den circus als verbaasd stilstond en in eene houding van jeugdigen trots al snuivende met wijdgespannen neusgaten dit aantal menschen-hoofden, hem van alle zijden omringende, bleef aanstaren. — Nu komen de *Toreadores*, naam dien zij dragen, die te voet den stier bestrijden; met bijzondere vlugheid, gratie en moed naderen zij het dier, gewapend met hunne met gekleurde linten versierde pijltjes in de eene, een roode vlag in de andere hand, hitsen den stier op, die op hen afkomt, daar zij, door het steeds toenemend geschreeuw en luidruchtige aanmoediging der toeschouwers geprikkeld, door ontzettende waagstukken zich gedurig in gevaar brengen door de sterke hoornen van den steeds ongeduldiger wordenden stier, bereikt te worden, 't geen zij dan (en hierin zit de aardigheid) door groote vlugheid bij de schelle juichtoonen der tallooze schare weten te ontkomen. — Wanneer dan nu de *Toreadores* wat vermoeid raken, dan treedt de ruiter, prachtig gecostumeerd in rood fluweel met goud en een groote versierde lans in de hand, te voorschijn. Deze heer was nu een man als een athleet, op een schoon wit paard gezeten. De jubelkreeten vermeerderen, men is inderdaad als waanzinnig: ik heb er gezien niet verre van mij, die elkander uit vreugde omhelsden bij elke schoone wending, die de *Picador*, (want de ruiters worden alzoo genoemd) als de woedende stier hem aanvloog, in 't werk stelde. Eens echter gelukte het den stier ruiter en paard te gelijk met zijne hoornen op te ligten en ter aarde te doen vallen, waardoor de ruiter in groot gevaar ver-

keerde en al de *Toreadores* moeite aanwenden moesten met hunne roode vlaggen om den stier af te leiden, dat dan ook gelukte. Het paard was intusschen gescheurd en schriklijk was het roode bloed uit die gapende wonden op die witte huid te zien stroomen. De *Picador* kreeg een nieuw paard en de aanval begon weer tot dat eindelijk de stier rondom met versierde pijlen in zijn breeden hals en door een zware lanssteek gewond, allengskens door bloedverlies zwakker werd, struikelde, nog eens de hoornen opstak en eindelijk dood in 't zand viel en door de *Toreadores* jubelende uit den *circus* gesleept werd, ja, maar om voor een anderen stier plaats te maken en dan begint het tooneel op nieuw. Ik had er genoeg van en stond op, maar de verbijsterde menigte niet kunnende begrijpen, hoe ik nu reeds heen ging, riep mij na: *Que eso? separarse? Wat is dit? gaat gij al heen?* Ik heb vrienden gesproken, die in een dier zittingen tot tien stieren en twaalf paarden hebben zien afmaken: te gruwelijker is de mishandeling aan de paarden, daar ze geheel weerloos zijn. De grond was rood geverwd. Ik behoef niet te vermelden, dat ik die barbaarsche volksvermaken, waar ook het jeugdig en opkomend geslacht wekelijks vergast wordt met bloedtoonelen, voor een der meest demoraliserende elementen houde, die de natuurlijke, zondige passies van het menschelijk hart tot voedsel strekken. Men denke nu daarbij, dat in een hoek van dien circus een kleine ruimte tot eene kapel is ingerigt, waarin een altaar en priester gevonden worden, om de *Toreadores* vòòr dat zij in het strijdperk treden,

de absolutie te geven en te bedienen, daar zij altoos in doodsgevaar in die stierengevechten verkeeren.

Ziedaar de Roomsche kerk in haar wezen — een mengsel van werelddienst en zoogenaamde godsdienst.

Intusschen kwamen langzamerhand, nadat ik, wel wetende dat de regtbank weldra het vonnis zou uitspreken, in grooten angst en zorg vele dagen verkeerd had, al de broeders gedeputeerden en ook mijne landgenooten, die met mij Holland zouden vertegenwoordigen bij elkaar. Wij hielden intusschen naar mate zij kwamen onze dagelijksche bijeenkomsten. De eerste hadden in mijne appartementen plaats, de laatste in het Engelsche hôtel. Het waren hoogst aangename dagen, waar wij allen in den geest der liefde en der waardering der heilige zaak, die ons te zamen bragt, biddend zamenkwamen en, (hetgeen in deze dagen van groote verscheidenheid in zienswijze zelfs onder hen die den Heere dienen, een zaak van hooge beteekenis mag genoemd worden) in al onze zamenkomsten hebben steeds eenheid en liefde de rigting van ons zamenzijn gekenmerkt, ja geen nevel of wolkje van tweedragt is ooit in ons midden schaduw komen aanbrengen. Wij waren ook biddende begonnen en voortgegaan tot het einde en ons oog was niet op de magten der aarde, maar op Hem gerigt, die de verdrukten regt doet en de gevangenen losmaakt (Ps. 146).

De laatste geregtelijke zitting had plaats 23 April en den 29sten kreeg ik een telegram van den advocaat uit Grenada, mij meldende dat het vonnis uitgesproken was over de gevangenen aldaar. Bij dit vonnis

waren MATAMOROS en ALHAMA voor negen jaren *Prison Mayor* of galei-straf, veroordeeld, TRIGO voor zeven. Als men nu nagaat, dat die tijding mij reeds den 29sten April bekend werd gemaakt en ik van alle kanten vernam, dat alles met eene bijzondere snelheid was geschied, ja dat de toepassing der straf eerstdaags zou plaats hebben, dan kan men zich een denkbeeld vormen van de zorg ja angst, waarin ik verkeerde daar de deputatie niet voor den 18den Mei voltallig was. Wij hadden wel voorloopig den 15 en 16den voorbereidende vergaderingen gehouden — maar de eigenlijke opening onzer sessies had niet voor den 18 Mei plaats. Wij willen hier de namen dergenen laten volgen, die de deputatie gevormd hebben uit onderscheidene landen. Wij willen ze in dezelfde alphabetische volgorde, als waarin ze in de protocol werden aangeteekend, te dezer plaatse opgeven.

Austria (Oostenrijk) Baron WERNER VON RIESE STALLBURG Ridder van het Legioen van Eer, van de orde van St. Jan van Pruissen en lid van het Oostenrijksch Parlement, Kamerheer van den Keizer.

Bavaria (Beijeren) de Eerw. W. TRETSEL, leeraar van de Luthersche kerk te Nuremberg.

Denemarken, A. L. BRANDT, ridder van de orde van de Danebrog.

Frankrijk, de Eerw. G. MONOD, president van de Fransche tak der Evang. Alliantie. Baron LEON DE BUSSIÈRE, staatsraad, Graaf EDMOND DE PORTALÈS en M. GEORGE ANDRÉ.

Groot-Brittannië. SAMUEL GURNEY, Esq. M. P. J. GIDDES

WALKER Kolonel, de Eerw. J. S. BLACKWOOD, de Eerw. EDWARD STEANE, eere-secretaris van de Evang. All., de Eerw. H. SCHMITTAU, buitenl. secret. van de Evang. All. JOHN FINCH, Tresaurier der Evang. All. R. W. FOX: JOHN HODGKIN, JOSEPH COOPER afgevaardigden van het genootschap der Vrienden.

Holland, A. CAPADOSE M. D. President van de Nederl. Evang. Prot. Vereeniging, Baron K. F. VAN LYNDEN, kamerheer van den Koning van Holland, Jonkhr. VAN LOON Regter te Amsterdam.

Pruissen, HENDRIK XIII, Prins REUS, Graaf VON KANITZ, aide-de Camp van den Koning; Graaf VAN BEHR NEGENDANK; Kapt. VON KLÜBER, Officier van de kavallerie.

Zweden, Baron HANS ESSEN, lid van het huis van Adel te Stokholm.

Zwitserland, M. J. ADRIEN NAVILLE, President van het comité der All. Evang. te Génève.

Reeds hadden wij eenige dagen gewigtige en aangename Sessien gehad en na onderlinge beraadslaging een commissie uit ons midden benoemd, die zich onledig zou houden met het opstellen van een brief, aan Hare Majesteit de Koningin, ten einde pogingen aan te wenden, om audientie te verkrijgen en onze documenten over te geven. Reeds was de eerste lezing van dit gewigtig stuk geschied, toen op den avond van den 17den vrij laat een der gedeputeerden, de Heer VAN LOON, ijlings bij ons inkwam met de treffende en ons hart inderdaad schokkende tijding, dat de Koningin de straf der

galeijen met die der verbanning had verwisseld en wel tot zooveel jaren, als er bepaald was dat de galeijstraf zou geduurd hebben. MATAMOROS werd dus met ALHAMA voor acht en TRIGO voor zeven jaren uit Spanje verbannen. De Profeet JESAIA zegt: „Het zal geschieden, eer zij roepen, zoo zal Ik antwoorden; terwijl zij nog spreken, zoo zal ik hooren" (Jes. LXV : 24), en voorwaar wij mogten dat hooge voorregt genieten: immers vóór dat onze wensch tot de Koningin gebragt werd, hadden wij het antwoord, en terwijl wij nog spraken, terwijl wij nog in broederlijke bespreking bezig waren, heeft de Almagtige ons verhoord, ja meer dan verhoord; want wij, als Deputatie, konden niet anders dan gratie, vrijlating der gevangenen vragen; ingeval dat die bede, dat verzoek toegestaan ware geweest, dan zou bijv. een man als MATAMOROS, zoo vol ijver en moed, voorzeker weer spoedig als overtreder van 's lands wetten gevangen genomen zijn en welligt even spoedig naar de galeijen gezonden, maar door de verandering der straf in ballingschap, heeft de Heere in zijne ondoorgrondelijke wijsheid het eenig middel gevonden om den gevangenen de grootste weldaad eener duurzame vrijheid te schenken.

Nu kan MATAMOROS onbelemmerd ten beste van zijn zoo vurig bemind Vaderland arbeiden en al de anderen met hunne gezinnen buiten 's lands in volle vrijheid hunnen God dienen en hunne kinderen in de vreeze zijns Naams opvoeden. Den 18den Mei des morgens zeer vroeg mogt ik per Telegram aan mijn dierbaren gevangene te Grenada, die blijde tijding brengen en kreeg

onmiddelijk een telegram van hem in antwoord, waarin geen woord van vreugde, maar de nadrukkelijke en zijn liefderijk karakter luide verkondigende woorden: *Y los de Malaga* d. i. *en die van Malaga?* Hij kon niet juichen bij de tijding van eigen bevrijding vóór dat hij wist dat ook zijne broeders, de gevangenen te Malaga vrij waren! Hoe edel, hoe zelfverloochenend is zulk een gemoed! Na bijkans drie jaren in een afzigtelijken kerker gezeten te hebben, en de tijding der bevrijding ontvangende, dan nog geen vreugde te gevoelen, zoolang de toestand van lotgenooten en broeders in de verdrukking nog onzeker was! dat getuigt voorzeker van de waarachtigheid van zijn christelijk bestaan en mag als een vrucht beschouwd worden van zijn helder geloof.

Ik mogt hem spoedig antwoorden, dat de uitspraak van de Koningin op al de gevangenen, in deze gewigtige zaak betrokken, van toepassing was. Vraagt men nu, waardoor de Koningin zoo plotseling gebragt is tot dat besluit, dan kunnen wij niet anders dan de welgegronde rede daarvan in den morelen invloed zoeken, door de Deputatie, uit zoovele mannen van naam, uit onderscheiden landen herwaarts bijeengekomen om dier gevangenen wil, in Madrid maar vooral aan het Hof te weegbragt. Men zag wel dat tegen zulk een stem van verontwaardiging uit geheel Europa, de koord altijd even strak te houden, moeijelijk ging en toch wilde de kastiljaansche trotschheid zelfs niet in de verste verte den schijn hebben als had zij in zaken van inwendig bestuur den vreemdeling eenigen invloed toege-

staan, maar moest zich dus haasten om voor te komen, dat er gene petitie van de Deputatie tot de Koningin genaken konde, vóór dat H. M. zelve een besluit zou genomen hebben. Van daar dat de proceduren, die van den beginne met den in Spanje gewonen langzamen gang voortgezet werden, nu plotseling met eene overijling, die voorbeeldeloos was, moesten voortgestuwd, en binnen zeer weinige dagen het vonnis uitgesproken worden, opdat de Koningin in de gelegenheid zou gesteld worden om als eene daad van koninklijke clementie, *proprio motu* en zonder eenige van buiten komende aansporing, de straf te verzachten.

Het spreekt van zelve dat de positie der Deputatie na het besluit der Koningin veranderd was, alsmede de aard onzer werkzaamheden en beraadslagingen. Met meerderheid van stemmen besloot men nu geen audientie te vragen, maar ter geleide van de officieele documenten, die wij in last hadden over te brengen, een brief aan H. M. te doen geworden. Een commissie bestaande uit de Heeren: Graaf VON KANITZ, W. VAN LOON, D. STEANE, G. MONOD en den President NAVILLE, werd daarmede belast en na lang in een zeer belangrijke sessie, even als al de vorige door den Heer NAVILLE gepresideerd, het concept te hebben overwogen, werd de eind-redactie van den brief gearresteerd in de Fransche taal, maar zou in de Spaansche nog dienzelfden dag worden vertaald.

Voorts werd mij opgedragen uit naam van de Deputatie aan MATAMOROS een brief te doen geworden van christelijke sympathie en raadgeving. De Heer

SCHMITTAU werd mij toegevoegd. Maar nu kwam het er op aan het meest gepaste middel te bepalen, waarop de documenten, die wij in last hadden der Regering aan te bieden, en den begeleidenden brief der Deputatie hare Majesteit te doen geworden. Men besloot dat dit niet door middel van den *Mayor-domo*, maar door den eersten minister den Marquis VAN MIRAFLORES, geschieden moest en ziet, juist hadden wij de laatstgekomene leden der Deputatie, de Heeren E. Graaf DE POURTALÈS en de Baron Staatsraad DE BUSSIERE, in ons midden, die ons berigt gaven dat zij bij den Marquis audientie gevraagd en voor den volgenden dag verkregen hadden. Deze heeren boden vriendelijk hunne dienst aan om zich te verbinden, de schrifturen en den brief der deputatie in persoon den eersten minister ter hand te stellen en Zijn Exc. te doen belooven alles ter kennisse van Hare Majesteit te brengen. Men vond dezen zoo providentieel geopenden weg den veiligsten, die ook den meesten waarborg aanbood, daar de minister voor zijne daden bij de Cortes verantwoordelijk is en Z. Exc. in dezen bij verzuim zoude kunnen geïnterpelleerd worden. Langs dien weg zijn dan werkelijk de brief van de deputatie en de verschillende documenten, uit onderscheiden landen meêgebragt, in handen der Koningin gekomen.

Intusschen moet ik niet vergeten hier te vermelden, dat ook wij de ervaring moesten maken dat op aarde blijdschap door smartgevoel dikwerf vervangen wordt of beiden te gelijk plaats vinden. Denzelfde dag, toen ik het telegram aan MATAMOROS toezond, behelzende de

blijde tijding zijner bevrijding, ontving een der gedeputeerden ook een telegram, maar dit bragt helaas! een zeer smartvolle tijding over, de droevige mare van het overlijden van den algemeen geachten en geliefden Voorzitter van de Britsche organisatie der Ev. Alliantie, den dood van den waardigen Baronet Sir CULLING EARTLEY. Door de vaccine-stof vergiftigd is hij na naamlooze smarten bezweken. Hij is niet het eenige offer van dat heilloos middel. Nog onlangs had hij mij bij herhaling zijne levendige sympathie met de zaak van MATAMOROS in zijne briefwisseling te kennen gegeven en voorzeker het was aan zijn ijver en zijne onvermoeide pogingen grootendeels te danken, dat zich eene deputatie gevormd heeft. De correspondentie, die ik daaromtrent met ZijnEd. gehouden heb, en die de laatste mag gezegd worden van zijn actief leven, droegen de onmiskenbaarste blijken, hoe hij als begenadigde Christen en menschenvriend werkzaam was in de veelvuldige zaken, die hij met ongemeene vastheid en Christelijke wijsheid wist te besturen. Zijn laatste brief aan mij was van Februarij des vorigen jaars, nadat hij van mijn zwakke pogingen in den Haag vernomen had. „Ik ben," zoo schreef hij: „ontzaggelijk ingenomen „(enchanté) met de memorie der Hollandsche Roomsch-„Catholieken! Het is een waardige stap! Daar moeten „onder hen goede Christenen zijn! Houd goeden moed, „waarde broeder, ik wensch het aan al uwe te zaam „gekomene vrienden toe te roepen, goede moed, de „Heer is voor ons, wie zal tegen ons zijn! Het is mij „als zag ik reeds de vrucht uwer pogingen. Vooral

„laat ons veel bidden, want daarin is onze sterkte. „Ja bidden wij voor de gevangenen! bidden wij voor „ons zelven! Vragen wij om het licht des H. Geestes, „opdat wij onze verpligting volgen! Ja smeeken wij „God in den naam onzes Heeren JEZUS CHRISTUS om „de vrijheid der gevangenen, de uitbreiding van zijn „Koningrijk en den val van den Antichrist! Amen."

Waarlijk de droefheid, die in ons midden was bij het vernemen van zijn dood, was een treffende hulde toegebragt aan de nagedachtenis van den edelen man, die in hooge mate in zich vereenigde wat de apostel noemt, wat waarachtig is, wat eerlijk is, wat regtvaardig is, wat rein is, wat lieflijk is, wat wel luidt; zoo dikwerf ik hem de groote vergaderingen der Evangelische Alliantie, waarvan hij als 't ware de ziel was, heb zien presideren, heb ik 's mans gaven van hart en verstand zien uitblinken en de gemakkelijke wijze bewonderd, waarop hij, die zoo bij uitnemendheid de man van orde was, eenige opkomende moeijelijkheden tusschen broeder en broeder te midden van levendige discussien wist uit den weg te ruimen. Groot is dan ook zijn verlies voor de Christelijke wereld in 't algemeen, maar nergens meer dan voor de Evangelische Alliantie. Wij hadden des avonds een plegtig bid- en dankuur in het Hôtel der Engelsche ambassade. Vele gebeden werden toen door onderscheidenen opgezonden; het was voor ons allen een regt goede en stichtelijke avond. Ook op andere plaatsen zijn wij na dien tijd broederlijk te zamen gekomen, meest des avonds, maar des Zondags in den morgen; zoowel de Revd.

BLACKWOOD in 't Engelsch, als de heer G. MONOD in 't Fransch en de heer PASTOR TRETSEL in het Duitsch gingen in die vergaderingen voor tot ons aller genoegen en opbouw. Het was nu voor het eerst na zeven weken, dat wij aldus zamen mogten komen en onze harten in het gemeenschappelijk gezang „O Holy Gott, Thou heavenly dove ect." tot Hem opheffen, die onze stille verzuchtingen zoo genadiglijk gehoord had. Maar nu begon men van afscheid nemen te spreken. Velen werden t'huis gewacht, anderen gingen nog eenige voorname plaatsen in Spanje doorreizen. Wij bleven nog eenige dagen en hadden dus ruime gelegenheid de vrienden, die wij in Madrid hadden leeren kennen, meer op te zoeken. Onder die waren er twee zeer lieve jonge meisjes, Cyrilla en Patricia Lodrero waarvan ik reeds boven gesproken heb; ook een Staatsraad en geleerde, die van tijd tot tijd aan het Hof ging, maar die zeer afkeerig was van het onzedelijk leven, dat daar heerschende was. Onder anderen verhaalde hij ons, dat er tegenwoordig aan het Hof in de innigste gemeenschap met de Koningin een vrouw gevonden wordt van zeer suspect gedrag en die voorgaf eene verschijning te hebben gehad van den Heere JEZUS CHRISTUS, zelfs bij wie de bloedende wonden van den Heiland aan haar ligchaam vroeger te zien waren. 't welk, na opzettelijk onderzoek van geneeskundigen, louter bedrog was bevonden, om welke reden zij zelfs door den Bisschop was weggejaagd; doch nadat zij vleijende brieven aan de Koningin had geschreven, die welligt met die intri-

guante vrouw wel bekend was, is zij aan het Hof geroepen en regeert als profetesse in overeenstemming met den sluwen Biechtvader Pater CARLET, de zwakke en schuldige Koningin. De Staatsraad die ons dat verhaalde, schijnt een man te zijn, die volkomen overtuigd is van de waarheid des Evangelies, de goede zaak gaarne ondersteunt en helpt, maar alles in 't geheim en onder het anonyme. Hoezeer ik hem voorhield, dat de Heere toch gezegd heeft, dat die Hem niet zal belijden voor de menschen, ook door Hem niet zal beleden worden voor de Engelen in den Hemel. *Vous avez beau dire* was zijn antwoord, *mais en Espagne c'est impossible.* De man was oud en zwak, maar helaas! de vrees voor de wereld was niet zwak in hem. Hoe treurig! hij geloofde volstrekt niet dat de Roomsche Kerk de waarheid leerde; maar geleidde er toch zijn vrouw en dochter, hij biechtte intusschen nooit en volgde geen der Roomsche ceremonien, daarentegen las hij veel in den Bijbel en goede godsdienstige boeken als bijv. de *Lucile* van AD. MONOD. Van geestelijk leven echter, niettegenstaande hij een zeer verlicht verstand had, konden wij niets merken. Aangaande de toekomst van Spanje, die zag hij even somber in als mijn geleerde vriend en broeder, die geen NIKODEMUS wilde zijn. *Dit volk rijpt voor het oordeel Gods,* zeide hij mij. De zonderlingste contrasten moeten aan het Hof volgens hem gevonden worden; naast een eervergeten PADRO CARLET, de Biechtvader der Koningin, moet ook een zeer vrome Priester gevonden worden FERNANDO CASTRO genaamd, die nog onlangs in eene publieke vergadering moet gezegd hebben, dat CHRISTUS alleen de

ziel vrij maakt, welke woorden de arme man zeer prees, maar weinig bij ervaring kende. Meer genoegen had ik nog in de ontmoeting en gesprekken met een Spaanschen Docter. Ik had namelijk door de hitte en vermoeijenissen een wondje aan het been gekregen en mijn edele vriend CONRADI ried mij zeer aan zijn geneesheer te ontbieden. Wanneer men nog al gereisd en vele menschen gezien heeft, dan krijgt men een zeker takt en onderscheidingsgeest, die soms reeds bij de eerste ontmoeting te kennen geeft, wat later openbaar wordt. Vooral het oog, dat zoo te regt, de kaars der ziele genaamd wordt, gaf mij dikwerf bij eene doordringende aanschouwing eene zoo beslissende overtuiging, dat ik niet anders kon dan mijn gedrag daarnaar te regelen. Zoo herinner ik mij eens een Priester bij mij gehad te hebben, die ontvlugt was en betuigde uit overtuiging des harten tot het Protestantismus te willen overgaan. Hij sprak uitmuntend, niet alleen als een beschaafde en wel opgevoede man, maar betoonde in wijden omvang, de kennis van het Woord van God te bezitten; zelfs bij bevinding zeide hij zondegevoel en schuldvergevende genade te kennen; hij was daarenboven voorzien van uitmuntende attestatiën van zijn bisschop, allezins goede getuigenis van hem afleggende zoo wat zijn kennis als zijn zedelijk gedrag betrof. Hij had dan ook bij vele lieve vrienden een hoogst gunstige ontvangst genoten en kwam bij mij met een dringende aanbeveling van eenen mijner liefste vrienden: en, toch tegen dat alles in sprak de opslag zijner oogen zoo krachtig tot mijn gemoed, dat ik hemzelven niet verzwijgen konde

hoezeer het mij leed deed, maar dat zijne oogen mij verhinderden hem mijn vertrouwen te schenken. Naderhand heb ik dit zoeken te bestrijden en te overwinnen. Doch geen twee maanden later vernam ik dat de man een hoogst onzedelijk man was, die openlijk gevonnisd was geweest en in de gevangenis voor vele diefstallen en opligting had gezeten, zoodat mijn eerste indruk volkomen juist was. Bij mijn Spaanschen Docter geschiedde juist het tegendeel; reeds bij zijne eerste visite gaf mij zijn oog 's mans eenvoudigheid, opregtheid en goede beginselen te kennen. Evenwel hij was Roomsch-Catholiek, en hoezeer ik wel naar eene geschikte gelegenheid zocht om de hoogste belangen der ziel met hem te bespreken, ben ik niet gewoon, daar zoo voetstoots mede aan te vangen. Het is, ik beken het gaarne, niet zonder schade en schande zoo als men zegt, dat ik die onwijze voortvarendheid heb afgeleerd en meer biddende op de wenken en aanwijzing Gods ten deze gemerkt, als welke even zoo wel het zwijgen als het spreken over geestelijke dingen gebieden. De aanleiding tot spreken kwam evenwel reeds bij de tweede visite toen ik hem sprak over de chlorophore en hoe de Koningin van Engeland volgens geruchten tijdens hare laatste bevalling de weën door chlorophore heeft trachten te voorkomen. Ik acht dit niet alleen hoogst nadeelig, zeide hij, maar zelfs ongeoorloofd., daar wij in den Bijbel lezen, dat God tot de vrouw na haar val gezegd heeft, *met smart zult gij kinderen baren*. — Dit antwoord verraste en verblijdde mij bijzonder. Hoe, gij leest dan den Bijbel? — ja gewis, was zijn antwoord en het is een mijner

aangenaamste lecturen. Van dat oogenblik af had ik volle vrijheid hem, zonder hem eenigzins te ergeren, bij herhaling over de heilsleer des Bijbels te spreken, en brieven van MATAMOROS voor te lezen, waardoor hij een geheel ander denkbeeld van deze gansche zaak kreeg, zoo dat hij mij later betuigde, dat niet alleen hij maar ook eenige vrienden, wie hij onze gesprekken had medegedeeld ook in zijn zienswijze waren gekomen en meer en meer van priester-list en bedrog in de Roomsche kerk overtuigd waren. Inderdaad ik heb dien man, die een vroom gemoed had, verlaten in de stemming van iemand, die niet ver van het Koninkrijk Gods was, ja, ik houde mij verzekerd, dat hij in een Protestantsch land en in andere omgevingen, tot de Evangelische kerk zou overgaan. Zóo zijn er enkelen in Spanje, maar de groote massa is verdeeld tusschen onverschilligen, wereldgezinden, radicalen en dom bigottischen, hoezeer ik geloof dat deze laatste klasse in lang niet zoo groot is als de eerste. Intusschen hield ik altijd briefwisseling met MATAMOROS, die mij eindelijk schreef hoe hij steeds schandelijk behandeld werd — hij moest, volgens het hem aangekondigde, zich gereed houden om de audiencia te verlaten. Men zou hém onder geleide en met de meest mogelijke behoedzaamheid naar Malaga brengen, zoo als hij verlangd had. Daartoe moest hij des avonds wanneer er weinige menschen meer op straat waren met een wagen worden afgehaald; hij moest zorgen dat er buiten de stad een rijtuig gereed stond, om daarin zonder gerucht te worden overgebragt: twee marechaussés zouden ter zijner

bewaring, zoolang hij op het Spaansch gebied was, hem begeleiden. Op reis mogt hij den wagen niet verlaten, maar als hij iets gebruiken wilde, kon men hem dit in 't rijtuig brengen. Voorts moest hij even zoo zorgen, dat er een wagen in de voorstad van Malaga voor hem gereed stond, dat hij zich even zoo door stille straten om alle attroepementen te voorkomen naar de gevangenis te Malaga liet brengen, om nader met zijne medegebannenen per schip Spanje's grondgebied te verlaten. Maar dit alles moest geschieden op zijne kosten, die rijtuigen, de twee begeleidende marechaussés, zelfs hun terugreis, alles moest door Matamoros bekostigd worden. De lieve man schreef mij dit in groote verslagenheid, daar hij volstrekt niet bij magte was aan dien eisch der vijanden, die tot het laatste toe hem wilden kwellen, te voldoen. Toen ik dien brief ontving, die een spoedig antwoord noodzakelijk maakte, en nadacht wat in deze gewigtige zaak te doen was, om Matamoros te hulp te komen, besloot ik bij mijnen rijken vriend en broeder, dien ik nu maar Nicodemus zal noemen, te gaan. Ik las hem onder aandoening den brief van Matamoros, ik mag zeggen met een biddend harte voor, en ziet, de brave, vrome man staat op en zegt mij met dezelfde onbewegelijke kalmte als hem in alles kenmerkte wanneer wilt gij dit geld hebben nu of van avond? — en ik was zoo gelukkig mijnen dierbaren gevangenen nog den zelfden dag de gelden te doen toekomen die hij ter zijner in vrijheid stelling zoo hoog noodig had. Nu had ik tegelijk van mijnen God het antwoord ontvan-

gen, waarom ik, terwijl meest al de afgevaardigden Madrid reeds verlaten hadden, nog steeds blijven moest. Daar is iets zoo heerlijks, zoo troostend, zoo voor het geloof versterkend in, wanneer men ondervindt dat zich de Heer met ons inlaat, en meermalen is het eerst na weken en maanden, dat de Heer toont, waarom deze of die omstandigheid heeft plaats gehad. Wie zou het mij gezegd hebben, toen ik op dien morgen drie weeken geleden in de groote *Calle d'Alcala* naar dien Heer zocht, waarvan mij naauwelijks de naam was opgegeven, dat hij bestemd zou zijn in zulk een beslissend oogenblik een zoo belangrijke dienst aan MATAMOROS middelijk door mij te bewijzen? Ja, wij hebben in CHRISTUS onzen Heer een Vaderlijken Verzorger daarboven, voor wien niets groot noch klein is, waar het 't heil en de uitredding zijner kinderen geldt.

De dagen begonnen intusschen nu op te korten van ons verblijf te Madrid; evenwel wilden wij nog een of andere plaats in de nabijheid in oogenschouw nemen. Het scheen echter niet te mogen zijn: tot tweemaal toe hadden wij ons bereid om hetzij naar Aranjuez of naar Escurial te gaan, maar werden hierin verhinderd. De eenige stad, die wij nog bezochten, was Toledo — maar ook hierin zijn wij niet zeer gelukkig geweest, daar wij juist dien ganschen dag een onophoudelijken regen hadden, alsof het water van den Hemel stroomde. — Reeds half acht 's morgens waren wij aan den trein, snelden verscheiden dorpen voorbij, niet allen even pithoresque als b. v. de omgevingen van Aranjuez, die in het voorbijgaan, ons zijne

prachtige vegetatie ter aanschouwing bood. — Maar zeer vreemd was de aankomst in het hoog gelegen Toledo. Ik kan die stad niet anders vergelijken, dan bij een arendsnest, dat op hooge boomtakken gevestigd is. Immers de stad ligt letterlijk op hooge bergtoppen en het is door vele bruggen dat zij den bezoeker toegang verleent. Bij het inkomen zou men zeggen, dat men een groot citadel binnentreedt. Alles is even massif en krachtig; uitdrukkende den geest dier oude tijden. Reusachtig en ontzagwekkend is hare constructie en van den weg af gezien gaf mij de stad den indruk van een ruiter uit de middeneeuwen, op een hoog gewapend paard gezeten, met zwaren helm in ijzeren wapenrusting en met een speer in de vuist. De ligging is verrukkelijk en toch ook iets ijzingwekkend, om de diepe afgronden tusschen de bergtoppen, de stad omgevende. Hoezeer wij door 't ongunstige weder niet al het merkwaardige, dat binnen die stevige muren bewaard wordt, hebben kunnen in oogenschouw nemen, was echter hetgeen wij zagen, voor mij van groot belang. Voorzeker men zou een geheel deel kunnen volschrijven, indien men de menigvuldige kathedralen, grootere en kleinere kerken, met hare schitterende pracht, met hare onvergelijkelijk schoone zuilen en marmeren pilaren, waar de meeste geschiedenissen uit het Oude Verbond ingehouwen zijn, wilde beschrijven; of de overblijfselen van het Koninklijk paleis van oud gothischen stijl; of de schoone schilderijen van oude meesters, of de zeldzame handschriften, die in zijvertrekken der kerken bewaard worden, zijnde

meest getijboeken met prachtig en rijk geschilderde initialien; of wel de oude *MSS.* van Kerkvaderen. Neen, alleenlijk wil ik vermelden, dat meer dan een van de groote kerken, vroeger synagogen zijn geweest en nog Hebreeuwsche inscriptien of een versregel van een der Psalmen rondom de schoone koepelzoldering te vinden zijn. De *Santa Maria la Blanca*, is in den tijd der Gothen, volgens sommigen, maar wel waarschijnlijk veel vroeger door Joden gebouwd; de straat, die daar naar toe leidt, wordt nog de Joodsche genaamd, (*la Juderia*), men meent dat deze een tweede bouw is ter plaatse, waar reeds vroeger een te klein geworden Synagoge gestaan heeft. De bouw heeft veel van de Arabische stijl. Door de Fransche troepen heeft deze kerk, gelijk trouwens al de andere en ook het paleis, vreeslijk geleden. De kerk *el Transito* is ook van Joodschen oorsprong: het is bekend dat SAMUEL LEVI, die Thesaurier was van PEDRO de Wreede, groote schatten daaraan besteed heeft en het gebouw, onder directie van den rabbijn MEIR ABDELI voltooid werd; het is in 't bezit der Joden gebleven tot hunne verbanning uit Spanje in den jare 1492. Het deel waar nu het groot altaar staat, was vroeger de plaats (teba) van waar de wet werd voorgelezen, en hoe onbegrijpelijk het ook schijne, ik heb het zelf gezien, aan beide zijden staan heerlijk uitgewerkt, eenige teksten en regels, zoo wel in het Spaansch tot eer van Koning PEDRO, als in het Hebreeuwsch om SAMUEL LEVI, en de Rabbijn MEIR, om hunne mildheid en kunstkennis hoog te roemen: de afzonderlijke gaanderijen bestemd oorspronkelijk

alleen voor de vrouwen naar Joodsche gewoonte, worden hier ook gevonden. De vloer is van steen maar vóór de *teba* of plaats der Wet-lezing is zij gedeeltelijk uit fijne steenen bestaande, die de Joden uit Jeruzalem aldaar hadden doen overbrengen en doen plaatsen. De zoldering, die uit zeer dunne, keurig geplaatste latten of balken bestaat, is geheel van cederhout. In eene zijde is geïncrusteerd op een pilaar de priesterlijke borstlap met de namen der twaalf patriarchen. Overigens, sedert de Synagoge in eene Roomsche Kerk werd veranderd, is zij ontsierd door een menigte van beelden en poppen, die waarlijk het gebouw tot geen beter destinatie geleid hebben, als toen er de naam van Jezus nog niet in genoemd was.

Als verzameling van kunst is voorzeker de groote Kathedraal met hare fijne marmeren pilaren, geïncrusteerd beeldwerk, zittingen van houtsnêe-werk zoo gevarieerd als fijn, heerlijke altaarstukken, beelden van Engelen en wat niet al hoogst merkwaardig, maar als plaats, waar God alleen geëerd en gediend moet worden en als bedehuis ergerlijk. De grofste afgoderij met Maria doet in waarheid de dienst van Jezus zoo niet vergeten toch oneindig minder schijnen. In een soort van kelder heeft men eenige oude afbraak en ook uit den diepen grond opgedolven steenen bewaard, waar oude Hebreeuwsche letters in gegraveerd waren, een vrij groot stuk bevatte wel een veertig zulke letters maar alle naast elkaar en hoezeer ik ze opgeschreven en naderhand moeite gedaan heb, ook bij een goeden Hebraist om ze te vertolken, het

mogt mij niet gelukken: het is waar de letters waren beschadigd en daardoor niet altijd duidelijk. Hoe gaarne zou ik nog eenige dagen in Toledo gebleven zijn, daar ik overtuigd ben men bij naauwkeurig onderzoek vele hoogstgewigtige zaken met de oude geschiedenis en bevolking van Toledo in verband, aldaar zoude vinden en welligt nadere bewijzen van de waarheid der overleveringen onder de Portugeesche en Spaansche Joden niet alleen, maar ook door vele Spaansche geleerden in 't bijzonder PADRO VIEIRA en andere ten volle erkend, dat er namelijk lang voor de geboorte van onzen Heer duizende en duizende Joden en wel afstammelingen van DAVID op verscheidene plaatsen in Spanje verspreid waren. Onloochenbaar is het dat er weinige familiën zijn van den hoogsten adel, die niet met Joden geparenteerd zijn of zelfs van hen afstammen. Men kent den brief waarvan SOUTHEY de gelauwerde dichter, een copie heeft afgedrukt in zijn *Roderic the Goth* en dat door dezen geleerde in de bibliotheek van een der Spaansche kloosters gevonden was, waarbij de Regenten van de Synagoge van Toledo aan het Sanhedrin te Jeruzalem groote behoedzaamheid aanraden ten opzigte van den toen door hen gevangen genomen JEZUS van Nazareth. Wat er van dat copie zij of het valsch of echt is is onzeker, zeker is het dat de traditie ook in Spanje gebleven is. Ik heb er mijn geleerden vriend over gesproken, die mij betuigde dat zij op een waarheid rust, ja, hij heeft mij zelfs aan de hand gedaan een boekje, dat hoogst gewigtig is, de *Tyson* genaamd, 't welk zijn oorsprong verschuldigd

is aan dc volgende geschiedenis. Een paar eeuwen geleden zou de dochter van eene Grande de Espana in het huwelijk treden met eenen met name MENDOSA, toen de vader der verloofde plotseling het engagement afbrak, voor drangrede opgevende dat MENDOSA van Joodschen oorsprong was. Dit heeft de bruidegom niet ontkend, maar zich beijverd in dat klein boekje, *Tyson*, aan te toonen dat de meeste der Spaansche Grandes van joodsche afkomst zijn. Ik heb veel moeite gedaan om mij een exemplaar hiervan aan te schaffen, maar het schijnt dat men met opzet de exemplaren vernietigd heeft en vrij listig, een ander Tyson uitgegeven, veeleer aanwijzende hoe vele familien van Mooren afstammen, als of dit grooter eer was, dan van JUDA en het koninklijk zaad af te stammen. Om over deze zaak te spreken was ik reeds een en andermaal bij Prof. AMADO DE LOS RIOS geweest, maar hem niet 'thuis gevonden. Deze geleerde heeft eenige jaren geleden een lijvig-deel over de Joden in Spanje uitgegeven, een hoogst belangrijke historische bijdrage, die ook in het Fransch vertaald is. Dit werk had ik gelezen en daarin gezien, dat hij die traditie geheel ongegrond en de zaak zelve voor een fictie of verdichtsel houdt. Vóór mijn vertrek nu uit Madrid heb ik hem nog eens opgezocht en gevonden. Hij zat in een kleine kamer letterlijk als begraven onder de folianten, die op zijn lessenaar, op de stoelen, op den grond voor zijne voeten verspreid lagen, zoodat ik naauwlijks het plaatsje op de canapé, dat hij mij aanbood, kon bereiken.

Lang en breed heb ik met dien belangrijken geleerde en publicist over een en ander litterair onderwerp gesproken en vruchteloos naar gronden, die hij hebben mogt om de algemeene traditie, aangaande de komst der Joden in Spanje te ontzenuwen, gewacht. Wij spraken op regt aangename wijze een anderhalf uur, toen ik opstaande, zeer vriendelijk van hem werd uitgenoodigd om spoedig eens weder te komen. Ik betuigde hem mijn leedwezen, dat ik van dat genoegen verstoken moest blijven, want zeide ik, het doel, dat mij naar Madrid gebragt heeft, nu bereikt zijnde, zoo verlang ik de terugreis weer aan te nemen. Wat bragt u dan hier? vroeg hij belangstellend; wel, zeide ik, weet gij niet, dat ik een der gedeputeerden in zake MATAMOROS en der anderen ben? Naauwlijks had ik dien naam uitgesproken, of het gelaat van mijn geleerden vriend veranderde, zijne oogen vonkelden en hij duwde mij op een zeer barschen toon de vraag toe, „hoe hebt gij u tot eene zoo lage zaak afgegeven? het „zijn alle bandieten, rebellen, onruststookers, en de „Koningin heeft in waarheid niet wel gedaan door zulken sujetten de galeijen te onthouden." Nu trad ik weer binnen, want dat ging mij te na aan het harte. Gij veroordeelt wat gij niet kent, zeide ik, op fermen toon: ik hou staande tegenover wie 't zij, dat die brave christen-menschen schandelijk belasterd worden, als men hen politieke beweeggronden ten laste leidt. Nu werd ons gesprek al levendiger en ik dank God, dat ik zonder eenige bitterheid, maar ook zonder eenig menagement Prof. AMADO DE LOS RIOS zijne laakbare

en onchristelijke veroordeeling van eerbare mannen heb onder het oog gebragt. Ziende dat ik uit volle overtuiging sprak, en met die geheele geschiedenis meer bekend was dan hij, werd hij wel wat zachter, doch de vriendelijke man was verdwenen; hij verzocht mij evenwel hem te schrijven, als ik in Holland zou zijn terug gekomen en toen nam ik afscheid van hem. Ik dacht zoo bij mij zelven, wie weet hoevele duizenden er in Spanje zijn, die even als LOS RIOS, zonder zich de moeite te getroosten de zaak der gevangenen eenigzins van nabij te leeren kennen, aan het algemeen verspreid gerucht geloof hechten, dat door de Jesuiten uitgedacht werd, alsof politieke bewegingen de grondoorzaak hunner gevangenneming zij. Gelukkig dat zij zulke knappe advocaten gehad hebben, wier verdedigings-memorien gedrukt en algemeen verkrijgbaar zijn en waaruit het ieder onbevooroordeelden zonneklaar kan blijken, dat eenig en alleen godsdienstige overtuiging zonder eenig inmengsel van politiek, de beweegreden hunner handelwijze geweest is. Ja, dat was in den loop der procedure zoo evident aan 't licht gekomen, dat in 't regterlijk vonnis geen sprake van politiek meer geweest is.

Intusschen waren alle afgevaardigden reeds vertrokken, gelijk lijnen die eerst naar het centrum geconvergeerd hebbende, nu zich weder naar de Peripherie uitstrekken, zoo was elk naar zijn land, naar zijn stad, naar zijn woning teruggekeerd, teruggekeerd met de streelende gewaarwording, dat de Heere zoo niet op de pogingen der Deputatie, zeer zeker door hare tegen-

woordigheid het lot zijner verdrukte getuigen zoo aanmerkelijk verbeterd heeft. Ook wij begonnen ons ter vertrek voor te bereiden, vooral omdat ik door vrienden te Bayonne, te Pau, en te Bordeaux dringend uitgenoodigd was bij mijne terugreize, hen te komen bezoeken.

Het was den tweeden Junij dat wij Madrid verlieten en per diligence ons naar Bayonne begaven. Met veel hartelijkheid werden wij door den waardigen Leeraar NOGARET en zijn lief gezin ontvangen. Verkwikkend en aangenaam voor het harte was ons gesprek eerst en bovenal om onze onderlinge zamenstemming in de dingen van ons eeuwig heil, voorts om onze wederkeerige ingenomenheid met de Spaansche zaak en de persoon van MATAMOROS en eindelijk om onze wederzijdsche hoop en liefde voor Israël. Wij zagen dan ook dat de waardige man wederkeerig door de Joden bemind word. Immers wij ontmoeteden den zeer vriendelijken Opperrabbijn, die zoodra hij ons met dien Heer NOGARET zag, gereed was ons de schoone Synagoge te doen zien. *Tenez*, zeide hij mij, van dien Heer sprekende: „*voilà l'homme, que j'affectionne et que j'estime plus, que tout autre. Ziedaar een man, dien ik meer dan eenig ander lief heb en hoog acht.*" Dat is steeds in alle landen, die ik bezocht heb, mijne ondervinding geweest, dat de getrouwe verkondiger van het Evangelie de Joden lief heeft en ook wederkeerig op hunne liefde rekenen kan, terwijl de oude of nieuwe rationalisten altijd het oude volk veracht hebben.

Ik had een zeer gewigtig gesprek met dezen inder-

daad zeer beschaafden Rabbijn en wel binnen de Synagoge nadat hij ons al de schoonheden aldaar gewezen had. „Ik houd ontzaggelijk veel, zeide hij, van de leer der „typen en het onderzoek daarvan heeft mij menig aan„genaam uur gegeven. Dit gezegde had ik nooit uit „den mond van een Israeliet, hoeveel te min van een „Rabbijn gehoord, en deed mij veel genoegen. Ik ga „u wat zeggen, vervolgde hij, maar ik weet niet of „gij het met mij eens zult zijn: ik zie in de geschiedenis „en de persoon van JOSEPH en in die van zijne broeders „een type. Vooral, in het oogenblik als de broeders hem „erkennen. Want JOSEPH eerst in zijn veel lijden en dan „in zijn Koninklijke waardigheid is een type van het „Joodsche volk, dat ook eenmaal na zijn lijden en bal„lingschap in heerlijkheid zal verheven worden, terwijl „de broeders, die zich aan zijne voeten werpen, typen „zijn der uit de heidenen voortspruitende volkeren, die „Israel eenmaal hulde zullen doen en eere geven." Gij vergeet, zeide ik, dat zij de broeders van JOSEPH zijn. Neen, dan is mijn type beter dan de uwe, Rabbijn. Ik zeg met u, JOSEPH *is een type:* ik stem u van ganscher harte toe, *vooral als de broeders hem erkennen*, maar JOSEPH is de type van uwen en mijnen Messias, die is het, die even als JOSEPH eerst in lijden en verdrukking geweest is, andermaal in Koninklijke heerlijkheid zal verschijnen en dan erkend worden door zijne broeders naar den vleesche, dat is door onze stamgenooten, die zich alsdan voor dien waren JOSEPH zullen buigen maar Hem ook in liefde omhelzen, als wanneer het *Kust den Zoon* ten volle zal vervuld zijn: mochten wij elkaâr dáâr ontmoeten!

Daar is intusschen in de stelling van dezen onzen Rabbijn wel iets opmerkelijks. Immers daar bestaat een zekere éénheid, solidariteit zou ik haast zeggen, tusschen het Hoofd, den Messias en zijn volk Israël, zoodat bijv. dezelfde tekst: *Ik heb mijn Zoon uit Egypte geroepen*, (Hosea XI : I), die van het volk Israël gezegd is, en geschiedkundig bewezen is, niet minder wezentlijk van den Messias den Zone Gods geldt, en op Hem is toegepast (Matt. II : 15). Zoo zullen ook eenmaal niet de christenen, maar de niet-christen volkeren zich aan het oude volk onderwerpen en hetzelve eere geven. (Jes. LX : 1—12.)

Ons verblijf te Bayonne was zeer kort, wij deden nog een uitstapje naar de badplaats Biaritz, die wel de moeite loont van bezocht te worden van wege het eigenaardige en pittoresque der kust. — De dag daarop reisden wij naar Pau, waar hartelijke vriendelijkheid van nieuwe en oude kennissen en betrekkingen, in wier midden wij ook zoo regt 't huis waren, ons eenige dagen aldaar deed vertoeven: van daar kwamen wij te Bordeaux, waar wij een alleraangenaamsten dag doorbragten in het lief gezin van den predikant ROGER HOLLARD die mij dringend had uitgenoodigd des avonds in zijn kerk bijzonderheden van MATAMOROS en andere gevangenen en in 't algemeen iets van mijne bevindingen in Spanje meê te deelen, hetgeen ik onder kennelijke ondersteuning van boven voor een buitengewoon en zeer belangstellend gehoor mogt doen: — opmerkelijk was het, dat zeker voor een derde Roomsch Catholiek was.

Naderhand heb ik mogen zien, dat ook die mede-

deelingen de sympathie en hooge belangstelling voor de gevangenen zoodanig hebben opgewekt, dat Bordeaux met groote gulheid drie of meer familien der Spaansche bannelingen binnen haar gastvrije muren heeft willen opnemen, waar ze met blijken van Christelijke liefde en voorkomend hulpbetoon beweldadigd worden. Van Bordeaux zijn wij over Parijs en Brussel naar het Vaderland teruggekeerd en mogten, verteederd onder de zoo kennelijke ondersteuning en zegen van onzen grooten Leidsman gedurende die elf weken ondervonden, op den 11den Junij onze woning in de Residentie weder binnentreden.

Ja goedertieren is de Heer,
Zijn goedheid eindigt nimmer meer;
Zijn trouw en waarheid houdt haar kracht
Tot in het laatste nageslacht. Ps. C.

Breng Heer, al Uw gevangenen weder,
Zie verder op Uw erfvolk neder,
En dat weldra des Geestes-vloed,
Het Zuiderland herleven doet! Ps. CXXVI.

BIJLAGE I, pag. 6.

Door mij zijn successivelijk uitgegeven:

1°. *De kracht des Geloofs*, of Bijzonderheden uit het leven en lijden van MANUEL MATAMOROS, gevangen om zijns geloofs wille in Spanje, uit eenige zijner brieven opgemaakt, 1862.

2°. *De ijver des Geloofs*, blijkende uit een woord aan de Roomsch-Katholijken in Holland en andere stukken van D. MANUEL MATAMOROS, gevangen om zijns geloofs wille in Spanje, 1863. Van de eerste brochure zijn in naar evenredigheid zeer korten tijd vier drukken in 't licht verschenen, te zamen uitmakende 6600 Exemplaren, die bij den boekhandelaar H. DE HOOGH uitgegeven volgens bepaling des schrijvers *ten behoeve der verdrukte familien* moesten gedebiteerd worden.

Ook heeft eene Fransche vertaling het licht gezien bij denzelfden uitgever. — Van de zuivere opbrengst ten voordeele der verdrukten ben ik altijd wachtende door den uitgever DE HOOG in staat gesteld te worden opgave te kunnen doen.

Naderhand is ook een Duitsche vertaling van *de Kracht des Geloofs* te Elberfeld uitgekomen, waarvan een tweede druk het licht heeft gezien.

Behalve deze heb ik ook uitgegeven bij GERRETSEN.

3°. De laatste brief van Don MANUEL MATAMOROS, geschreven in de gevangenis te Grenada.

4°. De Processen in geloofszaken.

BIJLAGE II, pag. 8.

Het document van Katholijken in Nederland, luidde als volgt:

AAN HARE KATHOLIEKE MAJESTEIT DE
KONINGIN VAN SPANJE.

De ondergeteekenden, allen Roomsch-Katholieke ingezetenen van het Koninkrijk der Nederlanden (hier volgen de namen met de titels der adressanten) hebben met smart vernomen, dat een Spanjaard van goede afkomst, officier in Uwer Majesteits leger, met name Don MANUEL MATAMOROS, voor de vierschaar van Uwer Majesteits Koninkrijk vervolgd en bereids tot achtjarige galeistraf veroordeeld is, omdat hij van de godsdienst zijner vaderen afgevallen en tot de Protestantsche kerk overgegaan is, en omdat hij zich met gelijkgezinden tot viering van die eeredienst vereenigd heeft.

Het is op verren afstand gewis moeijelijk met juistheid den toestand der zaken te kennen; maar zoover men uit openbare nieuwsbladen en andere gedrukte geschriften heeft kunnen ontwaren, dan is MATAMOROS van vlekkeloozen levenswandel, vreemd aan staatkundige kuiperijen en alleen om der Godsdienst wille vervolgd.

De ondergeteekenden zijn opregt aan hunne kerk gehecht; maar even daarom hebben zij eerbied voor elke gemoedelijke overtuiging. Dat MATAMOROS met opoffering van de voorregten, die stand en geboorte hem schonken, ook onder het bitter lijden van den smartelijken kerker aan zijne denkbeelden getrouw bleef, schijnt een sterk sprekend bewijs voor zijne goede trouw.

De plaats, die de ondergeteekenden in de maatschappij bekleeden, moge Uwe Majesteit een waarborg zijn, dat zij, zoo zeer als iemand, s' Lands wetten eerbiedigen. Zij eerbiedigen ook de instellingen van het Rijk, waarover Uwe Majesteit haren scepter

voert; maar gevestigd in een land, waar de meerderheid tot de Protestantsche kerk behoort, hebben zij, ook met terugzien op hun eigen voorleden en op de vroegere wetgeving van de Republiek der Vereenigde Nederlanden in het tegenwoordige ruime gelegenheid om de gezegende werking van Godsdienstige verdraagzaamheid te waardeeren en hopen, dat de bede om genade voor MATAMOROS, die zij neêrleggen aan de voeten van den troon Uwer Majesteit, Hare Koninklijke goedertierenheid moge roeren.

H. A. Cremers, Directeur van het Postkantoor te 's Hertogenbosch.

J. B. Baron van Hugenpoth tot den Beere-Claauw, Ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw, Kamerheer van Z. M. den Koning in buitengewone dienst: Advocaat-Generaal bij het Provinciaal geregtshof in Noord-Braband.

Jonkhr. F. E. van Grotenhuis tot Onstein, lid der Ridderschap van Noord-Braband, 's Rijks Ontvanger te Boxmeer.

Mr. F. A. J. van Lanschot, Substituut-Officier van Justitie te 's Hertogenbosch.

F. G. J. Baron van Rijckevorsel van Kessel, Raadsheer bij het Provinciaal Geregtshof in Noord-Braband.

Mr. P. J. van Cooth, Ridder van de Orde van de Eikenkroon, Griffier der Staten van Noord-Braband.

J. G. Baron van Hugenpoth tot den Beere-Claauw, Commandeur der Orde van de Eikekroon, Griffier der Arrondissements-Regtbank te 's Hertogenbosch.

G. Diepen, Chef van een Handelshuis te 's Hertogenbosch.

S. Rouppe van der Voort, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en de Eikenkroon, Chef van een Handelshuis te 's Hertogenbosch.

Mr. C. G. H. J. Baron van Oldenzeel tot Oldenzeel, Lid van de Provinciale Staten van Noord-Braband te Oosterhout.

Jonkhr. Mr. C. R. E. van Rijckevorsel, Griffier bij het Kantongeregt te 's Hertogenbosch.

H. A. J. B. de Quaij, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, lid der Provinciale Staten, Militie-Commissaris te Beers.

Jonkhr. **M. P. van Meeuwen,** Regter plaatsvervanger bij de Arrondissements-Regtbank, Secretaris van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Braband, Advocaat te 's Hertogenbosch.

G. A. Blankenheim, Oud lid der Staten van Zuid-Holland, lid van de Kamer van Koophandel, Hoofd van een Handelshuis en van eenige Industrieele ondernemingen te Rotterdam.

Jonkhr. **Mr. C. J. van Nispen tot Pannerden,** Ridder van de Orde der Eikenkroon, Advocaat-Generaal bij het Provinciaal Geregtshof in Zuid-Holland te 's Gravenhage.

Dit document was in de Fransche en Spaansche talen geschreven.

Het tweede document, dat de Hollandsche Deputés overbragten, was onderteekend door 45,000 vrouwen en van den volgenden inhoud:

Aan Hare Katholieke Majesteit Isabella II, Koningin van Spanje.

Mevrouw!

Moge Uwe Majesteit in gunst willen nederzien op de vrijmoedigheid, waarmede eenige vrouwen in Nederland zich tot Haar wenden om Haar hulde toe te brengen, en terwijl U. M. de betuiging van haren diepen eerbied ontvangt, haar vergunnen een smeekschrift aan te bieden ten behoeve van eenige van Uwe onderdanen, wier lijden om des gewetenswille en ten gevolge van een onwrikbaar vasthouden aan hun geloof, een pijnlijken weerklank vindt zoo van nabij als van verre, en in vele harten onder ons niet alleen het levendigst medelijden heeft opgewekt, maar tevens de vurige begeerte hen ter hulpe te komen door Uwe Maj. te smeeken, een einde te willen maken aan hunne ellende. Aan alle oorden worden dagelijks vele gebeden tot God opgezonden voor Matamoros, Alhama, Trigo en hunne medegenooten in het lijden, en nu wij met eene onbeschrijfelijke aandoening het eindvonnis in Spanje over hen uitgesproken, hebben

gelezen, kunnen wij de begeerte niet weerstaan, die ons dringt, de grootmoedigheid van U. M. in te roepen, Haar smekende de stoutheid van zulk eene poging gunstrijk te willen verschoonen en Haar harte toch niet te sluiten voor het medelijden, waardoor wij bewogen zijn bij het aanhooren van zoo groote smarten.

Met een enkel woord kon U. M. hun met het leven alles schenken, wat de waarde van dat leven verhoogt, namelijk, de vrijheid, burgerlijke regten, het terugkeeren tot den huiselijken haard en tot de liefde hunner huisgenooten. En dit eene woord *genade*, heilig en dierbaar eigendom der Vorsten, U. M. door God zelf toevertrouwd, is zulk een eervol en liefelijk voorregt, dat wij er ons met vol vertrouwen op beroepen, overtuigd dat U. M. slechts heeft te luisteren naar de inspraak van Haar eigen hart, om Haar te doen besluiten dit woord te spreken en daarmede de vurige en eenparige wenschen te vervullen van zoovele harten, die zich vereenigen om hunne vrijheid van God af te bidden. Deze bede tot U M. rigtende, durven wij betuigen, dat zij betreft eenige van Hare getrouwste onderdanen; want in sommige der geschriften van Matamoros, die tot ons gekomen zijn, hebben wij onwederlegbare bewijzen gevonden van den diepen eerbied en van de onwrikbare gehechtheid, die hij U. M. toedraagt. Zijne medegevangenen deelen ongetwijfeld zijne gevoelens; want zij, die al hunne vooruitzigten van geluk op deze aarde weten op te offeren aan het heilig voorschrift, *Vreest God*, kunnen het gebod niet veronachtzamen, dat onmiddelijk in de H. Schrift volgt: *Eert den Koning*.

O, Mevrouw, wij vragen Uwe deernis niet voor misdadigers of oproerlingen, maar voor mannen, die eenmaal in vrijheid gesteld, de orde en de rust van Uw Koningrijk niet zullen verstooren, maar die veeleer zullen medewerken tot instandhouding der wetten door hunne naauwgezette navolging van de geboden des Heeren en hunne verknochtheid aan Uwen Koninklijken persoon, wier goedheid zij blijvend zullen zegenen en over wier Vorstelijk hoofd zij dagelijks de goedertierenheden des Allerhoogsten zullen in roepen. Doch niet de gevangenen alleen in hunne naaste betrek-

kingen, niet alleen de arme moeder van Matamoros, op dit oogenblik krank en door smarten verbrijzeld, zullen de grootmoedigheid van U. M. zegenen, maar de weêrgalm van hunne dankliederen zal alom worden gehoord en overal, waar thans het gebed tot God opstijgt om bevrijding, zal weldra (zoo hopen wij) de harten zamenvloeijen om God te loven en te danken, om te zegenen de Koningin van Spanje, die door Hare edelmoedigheid eene duurzame heerschappij over vele harten zoowel binnen als buiten Haar rijk zal hebben verkregen, en om God voortdurend te vragen, Haar persoon en Haar Koninklijk Huis, zijne kostbaarste gaven te schenken voor den tijd en voor de Eeuwigheid.

Deze brief in de Fransche taal geschreven, begeleide eenige boekdeelen in folio, waarin alle de lijsten vol van onderteekeningen vereenigd waren.

BIJLAGE III, pag. 89.

Brief der Deputatie.

AAN HARE KONINKLIJKE MAJESTEIT ISABELLA II,

KONINGIN VAN SPANJE.

Mevrouw!

Het is met diepen eerbied, dat wij U. M. naderen om Haar onze nederige hulde te betuigen, en aan Hare voeten de uitdrukking onzer dankbaarheid met de verzoekschriften, die wij medegebragt hebben, neder te leggen.

Tot verschillende landen van Europa behoorende, maar een gemeenschappelijk geloof hebbende in onzen Heere JEZUS CHRISTUS, den gekruisten, waren wij naar Madrid gekomen om genade te vragen bij U. M. voor de Spanjaarden, die tot eene onteerende straf veroordeeld waren, omdat zij ons geloof omhelsd en getracht hadden dit te verbreiden. Met groote aandoening des harten, Mevrouw, en diep gevoelde dankbaarheid jegens onzen Hemelschen Vader, die het hart Uwer Majesteit geleid heeft, hebben wij de goedgunstige beschikking, waardoor U. M. veler begeerten voorkomende, deze gestrenge straf in verbanning veranderd heeft, vernomen. Terwijl wij God voor de groote verzachting van het lot onzer broederen gedankt hebben, hebben wij tevens zijne beste zegeningen op den persoon van U. M. Hare regering en volk afgesmeekt.

Maar wij bekennen U. M. en dit met des te meer vrijmoedigheid, naarmate wij ons dankbaar gevoelen voor de verkregene uitkomst, dat de verzoekschriften der Christenen, door ons vertegenwoordigd en aller wenschen verder gingen. Zij hadden gewenscht dat U. M. niet alleen de ketenen der gevangenen zou verbreken, maar ook hen ontslaan zou van elke straf, ondergaan om hun getrouw aankleven van overtuigingen, die met het heiligste in den mensch in verband staan, de betrekking zijner ziel tot God.

Het is daarom dat wij aan Uwe Majesteit de petitien, waarvan wij de brengers zijn, overhandigen, ofschoon zij opgesteld waren lang voor de verandering van het vonnis. Wij hopen dat U. M. weldra de kroon zal zetten op hare goedertierenheid, door aan de verbannenen te veroorloven naar hun Vaderland terug te keeren in het ongestoorde bezit hunner regten. Zij zijn getrouwe onderdanen van U. M. en willen aan het gebod van het Evangelie gehoorzamen, dat hun zegt: God te vreezen en hunne Koningen te eeren.

Wij houden er ons van verzekerd, dat zulk eene daad aan Spanje in de oogen van geheel Europa tot eer verstrekken en eene schitterende parel aan de kroon Uwer Majesteit voegen zou. Wij zijn er nog zekerder van, dat het den Koning der Koningen, die den zwaksten zijner belijders beschermt, welgevallig zou zijn.

Het is volstrekt niet om politieke redenen, dat wij verlangen het beginsel der Godsdienstvrijheid, bij de meeste christenvolkeren van onzen tijd gehuldigd, in Spanje te zien triumfeeren, maar alleen om redenen, aan het Evangelie ontleend, en omdat wij gelooven, dat die vrijheid het geheim bevat van den voorspoed der volkeren. Wij leggen aan de voeten van U. M. onze nederige verzoekschriften neder, en wij smeeken God, dat Hij zijnen zegen op de Koningin en Haar gezin in rijke mate doe nederdalen.

Wij zijn, Mevrouw, met den diepsten eerbied enz.

(*Austria.*) *Oostenrijk.* Bar. **Werner F. von Riese Stallberg**, Ridder van 't Legioen van Eer, van de St. Jans orde van Pruissen, lid van het Oostenrijksch Parlement, overbrenger van een adres van 104 Presbyterien der Evangelische kerken in Oostenrijk.

Beijeren. Pastor **W. Tretzel**, overbrenger van een adres van Evangelischen in Beijeren.

Denemarken. **Andreas L. Brandt**, Ridder van de orde van de Danebrog, afgevaardigde van de Zendings Vereeniging in Denemarken.

Frankrijk. De Leeraar **G. Monod**, Voorzitter van de Fransche Tak der Evangelische Alliantie, Baron **Leon de Bussierre**,

Staatsraad enz. Graaf **Edmond de Pourtalês** (1), **George André.**

Groot-Brittannie. **Samuel Gurneij,** lid van het Parlement, **J. Geddes Walker,** Colonel in dienst van Hare Britsche Majesteit; **James Stavenson Blackwood**, D.D.L.L.D.; **Edward Steane,** D. D. honoraire Secretaris van de All. Evang; **Herman Schmettau,** Dr. Ph. Secretaris voor het Buitenland van de Evang All.; **John Finch.** Tresaurier van d.. All. Evang. **R. W. Fox, John Hodykin** en **Joseph Cooper,** afgevaardigden van het genootschap der Vrienden en overbrengers van een adres van dat Genootschap.

Holland. Dr. **A. Capadose,** afgevaardigde en Voorzitter van de Nederl. Evang. Protestantsche Vereeniging; Baron **K. T. van Lijnden,** Kamerheer van Z M. den Koning van Holland; **van Loon,** Regter te Amsterdam, overbrengers van een adres door nagenoeg 45,000 vrouwen onderteekend en van een adres onderteekend door sommige in den lande hooggeplaatste Roomsch-Katholieken.

Pruissen. **Hendrik XIII,** Prins **Reuss,** Graaf **von Kanitz,** Aide-de-Camp van Z. M. den Koning van Pruissen; Graaf **von Behr Negendonk**; Kapt. **Kluber,** Off. der Cavalerie.

Zweden. Baron **Hans Essen,** lid van het Huis van Adel te Stockholm.

Zwitserland. J. **Adrien Naville,** afgevaardigde van het Comité der Evangelische Zending-Vereeniging en van die der in Basel verspreide Protestanten, van de Gereformeerde Synode in Bern; van de Comités der Evang. Alliantie van Genève, Vaud en Neuchatel; overbrenger van een adres der Evang. All. te Genève.

MADRID, 23 Mei 1863.

---

(1) De Gravin DE POURTALIS had van wege de Keizerin van Frankrijk het berigt ontvangen, waaruit bleek dat de Protestanten naar H. Majesteits gevoelen wèl deden door de bevrijding te zoeken van hunne geloofsgenooten en dat H. M. het heengaan van den Graaf als lid van de Deputatie zeer goedkeurde.

BIJLAGE IV, pag. 89.

Deze brief was van den volgenden inhoud:

Aan

D. Manuel Matamoros.

MADRID, 23 Mei 1863.

GELIEFDE EN ZEER BEMINDE BROEDER IN HEM, DIE ONZE HOOP EN ONS LEVEN IS.

Hoe juist zegt gij in een uwer laatste brieven, dat Gods wegen niet zijn als de wegen der menschen! Immers, wie zou het mij hebben kunnen zeggen op den plegtigen dag, toen wij afscheid van elkander namen in de tegenwoordigheid Gods, bij de teekenen en zegelen van het voor ons verbroken ligchaam en voor ons vergoten bloed van den gezegenden Heiland; wie zou het ons toen hebben kunnen toezeggen, dat ik weldra in staat zou zijn gesteld U en uwen medegenooten in de verdrukking en in de heerlijkheid, uwe vrijverklaring te kunnen telegrafeeren! Wie zou het mij voorspeld hebben, dat ik U nog eenmaal, maar dan niet meer in een akeligen kerker aan dat hart zou drukken dat U liefheeft. O! dat ik U bidde, erken er de hand Gods in en laat ons Hem danken voor zijne onuitsprekelijke goedheid. Het is waar, en ik ben er verre van verwijderd om het te ontveinzen, de blijdschap, die gij en wij allen, die om de heilige zaak die ons bezig hield, van verre gekomen waren, ondervinden, vooral bij de gedachte aan ulieder vrijheid, is getemperd, wetende dat het de ballingschap is die U de vrijheid bezorgt — gij kunt onmogelijk wat men noemt volkomen voldaan zijn, evenmin als wij, dat een vonnis, hoe ook verzacht, altijd op U blijft drukken en dat de ongeregtige vervolging altijd daar is, wat betreft de vrijheid van het geweten en van de godsdienst. Maar, mijn vriend, gij schreeft mij zoo goed dezer dagen: *vergeten wij niet dat wij in Spanje zijn!* — Welnu laat mij U die woorden thans herinneren; men vordert hier langzaam, maar het publiek geweten wordt gedrongen zich met de zaak bezig te houden, en zonder het opzettelijk te zoeken, heb ik de gelegenheid gehad verscheidene

Spanjaarden te spreken, die mij hunne blijdschap te kennen gaven van wege het besluit der Koningin en hun afkeerigheid van alle vervolging in zake der godsdienst.

Gij zijt dan nu vrij, mijn vriend. Ziedaar het oogenblik, waarop zich die groote beslissing voor uwe aandacht zal plaatsen: *Waar zal ik heengaan?* — Wees verzekerd, innig geliefde broeder, dat ik, wien gij zoo dikwijls den titel van vader gegeven hebt, het niet alleen ben, maar dat al de gedeputeerden, die U liefhebben, die het goede voor U zoeken, die de vordering van het werk Gods in uw land verlangen, die niet ophouden voor U te bidden en voor de andere verdrukte broeders, wij hebben zeer ernstig overwogen wat U te doen stond ten opzigte der keuze van uw toekomstig verblijf. Het spreekt wel van zelve, gij zijt volkomen vrij en wij haasten ons er bij te voegen, dat de vrijheid van elk van Gods kinderen een regt is, hem van God in zijn Zoon geschonken, een regt, dat wij eerbiedigen; ik ga verder, dat wij verlangen gij ten volle genieten zult, zonder U door wat of wie het zij dat kostelijk kleinood van Gods liefde te laten ontnemen, daar Hij zelf U de belofte gegeven heeft van zijn H. Geest als uw leidsman, die U in alles leeren en leiden zal. — Maar, mijn broeder, hoezeer deze beschouwing in al haren omvang verdedigende, is het toch ook niet te ontkennen, dat het evenzeer in Gods weg ligt, dat broeders elkander met raad en daad te hulp moeten komen; ja, dat ook hierin een der weldaden van de gemeenschap der Heiligen bestaat. Welnu, denk er dan aan. Matamoros in den kerker had vooral te doen met de hem verdrukkende vijanden; maar Matamoros, vrij, zal bovenal aangevallen worden door den grootsten vijand, die omgaat als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden.

Uw naam is overal bekend. Uwe lotgevallen hebben in alle landen de levendigste belangstelling opgewekt, niet alleen bij de broeders in het geloof maar zelfs bij het publiek: ach! hoe wijd een veld voor dien grooten vijand, om er zijne netten te spannen en U in zijne achterlagen te lokken! Houd U verzekerd, mijn lieve broeder, dat de dagen van droefheid en gevangenis niet de gevaarlijkste zijn

voor de kinderen Gods, die nog altijd dien ouden mensch omdragen, hen aan alle dwaling en val blootstellende. Spiegel u zelfs aan het voorbeeld der Apostelen, die, en met hen geheel de Kerk van Christus, die dringende vermaning des Meesters, met heiligen ernst herhaald, hebben moeten vernemen: ***Waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking valt.*** Welnu, geliefde, dáár zijn wij blijven staan, aan U denkende. Ik ken U en welligt wat meer dan de andere broeders, afgevaardigden. — Gij zijt jong, van een vurig gestel, geneigd gelijk trouwens de meeste Spanjaarden, tot overprikkeling, met gloeijenden ijver voor het koningrijk Gods bezield; van Hem hebt gij ontvangen, (en waarom zouden wij het verzwijgen, Hem alleen daarvan de eere gevende?) talenten en gaven, die wij de hoop voeden, dat gij eenmaal ten beste van uw Vaderland zult kunnen aanwenden, maar gelijk het eens een welbesneden pen te kennen gaf: ***Chacun a les défauts de ses qualités*** (ieder heeft de gebreken van zijne deugden). Gij zult ze ook hebben even als elk ander: het is daarom onze Christelijke pligt, van ons, die U beminnen, die niet ophouden voor U te bidden, U getrouwelijk de gevaren voor te houden, die gij te gemoet gaat.

Eene helaas! droevige ondervinding heeft ons geleerd, dat ook hun, die den Heere vreezen, dikwerf Christelijke wijsheid ontbreekt, waar het betreft de zorg voor de kostelijke zielen van broeders die een buitengewonen weg gehad hebben. Hoe menigmaal vooral in de groote steden, in dat Engeland bij voorbeeld, waardoor de Heere zoo vele weldaden over de aarde uitstort, waar het de uitbreiding betreft van zijn koningrijk, hoe menigmaal, zeg ik, hebben wij niet mannen broeders daar zien als ten toon gesteld worden, omringd en als bedwelmd van loftuitingen en allerlei soort van ovatiën, die anderen deden beven, wien hun eigen hart en de listen des boozen niet onbekend waren. Zelfs met de beste bedoelingen verzuimt men er dikwijls het voornaamste, de broederlijke zorg namelijk voor de ziel des gevierden broeders, een zorg, die God eischt van onze Christelijke liefde. — Het is door deze overdenkingen geleid, dat de broederlijke en waarom zou ik niet zeggen vaderlijke bezorgdheid der Deputatie ten Uwen opzigte, ons dringt U den raad te geven

alles te vermijden, dat U aan het gevaar, hetwelk ik als mijn pligt achtte U aan te wijzen, zou kunnen blootstellen.

Laat de keuze van Uw toekomstig verblijf niet zijn in een dier groote hoofdsteden, waar 't U zoozeer moeijelijk, zoo niet onmogelijk zou zijn, U te onttrekken aan duizende en duizende uitnoodigingen, die gij van alle kanten zoudt krijgen. Ieder zal U willen zien, U hooren, U op nieuw het verhaal afvragen van Uwe geschiedenis, van Uw lijden of wel van Uwe Christelijke vertroostingen — en dat hart, dat hart van God gezegend maar in zich zelve zoo zwak, zoo geneigd om zich te laten wegslepen, het zou helaas! zijn vrede, zijn geluk kunnen verliezen, door het verlies van zijn ootmoed en nederigheid!

Daarom zouden wij U liever hetzij te Gibraltar zien, zoo nabij Uw geliefd Spanje, waarvan gij de verlossing zoo vurig verlangt, waar gij gemakkelijker in betrekking kunt blijven met de vrienden van de goede zaak, waarvan wij met U de uitbreiding wenschen: of wel, indien gij zoo als ik meen U te hebben hooren zeggen, meer geregelde studiën wenscht aan te vangen en gij aldaar moeijelijk de gelegenheid zoudt kunnen vinden, kies U eene andere woonplaats, maar blijf altijd de groote steden, die groote vertooningen zorgvuldig vermijden, en herhaal U elken dag de gewigtige woorden, waarmede ik sluit, en die wij, broeders in het geloof, elken dag elkander voor moeten houden: *Dat wij waken, opdat wij niet in verzoeking komen !* Ik bid U met nadruk, mijn veel geliefde Vriend, overdenk voor 't aangezigt van God den inhoud dezer letteren, schrijf mij spoedig, daar Uwe brieven mij steeds op de knieën brengen om de zegeningen Gods over U en Uwe strijdgenooten af te smeeken.

Nog een dringend verzoek, dat mijne blijdschap ten top zou voeren, ga met mij naar Holland en blijf, al ware het maar drie à vier weken, onder mijn dak om bepaaldelijk naar ziel en ligchaam de noodige rust te genieten en voor verderen arbeid in staat te worden gesteld. De Heere zegene U.

Uwen in Christus aan U verbonden
Vriend en Broeder,
Dr. Capadose.

BIJLAGE V, pag. 104.

Beslissend kunnen wij voorzeker niet bewijzen op historische gronden op welk tijdstip de Joden zich in Spanje gevestigd hebben, maar het vermoeden, dat NEBUCADNEZAR na de inneming van Jeruzalem, de meest aanzienlijke geslachten en wel bepaaldelijk afstammelingen van Koninklijken bloede, van DAVID, op Phoenicische schepen daarheen gevoerd heeft, is niet zonder grond:

1°. De algemeene overlevering onder de Portugeesche en Spaansche Joden, verspreid in onderscheidene landen.

2°. De namen van sommige Spaansche steden en vlekken, familiën en personen, onmiskenbaar van Hebreeuwschen oorsprong: als bijv. *Toledo* van Toledot (geslachten). *Escalonia* van *Escol*, druiventros. *Maqueda* van de stad van die naam in Palestina, Jos. X : 10. *Perez*, dat van eene bekende Hebr. naam is, *Havila* 't zij van *Havila*, 1 Sam. XV : 7 of van *gnavela*, hetwelk beteekent, *onregt*, *verkeerdheid*, en zoo zou men een geheele lijst van Spaansche namen kunnen verzamelen, die alle van Hebreeuwschen oorsprong zijn.

3°. Tijdens den Apostel PAULUS was reeds een zoo aanzienlijk getal Joden in Spanje, dat hij dat land bezoeken wilde. (Rom. XV : 24 en 28.)

4°. De waarneming van Southey in de archives te Toledo gemaakt, betrof de copij van een brief van den volgenden inhoud:

LEVI, oudste der Synagoge en SAMUEL en JOZEF, goede mannen van het Jodenkwartier van Toledo aan ELEASAR MUYD hoogepriester en aan SAMUEL CANUD en ANNAS en CAYFAS, goede mannen van het kwartier des Heiligen lands, Heil en vrede in den God Israëls!

„AZARIUS, uw bode, wetgeleerde, heeft ons de brieven gebragt, die gij ons gezonden hebt, waarbij gij ons doet weten wat er voorgevallen is met den Profeet van Nazareth, die hij zegt dat vele wonderen doet. Kortelings kwam door deze stad zekere SAMUEL, zoon van AMASIA en sprak met ons en ver-

haalde ons veel goeds van dien mensch, alsdat hij een zacht en nederig mensch is, dat hij met de nooddruftigen omgaat, dat hij iederéén weldoet en dat, schoon hem kwaad geschiedt, hij aan niemand kwaad doet; ook dat hij bij hoovaardigen en boozen een moedig mensch is, en dat gij kwalijk doet hem vijandschap toe te dragen, omdat hij u uwe zonden voorlegt, waarover gij hem kwaadwillig zijt. En wij hebben den man afgevraagd in welk jaar, maand en dag hij geboren werd; en als hij ons dat gezegd had, vonden wij dat op den dag zijner geboorte, in deze streken drie zonnen gezien zijn, die langzamerhand tot één Zon werden; en als onze vaders dat teeken zagen, zeiden zij, na overweging der zaak, dat welhaast de Messias geboren zou worden en misschien reeds geboren was. Onderzoekt, Broeders, of hij misschien reeds gekomen zij en gij hem niet opgemerkt hebt. Desgelijks berigtte de voorzeide man, dat in zijn land verhaald werd, dat zekere Oostersche geleerden (magi) mannen van groote wijsheid, in het heilige Land kwamen, en zich verzekerden waar het heilige kind geboren was; en dat uw koning Herodes dit ter harte nam en de wijze lieden zijner stad bijeen riep, wie hij afvroeg, waar het jongske geboren moest worden, dat de Oosterlingen zochten en zij hem antwoordden, te Bethlehem in Juda, na de voorspelling van Micha, den Profeet. En dat de Oosterlingen zeiden, dat hen een ster van groote helderheid van verre naar 't Heilige land geleid had. Ziet toe, of dit niet de voorspelling zij: Ziet, zij komen: de Koningen zullen zien en komen in den glans zijner geboorte.

Zoo niet, ziet toe, dat gij niet vervolgt, wien gij gehouden waart, hoog te eeren en met blijdschap te ontvangen. Maar doet hetgeen gij zult vinden te behooren; wij zeggen u, dat wij noch door raad, noch in eigen gemoed in toestemming van zijn dood zouden komen. Want indien wij dit deden, dadelijk zou de profetie ons treffen: Zij hebben zich opgesteld en beraadslaagd tegen den Heer en Zijnen Gezalfde. En wij geven u dezen raad, ofschoon gij mannen van groote wijsheid zijt, dat gij met groote bedachtzaamheid handelt in eene zoo gewigtige zaak, opdat niet de God

van Israël over u vertoornd, het tweede Huis uws tweeden Tempels verwoeste. Want, weest verzekerd, welhaast zal het verwoest worden en het is om deze reden, dat onze voorvaders, die van de Babylonische gevangenis uitgegaan zijn, onder hun Hoofdman PYRRHUS, dien de koning CYRUS zond en die ons vele brieven bragt, Babylonië verlaten hebbende in het 69ste jaar der gevangenis, in Toledo van de Heidenen, die daar woonden, ontvangen zijn en daar een groote buurt gebouwd hebben, en niet naar Jeruzalem wilden wederkeeren om een tempel te bouwen, die andermaal stond verwoest te worden.

Uit Toledo, den 24sten der maand Nizan, in het jaar van CESAR 28 en van AUGUSTUS OCTAVIUS 71.

SANDOVAL. 71.

Deze brief zou door een gezantschap van Joden van Toledo aan ALFONSUS VI, tijdens zijne overwinning over de Mooren in 't Hebreeuwsch en Kastiliaansch den overwinnaar zijn aangeboden, ten bewijze dat zij geene afstammelingen konden zijn van dezulken, die JEZUS hadden ter dood gebragt, hopende aldus zijn gunst te verkrijgen. Volgens SOUTHEY heeft generaal VALENCY aan de overlevering, dat de Spaansche Joden op last van NEBUCADNESAR op het schier-eiland gebragt zijn en zelfs aan het gezag van bovenstaanden brief, niet getwijfeld. Uit vele kenmerken zou het intusschen te bewijzen zijn, dat de brief als zoodanig onecht is, even als de bewering van anderen, dat de brief van PAULUS aan de Hebreën oorspronkelijk aan de Joden van Zomora zou gerigt zijn. Maar al stemmen wij de onechtheid van dit vreemdsoortig geschrift volkomen toe, wij zeggen het onzen waarden DA COSTA, die zoovele nasporingen over de geschiedenis der Joden in Spanje gemaakt heeft, na, dat ook in dit stuk, hoe onecht ook, de algemeenheid der verspreiding van de overlevering der vroege vestiging der Joden in Spanje nevens andere gronden bevestiging vindt. — Men leze vooral de belangrijke aanteekeningen hieromtrent in zijn schoon werk *Israël en de Volken*, pag. 199 en volg.

Dat ook Bilderdijk, hoezeer gemelde brief ook als valsch of vervalscht achtende, aan de traditie van overoude vestiging der Joden uit het huis van David op het schiereiland veel waarde hechtte, is bekend: „Vele bijzonderheden, zeide hij in de aanteekening op Roderik de Goth, loopen zamen om inderdaad aan de oude Spaansche Joden eene andere afkomst en nederzetting dan uit het tijdvak des Nieuwen Tempels van Jeruzalem toe te schrijven en de zaak heeft mij altijd duister geschenen; doch hoe kan men vermoeden, dat, zonder eene verwijdering van den oorspronkelijken Koningsstam, gedurende dat geheele tijdvak bij een steeds zoo geweldig in voortteeling toenemend volk, van zoovele spranken van Davids nakomelingschap *niemand* over geweest ware, dan die ééne enkele maagd, die door de Voorzienigheid bestemd was om haren grooten Zoon in de stad van David te baren? dat zich bij alle de beroerten *niemand* dezer afkomst beroemd zouden hebben, *niemand* den argwaan deswegens der met bedwang regeerende Vorsten tot niets getrokken? Vooral in een tijd, daar de profecyen van den verwachten Messias zoo verlevendigd en zoo algemeen, ja, door de geheele wereld verspreid waren! Zekerlijk is het verdwijnen van Davids nageslacht of een zoo onwaarschijnlijk versmelten tot een of twee personen, immers kleine familiëen, Jozef en Maria gerekend, niet in de gewone natuurloop en men mag ook hierin eene voorbeschikkende daad der Voorzienigheid onderstellen. Veel staat nog opgehelderd te worden."

ERRATA.

pag. 10	reg. 10	*staat:* in het	*lees:* hadden
〃 13	〃 22	〃 nog met	〃 met
〃 16	〃 23	〃 2 April	〃 Eerste
〃 21	〃 19,20	〃 wilde, dat wij ook niet	〃 wilde niet dat (we van hier
〃 28	〃 7	〃 dan wel	〃 of wel
〃 30	〃 12	〃 mij in staat	〃 in staat
〃 31	〃 21	〃 voor dien tijd	〃 vóór dien tijd
〃 32	〃 1.2	〃 dat wel met dat	〃 welke met die
〃 32	〃 19	〃 in Europa	〃 in Holland
〃 32	〃 20	〃 rede	〃 reden
〃 38	〃 9	〃 de geloofstaal	〃 zulk een ge- (loofstaal
〃 48	〃 10	〃 trouw en	〃 trouwen
〃 51	〃 12	〃 David	〃 den Psalmist
〃 51	〃 29	〃 in den nacht	〃 in den eersten (nacht
〃 53	〃 18	〃 in onderscheidene	〃 in de onder- (scheidene
〃 54	〃 13	〃 stond	〃 staat
〃 61	〃 17	〃 Berliner	〃 Cabriolet
〃 64	〃 9	〃 Spanje	〃 Spanje in
〃 64	〃 25	〃 Calla	〃 Calle
〃 65	〃 27	〃 geacht	〃 het meest geacht
〃 70	〃 23	〃 eenig land	〃 eenig ander land
〃 75	〃 19	〃 het Evangelie	〃 het gezuiverd (Evangelie
〃 77	〃 27	〃 *nueva oments*	〃 *nuevamente*
〃 78	〃 15	〃 ijdele	〃 ijdel
〃 80	〃 22	〃 terughielden	〃 zou terughou- (den
〃 83	〃 4	〃 was het roode	〃 was 't het roode
〃 84	〃 8	〃 al der	〃 sommige der
〃 85	〃 16	〃 de protocol	〃 het protocol
〃 85	〃 28	〃 PORTALES	〃 POURTALES
〃 86	〃 27	〃 17den	〃 20sten
〃 87	〃 4	〃 voor acht	〃 voor negen
〃 87	〃 28	〃 18den	〃 21sten
〃 90	〃 1	〃 SCHMITTAU	〃 SCHMETTAN
〃 93	〃 15	〃 er twee	〃 de twee
〃 95	〃 6	〃 CONRADI	〃 CORRADI
〃 96	〃 6	〃 voor vele diefstallen	〃 meermalen (voor diefstal